

SCIENTIA PEREGRINA. NOTES CRÍTIQUES A LA TRANSMISSIÓ FARMACONÍMICA EN EL *SECRETUM SECRETORUM*

THEO LOINAZ
(Universitat de Barcelona)

Resum

El text pseudoaristotèlic del *Secretum secretorum* ha rebut, malgrat la seva extraordinària popularitat medieval i el reconeixement general de la seva condició d'enciclopèdia alhora que mirall de prínceps, escassa atenció en tant que vehicle de transmissió de coneixements científics. L'anàlisi dels seus continguts relatius a diverses branques de les *scientiae* (entre les quals destaca molt especialment la medicina, en la seva triplicitat tractamental dietètica, terapèutica i quirúrgica) ha estat, de fet, pràcticament negligida per la recerca contemporània. Assajant de mostrar la pertinència de l'aplicació del mètode filològic a la matèria lingüística en què es plasma la vehiculació del saber, el nostre estudi presenta els resultats provisionals d'una investigació del procés de traducció llatina i posterior vernacularització de l'obra, sobre la base del material farmaconímic de la secció de les medicines i amb l'objectiu de contribuir a una revisió crítica tant del text àrab com de les tradicions llatina i vernacla que se'n deriven.

Paraules clau

Secretum secretorum, Pseudoaristòtil, Felip de Trípoli, transmissió de la ciència, farmacognòsia.

Resumen

El texto pseudo-aristotélico del *Secretum secretorum* ha recibido, a pesar de su extraordinaria popularidad medieval y del reconocimiento general de su condición de enciclopedia a la vez que espejo de príncipes, escasa atención como vehículo de transmisión de conocimientos científicos. El análisis de sus contenidos relativos a diversas ramas de las *scientiae* (entre las que destaca muy especialmente la medicina, en su triple faceta tratamental dietética, terapéutica y quirúrgica) ha sido, de hecho, prácticamente negligido por la investigación contemporánea. Intentando mostrar la pertinencia de la aplicación del método filológico a la materia lingüística en que se plasma la vehiculación del saber, nuestro estudio presenta los resultados provisionales de una investigación del proceso de traducción latina y posterior vernacularización, sobre la base del material farmaconímico de la sección de las medicinas y con el objetivo de contribuir a una revisión crítica tanto del texto árabe como de las tradiciones latina y vernácula derivadas de él.

Palabras clave

Secretum secretorum, pseudo-Aristóteles, Felipe de Trípoli, transmisión de la ciencia, farmacognosia.

Abstract

The text of the pseudo-Aristotelian *Secretum secretorum* has as yet received little attention as a vehicle for the transmission of scientific knowledge, in spite of its extraordinary Mediaeval popularity and the general acknowledgement of its being both an encyclopaedia and a mirror of princes. The analysis of the contents relating to various branches of the *scientiae* (and among them most especially medicine, with a treble representation herein in the form of dietetic, therapeutic and surgical treatment) has been virtually neglected by contemporary research. In an attempt to show the relevance of the application of the philological method to the linguistic matter through which knowledge is actually vehiculated, our study presents the preliminary findings of a research on the process of Latin translation and subsequent vernacularization of this work, on the basis of the pharmaconymic material found in the section of the medicines. We do so with the aim of contributing to a critical review of both the Arabic text and the Latin and vernacular traditions derived from it.

Keywords

Secretum secretorum, pseudo-Aristotle, Philip of Tripoli, transmission of science, pharmacognosy.

1. Una lectura científica del *Secretum secretorum*

Són certament poques les obres que excusen tant l'investigador d'haver d'elaborar extenses presentacions i d'adduir-hi copioses referències bibliogràfies com aquesta que ací ens ocupa del *Secretum secretorum*, “[m]ost influential upon the medieval mind of all the spurious works attributed to Aristotle”.¹ Materialment, el text pseudoaristotèlic produí una espònosa tradició poliglòtica desenvolupada, de manera paral·lela i mútuament independent, tant en terres islàmiques (amb versions perses i otomanes)² com a l'Europa cristiana, on s'estengué, “like wildfire”,³ primerament en llatí (i, marginalment, en hebreu), després en una impressionant quantitat de llengües vernacles, incloent-n'hi de romàniques (català, aragonès, castellà, portuguès, occità, francès, italià), germàniques (anglès, alt-alemany, neerlandès) i fins i tot cèltiques (gal·lès) i eslaves (rus, a través d'una versió hebrea).

Pel que fa a l'origen del text, rebutjada la creença en una protoredacció original grecohel·lenística, índia o siríaca,⁴ la unànime opinió contemporània conclou rotundament que l'obra no només no és pas aristotèlica, sinó que tampoc no és “in its entirety even the simple reproduction of a Greek *Vorlage*”.⁵ Segons la reconstrucció de Grignaschi, la vulgata àrab tal com la degué conèixer i traduir Felip de Trípoli és el fruit de l'addició a un *speculum principis* (reelaborat sobre materials associats al cicle epistolar clàssic d'Alexandre Magne) de diverses seccions dedicades a la medicina, la fisiognomia i una varietat de disciplines esotèriques⁶ –fusió el text gairebé definitiu de la qual s'ha volgut datar ca. 1100.⁷ Aquesta dualitat genètica és la que confereix a l'obra el seu caràcter multidimensional,⁸ en tant que la seva condició de mirall de prínceps i alhora enciclopèdia generà diverses possibilitats de lectura i una variada tipologia de públic

¹ L. THORNDIKE, *A History of Magic and Experimental Science, Volume II*, Nova York, Columbia University Press, p. 267.

² Cf. M. GRIGNASCHI, “L'origine et les métamorphoses du «Sirr-al-Asrâr»”, *Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* XLIII (1976), p. 8.

³ R. STEELE, “A Mediaeval Panacea”, *Proceedings of the Royal Society of Medicine, Section of the History of Medicine* 10 (1917), p. 95.

⁴ Cf., respectivament i amb diversos matisos, M. GASTER, “Introduction to a Hebrew version of the Secret of Secrets”, *Journal of the Royal Asiatic Society* 1908, II, pp. 1082-1083; S. WIKANDER, “De l'Inde à l'Espagne: l'origine de la *Poridat de poridades*”, dins *Actas IV Congreso de estudios árabes e islámicos*, Leiden, 1971, pp. 267-269; R. STEELE, “A Mediaeval Panacea”, p. 94. Aquest últim en veia l'origen, més concretament, “in the interaction between Persian and Syriac ideas which took place in the seventh to ninth centuries” (R. STEELE, *Opera hactenus inedita Rogeri Baconi Fasc. V. Secretum secretorum cum glossis et notulis. Tractatus brevis et utilis ad declarandum quedam obscure dicta Fratris Rogeri. Accedunt versio anglicana ex arabico edita per A. S. Fulton. Versio vetusta anglo-normanica nunc primum edita*, Oxford University Press, Oxford, 1920, p. x).

⁵ S. J. WILLIAMS, *The Secret of Secrets. The scholarly career of a pseudo-aristotelian text in the Latin Middle Ages*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2003, p. 17.

⁶ M. GRIGNASCHI, “L'origine et les métamorphoses du «Sirr-al-Asrâr»”, pp. 9-10.

⁷ S. J. WILLIAMS, *The scholarly career...*, p. 30. Grignaschi, basant-se en la cronologia tardana de les cites més antigues de la versió llarga (SS/B), proposava una redacció a mitjan s. XII (M. GRIGNASCHI, “La diffusion du «Secretum secretorum» (Sirr-al-'Asrar) dans l'Europe Occidentale”, *Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* XLVII [1981], pp. 24-25).

⁸ S. J. WILLIAMS, *The scholarly career...*, p. 265.

receptor,⁹ així com la diversitat temàtica dels seus continguts facilità un grau elevat de variabilitat de la composició i estructura del text plasmada en una enorme quantitat de recensions i reelaboracions.¹⁰

En la seva tradició llatina, la circulació del *Secretum secretorum*, documentada des del primer terç del s. XIII, coneix un punt d'inflexió arran de la introducció del *nouum corpus* aristotèlic, la qual comporta una pèrdua de prestigi en els cercles escolàstics, universitaris i erudits, alhora que els segles XIII-XV testimonien l'accés d'una nova audiència al text: la *lettered laity*, acompanyada d'un corrent de traduccions i de la divulgació d'aquests vulgaritzaments. Exclòs del currículum escolàstic, el *Secretum secretorum* arriba a les biblioteques dels llecs, tant nobles com burgesos (notaris, mercaders, funcionaris d'administració), per romandre-hi fins a la seva caiguda en l'oblit, ca. 1550, amb l'última impressió de Francesco Storella (Nàpols i Venècia, 1555) com a epígon.¹¹

Malgrat aquesta multiplicitat de lectures permesa pel text, mentre que els aspectes eticopolítics han gaudit d'una atenció preferent,¹² les seccions dedicades a les ciències semblen haver suscitat (sens dubte arran de la seva condició pseudoepigràfica i de llur consideració mateixa com a pseudociències)¹³ un escàs interès que no sembla correspondre's amb el fet que fos citat com a autoritat per figures intel·lectuals com Albert el Gran i Roger Bacon, havent arribat aquest últim a enllestir-ne una edició pròpia ca. 1275.¹⁴ A més, malgrat que, segons el testimoni baconià, el llibre no era gens consultat pels metges,¹⁵ tenim constància que Arnau de Vilanova en posseïa una còpia.¹⁶ Contra

⁹ R. FORSTER, "Enzykloplädie oder Fürstenspiegel? Arabische, lateinische und deutsche Fassungen des pseudo-aristotelischen *Secretum Secretorum*", dins *Allgemeinwissen und Gesellschaft, Akten des internationalen Kongresses über Wissenstransfer und enzyklopädische Ordnungssysteme, vom 18. bis 21. September 2003 in Prangins*, P. MICHEL, M. HERREN i M. RÜESCH (eds.), Zurich, 2007, pp. 257-273.

¹⁰ R. FORSTER, *Geheimnis der Geheimnisse. Die arabischen und deutschen Fassungen des pseudo-aristotelischen Sīr al-asr / Secretum secretorum*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2006, p. 1.

¹¹ S. J. WILLIAMS, *The scholarly career...*, pp. 60-108, 109, 350.

¹² Cf. l'estudi encara no superat que hi dedica Mario Grignaschi en el seu "La diffusion...", pp. 26-60.

¹³ Cf. el rebuigi per part de Thorndike de la caracterització marcadament despectiva que Steinschneider feia del text en tant que "a wretched compilation of philosophical mysticism and varied superstition" (L. THORNDIKE, *A History of Magic...*, vol. II, p. 272). Les poques vegades que s'ha abordat l'anàlisi de les seccions científicotècniques, a més, normalment no s'ha fet pas pels seus continguts estrictament científics (cf. W. F. RYAN, "Alchemy, magic, poisons and the virtues of stones in the Old Russian "Secretum secretorum"", *Ambix* 37/1 [1990], pp. 46-54).

¹⁴ Cf., per una revisió crítica de la relació de Bacon amb el text pseudoaristotèlic, S. J. WILLIAMS, "Roger Bacon and the *Secret of secrets*", dins *Roger Bacon & the Sciences, Commemorative Essays*, Jeremiah HACKETT (ed.), Leiden, Brill, 1997, pp. 365-394.

¹⁵ Així ho lamenta en una de les seves notes referides a la medicina universal (*gloria inextimabilis*): "Set medici non utuntur libro isto, aut paucissimi; de quo dampnum infinitum accidit mundo propter bonos prelatos et principes" (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 105²²⁻²⁴).

¹⁶ R. D'ALÓS "De la Marmessoria d'Arnau de Vilanova", dins *Miscel·lània Prat de la Riba*, 1923, vol. I, p. 304; S. J. WILLIAMS, *The scholarly career...*, pp. 1, 267. S'ha arribat a proposar no només una influència general, sinó fins i tot algun cas de dependència textual per al seu *Regimen sanitatis* (J. A. PANIAGUA, "El «Regimen Sanitatis ad Regem Aragonum» y otros presuntos «Regimina» arnaldianos", dins *El maravilloso regimiento y orden de vivir (una versió castellana del «Regimen Sanitatis ad Regem Aragonum»*, *Introducció y estudio*, Saragossa, Càtedra de Historia de la Medicina, 1980, p. 69).

l'anacronisme que suposa projectar els nostres prejudicis moderns (o no pas tant, atesos els dubtes expressats ja el s. XIV per Jeofroi de Waterfod i Pietro di Candia), convé de recordar que el debat sobre l'autoria del *Secretum secretorum* resta del tot alièna al seu públic medieval i, en el que concerneix la seva científicitat,

[s]e, come pare ormai dimostrato, Federico II o Innocenzo III o Alfonso X el Sabio ebbero in mano il *Secretum secretorum*, essi no nutrono alcun dubbio circa la effettiva paternità aristotelica del testo; anzi, tanto non se avvertiva la pseudo-epigrafia che, con ogni probabilità, il *Secretum secretorum* si diffuse nell'Occidente latino *proprio a partire da interessi scientifici e filosofici* comuni alla Curia imperiale e a quella pontificia¹⁷.

Si centrem la nostra atenció més concretament en la medicina tal com es reflecteix en el *Secretum secretorum*, totes tres grans *diuisiones* de la pràctica mèdica medieval hi són presents: la *diaetetica* (corresponent als consells i preceptes relatius al *tadbīr / regimen sanitatis*), la *therapeutica* (amb expressió autònoma precisament en la secció de les medicines) i la *chirurgia* (que es manifesta especialment *sub specie pheblotomiae*). Entre les disciplines auxiliars de la medicina, la farmacognòsia *sensu stricto* no es troba explícitament representada en l'obra, ja que el microlapidari de la vulgata tripolitana s'ha de considerar més aviat una breu col·lecció de *mirabilia* sense finalitat mèdica, com també ho és en gran mesura el miniherbari, pràcticament mancat de nomenclatura ja en àrab i en el qual les descripcions anatòmiques de les plantes esmentades vénen acompanyades d'usos fonamentalment no-mèdics. D'aquesta breu summa mèdica teoricopràctica, són certament els continguts dietètics els que més atenció han rebut per part de l'anàlisi contemporània, sobretot pel que s'hi transmet de doctrina hipocràtica, mentre que temes com la farmacografia i la iatromatemàtica i llur estatus dins la tradició hel·lenoislàmica resten encara per explorar.¹⁸ És justament a un aspecte ben concret de

¹⁷ S. RAPISARDA, "Appunti sobre la circolazione del *Secretum secretorum* in Italia", dins *Le parole della scienza, Scrittura tecnica e scientifiche in volgare (secoli XIII-XV)*, *Atti del Convegno (Lecce, 16-18 aprile 1999)*, R. GUALDO (ed.), Galatina, Congedo editore, 2001, p. 79 (l'èmfasi és nostre).

¹⁸ Ja que l'article que hi dedicà Steele abans de la publicació de la seva edició del text baconià ("A Mediaeval Panacea", *Proceedings of the Royal Society of Medicine, Section of the History of Medicine* 10 [1917], pp. 93-106) és poc més que una presentació dels passatges pertinents precedits d'una introducció general i als quals afegí una taula de correspondències llatí-àrab dels ingredients de les diverses receptes. Ben diferent és l'interessant assaig d'identificació de fonts i correlats que Verdenius encetà fa ja un segle assenyalant paral·lels a les cites hermètiques, pseudoplatòniques i hipocràtiques explícites del *Secretum secretorum* (A. A. VERDENIUS, *Jacob van Maerlant, Heimeijkheid der heimeijkheden*, Amsterdam, A. H. Kruyt, 1917, pp.19-23). La identificació de possibles correlats concrets (més enllà de simples semblances superficials) dins la tradició araboislàmica, malauradament, sembla encara poc viable, mancats com estem d'un *Thesaurus* per a la llengua àrab; però no podem, tanmateix, estar-nos de fer constar ací una cita explícita fins ara no assenyalada en el Mesue llatí i que no correspon a cap passatge del text rebut: *Aristotelis Sufuf, quod exquisita inuentione composuit Alexandro Imperatori, et confortat stomachum, hepar et uiscera debilia, et rectificat digestionem, et facit oris odorem bonum, et generat gaudium. Recipe ligni aloes, cyperi, extremitatum myrti humidæ, cinnamomi, folii heyl, myrobalanorum chebulorum, emblicorum, et belliricorum præparatorum secundum superiorem doctrinam, macis, fellegengemisch, darseni, usnee, piperis, macropiperis, zinziberis, caryophyllorum, nucis muscatæ, cardamomi, granorum granatorum, ana drachmæ II. Ambræ, moschi, caphuræ, ana drachmam unam. Sacchari tabarzet sextuplum ponderis omnium. Dosis eius est a drachma*

la farmacografia d'aquesta obra i des d'una perspectiva eminentment filològica, que dediquem el present estudi.

2. La secció farmacogràfica del *Secretum secretorum*

La ací anomenada secció farmacogràfica correspon en l'esquema de Manzalaoui als electuaris 1-3 (Bcμ) i als electuaris 4-9 (Bcμ', aquest segon grup sovint omès en els manuscrits llatins). Els manuscrits llatins que la transmeten íntegrament van ser classificats per Wurms dins les classes I.2.a. i I.2.c,¹⁹ mentre que el fet que la seva omisió va ser originalment conscient i deliberada es palesa en la discordança entre les taules de continguts que inclouen les rúbriques referides a les medicines i el cos textual en què aquestes són absents (tret aquest que es perpetuà fins i tot a través de les vernacularitzacions subsegüents). Temàticament, d'altra banda, malgrat el seu caràcter quasimiraculós (la panacea s'hi anomena *gloria inextimabilis*), formaria part dels continguts exotèrics del *Secretum secretorum*, altrament que d'altres seccions de caràcter estrictament acroamàtic.²⁰ En aquest respecte, malgrat que no sigui pas l'objectiu de la present recerca de valorar la veracitat de la quasiequiparació del *Secretum secretorum* (més concretament, de la versió transmesa en l'*Epistola*) amb el *Regimen sanitatis* salernità pel que fa a la seva influència en la medicina (popular o no) medieval,²¹ ni tampoc de prevenir contra l'adopció d'una actitud crítica ahistoricista i marcadament whiggista, jutgem, tanmateix, escaient de traslladar el següent passatge en tant que revelador de la consideració que mereixia la panacea aristotèlica a una figura com Roger Bacon, probablement no pas el més ignorant dels seus contemporanis:

De Gloria Inestimabili est sciendum quod excellit omnes medicinas in libris medicorum scriptas in conservacione sanitatis et virium custodia, tam in anima quam in corpore, cujus laudes patent in textu si no fuerit corruptus, similiter quas res recipit et qualiter preparantur et conficiuntur patet ex litera. Set quia nomina sunt Greca aliqua et Arabica plura, et preter hoc textus est corruptus per malos scriptores et falsus in multis libris, queratur que res debet ingredi talem medicinam ex libris Plinii et ex libro Arthephii philosophi quem composuit de tali medicina, qui gloriatur se vixisse 1025 annis per illam medicinam in fortitudine virium et bona memoria, et similiter ex libro de Accidentibus Senectutis, et sufficienter inveniuntur, et conficiantur secundum modum quem docet auctor. Set in confectiōne considera ultimam

I usque ad aureos duos, cum aqua frigida ante cibum et post cibum. Expertum uerax (MESUE, *De morbis internis curandis liber unus*. D. Ioanne Mesue Damasceno medico authore. Acceßit Petri Aponi præstantissimi medici simul & philosophi ad Mesuen προσθηκῆ, cum uocum Arabicarum in toto opere contentarum interpretatione, ad Ioanne Rænerio medico adiecta. Omnia ad diuersorum exemplarium fidem summa diligentia emendata, apud Antonium Vincentium, Lugduni, 1551, p. 234).

¹⁹ M. A. MANZALAOUI, *Secretum secretorum, Nine English versions*, vol. 1, Oxford, Oxford University Press, 1977, pp. xii-xvii; M. A. MANZALAOUI, "The Pseudo-Aristotelian "Kitāb Sirr al-asrār". Facts and Problems", *Oriens* 23 (1974), pp. 166-168.

²⁰ Manllevant la distinció exposada per Steele (R. STEELE, *Opera hactenus...*, pp. ix-x).

²¹ Sostinguda per Steele ("A Mediaeval Panacea", p. 94).

.13. *condicionum quam scripsimus in nostro Antidotario de medicinarum confecione, una cum dictis hic, et habebis medicinam completam. Set pro toto generaliter si aliud non poterit fieri, eligantur res cujus proprietates sunt necessarie et medicine cardinales mineras virtutum confortantes et se sigillantes et conservantes, et deinde preparetur corpus equalis complexionis quod non subjacet putrefaccioni, ita quod possit converti in nutrimentum sicut alius cibus, et misceatur cum predictis in debita proporcione, et reducatur totum ad equalitatem cum re rectificante, et ponatur totum in congregacione radiorum per aliquot dies, et habebis Gloriam Inestimabilem. Cujus virtus provenit ex quatuor, supposita debita preparacione, et fideli eleccione, scilicet, ex proprietate rerum sigillancium se, et bona proporcione, et debita commixtione, et celestis virtutis irradiacione. Et ideo potest esse bona, melior, et optima.*²²

Ben diferent a l'interès de l'erudit britànic és, en canvi, el que ens ha conduït a nosaltres a l'anàlisi d'aquesta farmacografia pseudoaristotèlica. Com hem avançat una mica abans, la nostra atenció s'ha centrat en la conjunció del vessant més tècnic de la farmacognòsia (en tant que coneixement, nominal i conceptual, de les espècies pròpies de la farmacopea mediterrània i oriental medieval) i de la crítica textual filològica. El text del *Secretum secretorum*, efectivament (fins i tot al marge del seu origen, història i repercussió en els diversos aspectes de les cultures en què ha circulat), ofereix un material excepcionalment interessant per a una investigació dels detalls de les pràctiques traductòries medievals. Tot i la seva expressió anacolútica, Steele tenia tota la raó en assuaujar la seva crítica a les preteses incapacitats interpretatives de Felip de Trípoli recordant que, quan comparem el seu text amb l'original àrab, és l'acumulació de com a mínim gairebé mig segle de deturpacions textuales de la transmissió llatina el que comparem d'una banda, amb segles de variacions manuscrites àrabs de l'altra.²³ Una constatació, precisament, del fet que no es pot emetre un judici crític respecte de la traducció del tripolità fins que no disposem d'una anàlisi exhaustiva de les tradicions àrab i llatina que restableixi uns textos més acostats als arquetips que no pas els que han estat objecte d'estudi fins ara. És en aquest sentit que proposem, amb plena consciència de la seva provisionalitat, les notes derivades del nostre acostament al material farmacòmic del *Secretum secretorum* com a estímul i esperó de futurs aprofundiments en una indagació filològica que presenta, entre d'altres, l'interès de tenir per objecte una traducció arabollatina d'uns passatges remarcablement tècnics efectuada per un erudit europeu sense formació mèdica específica en un moment històric (començament del s. XIII) previ a la circulació corrent de glossaris i *synonyma* bilingües, quan "any translator was forced to rely solely on his own knowledge or that of his native assistant".²⁴

²² R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 23₁₀₋₃₇.

²³ "Philip fails most notably in the names of drugs, but when we consider that we are comparing an Arabic text, with five centuries of possible variations, and a Latin translation of the earliest known MS. must be three removes from the original, its accuracy is wonderful" (R. Steele, "A Mediaeval Panacea", p. 95).

²⁴ R. STEELE, "A Mediaeval Panacea", p. 96. L'argument adduït en defensa de la ignorància de la terminologia àrab per part de Roger Bacon resulta aplicable, *a fortiori*, a la interpretació de Felip de Trípoli.

3. Corpus d'anàlisi

Recollim a continuació, de manera succinta, les referències dels testimonis col·locats per al present estudi, amb l'esperança de poder, en un altre moment, fer extensiva la nostra anàlisi a un més gran nombre de manuscrits llatins i de tradicions vernacles (especialment l'oïlitàna i l'alemanya), així com de complementar les nostres dades amb informacions pertinents a la contextualització particular de cada text –aspecte aquest que, per la preferència concedida ací als continguts farmaconímics, hem hagut de secundaritzar, amb la consegüent limitació a l'hora de establir la plausibilitat d'hipòtesis com, per exemple, la referent a la filiació de les diverses versions catalanes o a la possibilitat d'un procés d'esmena encara llatí o bé ja vernacle.

3.1. SS/Àrab

El text àrab de referència per a la pràctica totalitat de les comparacions dutes a terme fins ara ha estat exclusivament el de l'edició crítica de Badawī,²⁵ rarament complementada amb les lectures contingudes en la traducció anglesa realitzada sobre cinc manuscrits (diferents dels deu col·locats per Badawī) per Ismail Ali, editada per A. S. Fulton i publicada per Steele com a apèndix a la seva edició del *Secretum secretorum* baconiana.²⁶ Hi ha, però, un tercer testimoni publicat, sovint ignorat per la bibliografia occidental: l'edició libanesa de Sāmī Sulaymān Alʔaṣwar, basada en una còpia manuscrita de la mà d'Aššīrāzī de l'últim terç del s. xv i no rarament supletiva de les notables llacunes que afecten el seu precedent egipci.²⁷ El text àrab reconstruït sobre aquests tres testimonis correspon gairebé íntegrament a la traducció llatina primitiva que permeten restablir els manuscrits consultats; tanmateix, cal no oblidar que hi ha notícia de, com a mínim, uns altres trenta textos àrabs, algun dels quals ben podria contenir aquella lectura clau necessària per aclarir detalls concrets ara com ara irresolubles.

3.2. SS/Llatí

Atesos la data aproximada de compleció de la traducció de Felip de Trípoli i la probable circulació de còpies de la vulgata llatina a París ja abans del 1232,²⁸ es fa evident que el text de l'edició enllestida per Roger Bacon gairebé mig segle més tard (= S)²⁹ recull i transmet ja, malgrat la seva respectable antiguitat, una acumulació de corrupcions reflex de les vicissituds inherents al procés de còpia successiva. En el que concerneix

²⁵ ʔabdurrahmān ALBADAWĪ, *Alʔuṣūlu lyūnāniyyah linnaʔariyyāti ssiyāsiyyah fī lʔislām*, Fontes graecae doctrinarum politicarum islamocarum, Alqāhirah, Dāru lkutubi lmiṣriyyah, 1954, pp. 65-171.

²⁶ R. STEELE, *Opera hactenus...*, pp. xxii, 212-216.

²⁷ Sāmī Sulaymān ALʔAṢWAR, *Sirru lʔasrār: Assiyāṣah walʔirāṣah fī tadbīri rriyāṣah, liʔarīṣtuʔālīs*, Bayrūt, Dāru lʔulūmi lʔarabiyyah, 1995.

²⁸ M. GRIGNASCHI "La diffusion...", p. 23.

²⁹ R. STEELE, *Opera hactenus...*, pp. 25-175.

la farmaconímia, concretament, aquesta posterioritat cronològica s'ha traduït en una deturpació notable exemplificada per formes com ara *angariacon* (*ḡāḡārīqūn*), *esdentim* (*ḡāḡsintīn*), *asymon* (*ḡāḡaytmūn*) o *anamag* (*raziyānaḡ*), esdevingudes irreversiblement indesxifrables. Davant la més que evident necessitat de controlar, doncs, el text publicat per Steele i seguint el consell de Bacon mateix,³⁰ hem procedit a la collació de diversos manuscrits i edicions que cobreixen un espai cronològic de tres segles (des de mitjans del s. XIII fins al 1555) i que reflecteixen tradicions geogràfiques igualment diferents (germàniques, itàliques, ibèriques i britàniques). Els testimonis manuscrits consultats de manera directa o indirecta són:

E = Schlatt, Eisenbibliothek ms. 20, pergami, últim terç del s. XIII, f. 1ra-14vb, inclòs dins una col·lecció de textos atribuïts a Aristòtil (*uersio recentior*) i a Albert Magne (*De mineralibus*, *De natura loci*), acompanyats de diversos comentaris.

T = Tarragona, Biblioteca Municipal de Tarragona, ms. 44, f. 1r-55v, on el *Secretum secretorum* és seguit per diversos textos de caràcter mèdic sense identificar.

M = Madrid, Biblioteca Històrica de la Universidad Complutense de Madrid ms. 115 (*olim* 117-Z-5), s. XIV, f. 1r- XLIIIr, dins un miscel·lani que aplega diversos textos de caràcter mèdic, entre els quals el *Regimentum sanitatis ad Regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova (f. XLIXr - LXXIIv) i el *Liber de conseruanda sanitate* de Joan de Toledo (f. LXXIIIr - LXXVIr).

H = Munic, Bayerische Staatsbibliothek Codex Latinus (Clm) 2574b, datat entre 1244-1260, f. 42c-71r, 91r. El més antic dels testimonis llatins datables de la traducció de Felip de Trípoli, ha estat publicat ensems amb *N* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek Codex latinus 14383, f. 1r-11v) i *B* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek Codex latinus 615, f. 1r-38v) dins la sèrie dels *Monumenta Germaniae Historica*.³¹

L = publicat per Möller en paral·lel a la seva edició de la traducció alt-alemanya de Hiltgart von Hürnheim.³²

D'entre les edicions que inclouen la nostra secció, hem collacionat el text de l'incunable de Reutlingen (= *R*, ca. 1483) així com l'impressió de Storella (= *A*, Venècia, 1555),

³⁰ Cf. les seves glosses particulars del tipus [*esdentim*] *nomen arabicum dubium mihi est valde falsum, ideo queratur in aliis exemplaribus vel a medicis et apothecariis* (ed. STEELE, p. 84₂₈₋₂₉) o el seu comentari general, en la llarga nota que clou la secció de la panacea, *Considerandum est in hoc capitulo .28. de nominibus Arabicis, quia fere omnia sunt dubia, ideo requirenda sunt multa exemplaria, et apothecarii et medici periti sciunt et cognoscunt illa quia in libris eorum huiusmodi nomina continentur* (ed. STEELE, p. 105₁₂₋₁₅).

³¹ *Monumenta Germaniae Historica. Briefe des späteren Mittelalters I. Das Brief- und Memorialbuch des Albert Behaim*, ed. Thomas FRENZ i Peter HERDE, Monumenta Germaniae Historica, Munic, 2000.

³² R. MÖLLER, *Hiltgart von Hürnheim, Mittelhochdeutsche Prosaübersetzung des Secretum secretorum*, Deutsche Texte des Mittelalters herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Band LVI, Berlin, Akademie Verlag, 1963.

la qual, com totes les edicions cinccentistes del text llatí, copiava el text de l'edició d'Achillini.³³

3.3. Versions vernacles

En el terreny de les llengües vulgars³⁴ destaca, com a excepcionalment rica pel que fa a versions diferents, la tradició catalana del *Secret dels secrets*.³⁵ S'hi documenten, efectivament, tant la versió breu (SS/A), continguda en el *Llibre de doctrina* del rei en Jaume d'Aragó,³⁶ com la llarga (SS/B), vehiculada per probablement tres subtradicions independents que reflecteixen sengles traduccions ben divergents dialectalment i cronològica.³⁷ Deixant de banda el SS/A català (que no contenia la secció que ací ens interessa) i el testimoni vigatà,³⁸ són tres les versions del *Secret dels secrets* (totes tres inèdites) que transmeten una traducció vernacle de la secció farmacogràfica.³⁹

³³ R. STEELE, *Opera hactenus...*, pp. xxiii-xxiv. Amb la signatura C recollim, de manera indirecta, les lectures de l'edició original d'Achillini (Bolonya, 1505) citades en la bibliografia contemporània.

³⁴ Per a una presentació de conjunt i bibliografia relativa a la tradició vernacular, cf. S. J. WILLIAMS, "The Vernacular Tradition of the Pseudo-Aristotelian Secret of Secrets in the Middle Ages. Translations, Manuscripts, Readers", dins *Filosofia in volgare nel medioevo*, N. BRAY i L. STURLESE (eds.), Textes et Etudes du Moyen Âge 21, Louvain-la-Neuve, 2003, pp. 451-482, i, sobretot, I. ZAMUNER, "La tradizione romanza del "Secretum secretorum" pseudo-aristotelico. Regesto delle versioni e dei manoscritti", *Studi Medievali*, 46/1 (2005), pp. 31-116.

³⁵ Per una anàlisi de la tradició del *Secretum secretorum* en llengua catalana i del seu estatus dins el procés històric de vernacularització de la ciència en aquesta llengua, cf., respectivament, I. ZAMUNER, "La tradizione romanza...", (que s'ha de complementar amb I. ZAMUNER, "Il volgarizzamento catalano Ct3 del "Secretum secretorum" ps.-aristotelico e il codice 1474 della Biblioteca Nacional di Madrid", *Quaderni di lingue e letterature dell'Università di Verona* 31 [2006], pp. 237-245) i LI. CIFUENTES, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, 2na edició revisada i ampliada, Col·lecció Blaquerna, 3, Barcelona, Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears, 2006, pp. 57, 97-98, 173-176, 430-431.

³⁶ Única objecte d'una edició crítica (J. M. SOLA-SOLÉ, *El llibre de doctrina del rei Jaume d'Aragó*, Barcelona, Borràs Edicions, 1977).

³⁷ La més antiga de les quals sens dubte s'ha de situar cronològicament dins el conjunt de les traduccions anteriors a 1350, època en què es duu a terme la vernacularització de diversos textos mèdics i astrològics (L. BADIA, "Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària", *Estudi General* 11 [1991-1992], p. 41; LI. CIFUENTES, "Traducir la ciència en romans catalanesch. La difusió de la medicina en català a la baixa Edat Mitjana i el Renaixement", *Llengua & Literatura* 8 [1997], p. 13, i la bibliografia recollida aquí).

³⁸ Vic, Arxiu episcopal còdex 190, conegut com a *Astrologia de Vic* (LI. Cifuentes, *La ciència en català...*, pp. 215, 218, 222). Fet ignorat fins ara, aquesta miscel·lània astrologicomàntica de llengua marcadament septentrional transmet, amb el nom de *De las semblances de fisolomia*, una traducció del capítol de la *Physiognomia* del *Secretum secretorum* diferent de la que copien la resta de testimonis coneguts, tant els de la versió SS/A com els de la SS/B.

³⁹ El manuscrit català Madrid, Biblioteca Nacional ms. 921, copiat el 1402 (amb el *Secret dels secrets* en f. 1r-27v) i pertanyent, aparentment, a la mateixa família que SS/Cat¹ i SS/Cat³, omet la secció bo i mantenint-ne la introducció en forma resumida que també transmeten aquells: *Aquesta medecina següent és la pus soberana medecina que sia segons lo juhí de tots los bons philòsobs fisicians e de tots los bons clergues* (f. 15c 23-27).

SS/Cat¹ = Barcelona, Biblioteca de Catalunya Arxiu Miquel i Planas 23.3 (*olim* Arxiu de la comunitat de Santa Maria del Mar 1163), còpia del s. xv, f. 56r-122v. Dins una miscel·lània de caràcter didacticomoral que inclou, entre d'altres, la *Doctrina compendiosa de viure justament* atribuïda a Francesc Eiximenis i el *Cercapou*.

SS/Cat³ = Oxford, Bodleian Library ms. Can. ital. 147, datat a la primera meitat del s. xiv, f. 82v-55v. Precedit d'una traducció catalana del *Llibre de Sidrac lo filòsof* i seguit del *Llibre del gentil e dels tres savis* de Ramon Llull.

SS/Cat⁴ = Madrid, Biblioteca Nacional ms. 1474, còpia datada entre 1440-1460, f. 1r-55v. Seguit dels *Libres de experiments de Albert*, un fragment d'un *Tractat dels dotze signes*, un *Tractat de les viandes i dels beures*, una traducció catalana del *De pomo* i un recull de receptes i medicines.

En clar contrast amb la situació de la tradició catalana, disposem, encara en terres ibèriques, de sengles edicions modernes dels manuscrits únics que transmeten tant la traducció aragonesa com la portuguesa del *Secretum secretorum*, les quals inclouen la secció íntegra de les medicines en el seu text.⁴⁰ En el cas de la versió aragonesa, emmarcada dins el projecte traductori de Juan Fernández de Heredia (ca. 1376-1396), no hem trobat cap indicatiu que pogués confirmar una hipotètica dependència de cap dels textos catalans coneguts, mentre que sembla evident que, tal com en el cas portuguès (remuntable al primer terç del s. xv), la vernacularització es dugué a terme directament d'un text llatí especialment corrupte en la farmaconímia, on els traductors es limitaren a copiar uns noms esdevinguts en la seva major part indesxifrables.

Encara hem consultat com a testimonis vernacles la versió toscana impresa a Venècia el 1538 (= *SS/Ital 1538*)⁴¹ i l'anglesa redactada per Johannes de Caritate i preservada en un únic manuscrit datat ca. 1484⁴² –les dades derivades de la consulta de les quals només hem adduït quan les consideràvem rellevants al punt en qüestió.

⁴⁰ LI. KASTEN, *The Aragonese Version of the Secretum Secretorum (From the Unique Escorial MS. Z.1.2)*, Madison, Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1999; A. MOREIRA DE SÁ, *Pseudo-Aristóteles, Segredo dos segredos, Tradução portuguesa, segundo um manuscrito inédito do séc. XV*, Lisboa, Publicações da Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, 1960. Aquest passatge manca a la traducció castellana, corroborant aparentment l'afirmació que, de les diverses seccions de què consta el *Secreto de los secretos*, a Castella sembla haver-hi interessat especialment la teoria política (H. O. BIZZARRI, *Secreto de los secretos, Poridat de las poridades. Versiones castellanas del Pseudo-Aristóteles Secretum secretorum*, Colección Parnaseo 12, València, Universitat de València, 2010, p. 26.)

⁴¹ *Col nome de Dio, il Segreto de Segreti, la Moralità, & la Phisionomia d'Aristotile, Doue si trattano e' mirabili ammaestramenti ch'egli scrisse al Magno Alessandro si per il reggimento de l'Imperio, come per la conseruazione de la sanita, & per conoscere le persona a che siano inclinate, ad esempio & giouamento d'ogn'uno accomodatissimi, fatti nuouamente volgari, per Giouani Manente, Zuan Tacuino da Trina, Venècia, 1538.*

⁴² M. A. MANZALAOU, *Nine English versions*, pp. 166₃₄-171₂₉.

4. Postilles filològiques a la transmissió de la secció farmacogràfica

Essent el focus de la nostra anàlisi la transmissió interlingüística de la farmaconímia present en les receptes de la secció de la panacea, n'havien de restar exclosos tant el proemi que la introdueix com les instruccions relatives a la manipulació dels ingredients i a la confecció material dels medicaments.⁴³ D'una altra banda, raons d'espai ens han imposat de presentar en aquest moment només una selecció dels materials –suficient, però (així ho esperem), per demostrar tant la fidelitat i, sobretot, correcció essencials de la traducció primitiva de Felip de Trípoli (amb les implicacions que això comporta respecte dels seus coneixements lingüístics i tècnics) com la imprescindibilitat d'incloure la tradició vernacular en l'aparat crític d'una eventual edició llatina. Amb aquest objectiu, hem assajat d'establir i d'explicar les relacions de correspondència (evidents o reconstruïbles) entre l'original àrab i la seva traducció llatina i, en un segon nivell, entre aquesta i les diverses vernacularitzacions. Convençuts de la poca utilitat d'una concordança exhaustiva d'autoritats (especialment en no tractar-se pas d'un estudi amb perspectiva específicament arabística), hem reduït les referències araboislàmiques només als casos en què les consideràvem pertinents, mentre que hem concedit més rellevància als principals tractats medicofarmacognòstics arabolatins prerenaixentistes, el testimoni dels quals pot certament contribuir a contextualitzar tant la tasca de Felip de Trípoli com la qualitat del seu resultat.⁴⁴

⁴³ Aspectes ambdós que mereixen, ells mateixos, sengles monogràfics. En el breu però dens preàmbul es plasma, com és costum en la resta de l'obra, la teoria general que justifica la necessitat i que explica l'ús de les receptes que segueixen. Els resultats d'una anàlisi detallada de la terminologia nosognòmica emprada per Felip de Trípoli, al seu torn, són un complement imprescindible dels que oferim en el present article en relació amb la farmaconímia.

⁴⁴ Recollim ací les referències bibliogràfiques recurrents en les pàgines següents: *Alphita* = *Alphita, edición crítica y comentario*, A. GARCÍA, Sismel – Edizioni del Galluzzo, Florència, 2007; ABENGÜEFIT, *Medicines particulars* = *El «Libre de les medicines particulars», Versión catalana trescentista del texto árabe del Tratado de los medicamentos simples de Ibn Wāfīd, autor médico toledano del siglo XI*, L. FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Barcelona, RABLB, 1943; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus*, = ed. J. MARTÍNEZ i M. R. McVAUGH, dins *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia XVII*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004, pp. 45-413; ALBUZALE, *Simples madesines* = ed. L. CIFUENTES, *ibidem*, pp. 465-541; BULCHASI, *Liber servitoris* = M. ENGESER, *Der „Liber servitoris“ des Abulkasis (936-1013)*, Deutscher Apotheker Verlag, Stuttgart, 1986; DIOSC = *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de Materia Medica libri quinque*, ed. M. WELLMANN, 3 vols, Berlín, 1907-1914 || DUBLER-TERÉS = *La 'Materia médica' de Dioscórides. Transmisión medieval y renacentista*, ed. C. E. DUBLER i E. TERÉS, vol. II, Tetuan – Barcelona, 1952-1957; IBN WĀFĪD, *Mufradah* = L. F. AGUIRRE DE CÁRCER, *Ibn Wāfīd (m. 460/1067). Kitāb al-adwiya al-mufrada (Libro de los medicamentos simples)*, 2 vols, Madrid, CSIC – Agencia Española de Cooperación Internacional, 1995; PLATEARI, *Circa instans* = *Liber de simplici medicina*, ed. Leiden, 1512; *Sinonoma Bartholomei* = J. L. G. MOWAT, *Sinonoma Bartholomei, A glossary from a fourteenth-century manuscript in the Library of Pembroke College, Oxford*, Oxford, Clarendon Press, 1882; *ʿumdah* = J. BUSTAMANTE, F. CORRIENTE i M. TILMATINE, *Abulḥayr Al'ishbīlī (s. V/XI). Kitābu 'umdati ṭṭabīb fī ma'rifati nnabāt likulli labīb. (Libro base del médico para el conocimiento de la botánica por todo experto), Volumen I*, Madrid, CSIC, 2004.

4.1. Confecció de la mel

La recepta que obre la secció farmacogràfica prescriu el procés de preparació de la mel (*ʕasal*) que proporcionarà consistència a les diverses medicines consignades a continuació. És a aquesta condició d'element fixador que fa referència el mot àrab *qawām* com a definició d'aquesta mel, la qual, com indica Steele, en termes moderns representaria el medi de cada medicament particular.⁴⁵

Com tindrem ocasió de constatar tot al llarg de la nostra anàlisi, el text àrab del traductor llatí havia d'ésser més proper (no pas idèntic, però) a la tradició representada per l'edició d'al-A'war que no pas al que transmeten els manuscrits col·locats per Badawī. Així es comprova des d'aquesta primera recepta, per als ingredients *magranes agres / magranes dolces i pomes agres / pomes dolces* de la qual els testimonis de Badawī presenten una simplificació amb la corresponent fusió de les quantitats primitives en una de sola:⁴⁶

ed. BADAWI		ed. AL-A'WAR	SS/Llatí
1	عصارة الرمان الحلو والحامض 10	عصارة الرمان الحلو 5 عصارة الرمان الحامض 1	<i>de succo mali granati dulcis</i> <i>de succo mali granati acris</i>
2	عصارة التفاح الحلو 10 — 10	عصارة التفاح الحلو 2 عصارة التفاح المر 3	<i>de succo pomorum dulcium</i> —
3	رُب العنب الصافي الحلو 1	رُب العنب الصافي الحلو 4	<i>de succo dulcis racemi claro</i>
4	السكر الطبرزد 10	السكر الطبرزد 6	<i>de zuccaro albo et mundo</i>

La corrupció, que afectava parcialment també el text àrab de Felip de Trípoli (cf. l'absència de les pomes agres), degué tenir el seu origen en una anablepsi escaiguda independentment i amb conseqüències diverses en més d'una família de manuscrits, com demostren les variants de lectura dels manuscrits d'Ismail Ali: “10 raṭls of the juice of sour apples” / “10 raṭls of the juice of sweet apples” (manuscrit C).⁴⁷

[0.1-5] *rummān* (magrana, fruit del *Punica granatum* L.) no presentava, certament, cap dificultat per als traductors –ni de l'àrab al llatí (*malum granatum*),⁴⁸ ni d'aquest a les diverses llengües vernaculars–, al marge de divergències en quant a la seqüència dels ingredients *agres-dolces / dolces-agres*. Ara bé, si l'ús de *malum granatum* forma part del lèxic comú de la llatinitat medieval (que havia marginat el seu sinònim clàssic *malum Punicum*)⁴⁹ i correspon a la pràctica universal de la literatura mèdica llatina coetània, la

⁴⁵ R. STEELE, “A Mediaeval Panacea”, p. 97.

⁴⁶ Que la recepta original prescrivia quantitats diferents de tots dos ingredients ho corroboren, a més de la traducció llatina, els manuscrits d'Ismail Ali: “25 raṭls of the juice of sweet pomegranates and 10 raṭls of the juice of sour pomegranates” (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 212₂₃₋₂₄).

⁴⁷ R. STEELE, *Opera hactenus inedita...*, p. 212₂₅.

⁴⁸ La qual, segons Isidor, rebia aquest epítet *eo quod intra corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem* (*Isidori Hispalensis episcopi etymologiarum sive originum libri XX*, ed. W. M. LINDSAY, Oxford, Clarendon Press, 1911, XVII, vii, 6).

⁴⁹ Recollit encara, però, a l'*Alphita* i d'altres repertoris lexicogràfics.

tria de l'adjectiu *acrum* referit a la varietat agra (ací *rummānun hāmiḍ*)⁵⁰ sí que marca una divergència respecte de la denominació majoritària *mala granata acetosa*,⁵¹ de la qual divergeix també, per exemple, la traducció llatina del *Taṣrīf* d'Azzahrāwī, completada a finals del s. XIII per Simó de Gènova: *granatorum acrium et dulcium*.⁵² Com havíem avançat, la vernacularització no mostra cap detall d'interès més enllà d'una alternança formal *malgrana / magrana* en català⁵³ o la correspondència etimològica però banal del portuguès *romãa* (*do çumo das romaas doces... e do çumo da romãa agra*) amb l'àrab *rummān*.⁵⁴

[0.2-3] Per a *tuffāh* (poma, fruit del *Malus domestica* Borkh.), la designació primitivament genèrica *pomum* 'fruit' competia en la llengua llatina vulgar amb el clàssic *malus*, situació heretada per la literatura medicofarmacognòstica medieval i de la qual dóna testimoni l'*Alphita* s.u. *mala citonia: Item malum, quando simpliciter ponitur, de pomo usuali intelligitur*.⁵⁵ Contra la solució de compromís de Plateari, Felip de Trípoli sembla compartir l'aposta de Gerard de Cremona i Simó de Gènova pel terme vulgar⁵⁶ –assenyalem, però, que les pomes àcides (*tuffāhun muzz*), absents en aquest passatge de la tradició llatinovernacular, són traduïdes per *mala acria* en un altre capítol

⁵⁰ Dioscòrides assenya una triplicitat de subvarietats de la magrana domèstica $\gamma\lambda\upsilon\kappa\epsilon\acute{\iota}\alpha / \delta\zeta\epsilon\acute{\iota}\alpha / \omicron\iota\nu\acute{\omega}\delta\epsilon\varsigma$ (s.u. $\rho\acute{\omicron}\alpha$, *Matèria mèdica* 1:110, WELLMANN I 103₂₃-104₂₄ → *rummānun ḥalwun / hāmiḍun / muṣābihun min taṣmi lḥamr* (DUBLER-TERÈS 1:118, p. 107₁₄-108₁₅), mentre que Galè només en descriu dues: $\delta\zeta\epsilon\acute{\iota}\alpha / \gamma\lambda\upsilon\kappa\epsilon\acute{\iota}\alpha$ (*De simpl. med.*, s.u. $\rho\acute{\omicron}\alpha$, K XII 115₆₋₁₆). Malgrat que la triple distinció es transmet, associada o no al nom de l'anazarbeu (*ṣumdah*, n° 2151, pp. 224-225, amb *ḥalwun / hāmiḍun / muzzun*), la tradició medicofarmacognòstica araboislàmica majoritària no acostuma a reconèixer sinó una dicotomia *ḥalwun / hāmiḍun* que cristallitza en l'expressió àrab *arrummānān* 'les dues magranes'. Incidentalment, la lectura *murr* que s'ha escoltat a algunes edicions modernes (vg. ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 3.20 [= III.19], p. 101) és, creiem, un simple miratge d'origen paleogràfic i, de fet, l'arabisme conegué una circulació limitada en llatí tecnolèctol: *Malum granatum arabice appellatur roman, et fructus est dulcis acidus et muzus* (*Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 305, f. 532d); A. DE VILANOVA, *Regimen: ficus muzas / muzus* (*Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia X.1, Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, ed. L. GARCÍA-BALLESTER i M. McVAUGH, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996, pp. 444₈₁, 444₈₄).

⁵¹ PLATEARI, *Circa instans M₁₂* (f. XXVIC-XXVID) *mala granata... alia sunt dulcia... alia acetosa*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 320 (f. 97a) *granatum dulce / acetosum* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 431-432); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CXXIX (pp. 97-98) *mala granata acetosa / dulcia / quorum sapor est sicut uini* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 184); *Sinonoma Bartholomei*, p. 28b: *Mala granata dulcia habent grana rubea. Mala granata simpliciter acetosa intelligimus*.

⁵² BULCHASI, *Liber servitoris*, f. 34v 42-45 –que s'ha de comparar amb la diferent interpretació que el mateix traductor en feu en el *Liber Serapionis* (cf. *supra*). Vegeu encara una tercera possibilitat en FERAGIUS, *Continens Rasis* XXII, III, 327 (f. 438va) *malum granatum dulce / acidum*.

⁵³ SS/Cat¹⁻³ *del such de la malgrana agra... e de la dolça*, SS/Cat⁴ *such de magranes dolçes... e magranes agres*, a la primera de les quals formes s'acosta l'aragonès amb *el suco de la milgrana dolç*,

⁵⁴ De fet, el portuguès és l'única llengua del conjunt romànic en què es documenta aquest manlleu a l'andalusí: *romã < romãa < *romana < and. rummāna* (F. CORRIENTE, *Diccionario de arabismos y voces afines iberorromances*, Madrid, Gredos, 1999, p. 427a, s.u. *romã*).

⁵⁵ *Alphita* M₁₆₋₁₇ (p. 245).

⁵⁶ Cf. PLATEARI, *Circa instans M₁₃* (f. XXVID) *Mala matiana, id est mala siluestria... Poma dulcia*; FERAGIUS, *Continens Rasis* XXI, III, 161 (f. 426a-426b) *mala seu poma*; d'altra banda, G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 569 (f. 116b) *poma* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 445-446) i S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CXXXIII (pp. 100-101) *tuffa et saffargel, id est poma et citonia* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 189).

tol del *Secretum secretorum*.⁵⁷ En el terreny dels vernacles, el llatí *de succo pomorum dulcium* es traduí sense complicacions com a SS/Arag *el suco de las mançanas dolçes* i SS/Cat³ *del such de les pomes dolses*; mentre que el doblet del SS/Port *do çumo de maçaas ou pomos doces* semblaria revelar, si no es tracta d'una *uariatio synonymica* llatinitzant, la inseguretad del traductor respecte de l'accepció vulgar (*maça*) o bé culta (*pomo*) d'aquest *pomorum* llatí. Quelcom de semblant degué provocar que SS/Cat¹ interpretés, en clar i revelador contrast amb la redacció cognada SS/Cat³, aquests *poma dulcia* com a *codonys*.⁵⁸

[0.4] Fent abstracció de la substitució de l'arrop (*rubbrub*) pel suc⁵⁹ i de la confusió provocada per l'ambigüitat del sintagma àrab pel que fa al referent de l'atribució dels adjectius,⁶⁰ el més destacable del *çinab* (ràim, fruit de la *Vitis vinifera* L.) és que es traduí al llatí per *racemus*, contra la pràctica comuna que coincidia en emprar-hi *uua*.⁶¹ No fóra, potser, del tot desraonat de veure en aquesta tria lèxica una interferència romànica (potser més concretament oilitànica) bé del traductor o d'un eventual intèrpret col·laborador. Sigui com sigui, aquell *racemus* no suposà cap obstacle per als traductors posteriors de l'àmbit ibèric.⁶²

[0.6] Ben diferent és el cas de *sukkarun țabarzad* (sucre blanc cristallitzat), el segon element del qual és un iranisme fossilitzat des d'antic en llengua àrab i que faria referència a la seva proverbial duresa en estat sòlid.⁶³ La precisió de la glossa de Felip

⁵⁷ Cf. *mala acria* (ed. STEELE, p. 78₁₁) ← *tuffāhun muzzun* (ed. AL-A'WAR, p. 93₆).

⁵⁸ L'ingredient és omès per SS/Cat⁴.

⁵⁹ En tant que tecnicisme, *rob* esdevingué relativament comú en la literatura arabollatina medieval, cf. per exemple G. DE CREMONA, *Johannis filli Serapionis Breuiarium medicinae* (ed. Venècia, 1479), glossari: *rob .i. succus vsque ad spissitudinem decoctus vel tertiam partem*; *Continens Rasis XXI*, I, 14 (f. 419_{b27}) *rob myrtilorum*; S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis CXIII* (p. 92₂₇) *rob pīrorum*, CCCXXVI (p. 222₄₈) *quidam cum rob*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 3.21 (p. 101) *rob de agresta*; BULCHASI, *Liber servitoris*, f. 10v 38 *et extingue eam calidam in rob*; especialment els *Sinonoma Bartholomei* (p. 37a) *Rob differt a syrupo, nam si succus per se inspissetur tunc dicitur rob, sed si ipse inspissetur cum melle vel zuccaro dicitur syrupus. Rob aliquando dicitur vinum coctum*. Per via oral, d'altra banda, penetrà des de l'Àndalus a diverses llengües ibèriques (port. *robe* / *arrobe*, cast. *arrobe*, cat. *arrop*) –cf. A. DE VILANOVA, *Regimen*, p. 460₁₄₋₁₅: *melius erit ut zucara albissima vel parum sape ingatur, que vulgariter dicitur arrop*.

⁶⁰ A la qual se sumaren consideracions gramaticals i paleogràfiques estrictament llatines, d'on la divergència dels manuscrits pel que fa a la concordança de l'adjectiu *clarus* amb *succus* o amb *racemus*.

⁶¹ Així G. DE CREMONA, *Liber canonis II* 2, 737 (f. 128a) *uua* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 404); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis XXXV* (p. 49) *haineb id est uua* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 90); FERAGIUS, *Continens Rasis XXII*, XII, 509 (f. 452a) *uua*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 5.6 [...] *cum succo uvarum* (p. 117₈). També l'edició Achillini del *Secretum secretorum* se separa de la tradició manuscrita imprimint *uuę* en aquest passatge. És així mateix *racemus* que empra Felip de Trípoli en un altre passatge com a traducció de l'àrab *zabīb* (ed. BADAWĪ, p. 98₂ = ed. AL-A'WAR, p. 102₁) → *racemi passi* (ed. STEELE, p. 87₂₆₋₂₇); però a un altre *çinabun halwun* (ed. BADAWĪ, p. 94₁₄ = ed. AL-A'WAR, p. 95₃) sí que li fa correspondre el llatí *uue dulces* (ed. STEELE, p. 79₁₂₋₁₃ = ms. L, ed. MÖLLER c. 39₇, p. 76).

⁶² SS/Cat¹ *del such del dolç raým clar e dolç*, SS/Cat³ *del such del rahim clar e dolz*, SS/Cat⁴ *such de raým blanch e ben madur*, SS/Arag *del suco de la uua dolç clara*, SS/Port *do çumo de uvas doces e claro*. Cf., en canvi, el SS/Angl Johannes de Caritate amb *and alle þe cler jwse of a clustir grapis* (ed. MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 167₃₆₋₃₇).

⁶³ Cf. persa *tabar* 'destral' i *zadan* 'batre, copejar'. Variants formals en llengua persa en F. J. STEINGASS,

de Trípoli (*zuccaro albo et mundo*)⁶⁴ semblaria delatar intervenció d'un bon coneixedor de la llengua àrab capaç, com a mínim, d'indicar al traductor el referent del nom que aquest trobà en el seu manuscrit. La glossa recull amb precisió la descripció tradicional del sucre *ṭabarzad* (associat a la qualitat d'*albissimum*),⁶⁵ alhora que és una solució original respecte de la introducció en el llatí tècnic tardomedieval de l'arabisme *tabarzed* / *tabarzet* almenys des de Gerard de Cremona,⁶⁶ arabisme aquest que assolí una certa circulació llibresca també en la farmacopea vernacla.⁶⁷ Les versions vulgars hereten la perífrasi llatina (SS/Cat³ *suchre blanch e nèdeu*, SS/Cat⁴ *sucre blanch e net*, SS/Arag *del çucre claro et blanco*) i ocasionalment la simplifiquen (SS/Cat¹ *sucre blanch*, SS/Port *açucar blanco*).⁶⁸

4.2. La primera medicina

Com és el cas d'altres receptes d'aquesta secció, la primera medicina prescriu un procés de preparació en dos temps, en el primer dels quals els ingredients implicats són flors (de roses vermelles i de violes) i diverses aigües vegetals:

A Comprehensive Persian-English dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature, Londres, Routledge & K. Paul, 1892, s.u. *tabarzed* (p. 279b) i s.u. *ṭabarzad* (p. 808b). En àrab, a més d'en aquest sintagma *sukkarun ṭabarzad*, el mot apareix també com a qualificatiu d'un tipus de mel (*ṣasalun ṭabarzad*) i en ús absolut (*ṭabarzad*).

⁶⁴ Amb expansió (o preservació?) en els manuscrits SL (*claro albo et mundo*) i en l'edició R (*caro et albo et mundo*).

⁶⁵ Cf. G. DE CREMONA, *Breuiarium medicinae*, glossari: *tabarçed*, *albissimum*; *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 370 (f. 533d) *et zucarum dabarged est zucarum albissimum et fit diuersimode*. vegeu també el comentari a l'antidotari de l'Ibn Māsawayh llatí (III, LXXXVIII): *Mel tabarzed siue tabarzet, vtroque enim modo legitur, vt omnes testantur, est mel album. Sic etiam zuccharum tabarzet, significat zuccharum album, et penidiæ tabarzet, sundt penidiæ albæ, quæ recipiuntur in suffuf albarmak Auicennæ. Attamen secundum veriore sensum, Tabarzed potius significat bonum, seu electum, quam album (In Antidotarium Iohannis filii Mesuæ, censura. Cum declaratione simplicium Medicinarum, et solutione multorum dubiorum ac difficultium terminorum. Ad haec receptorum quàm castigatissimum cum suo repertorio, in calce apposuius. Opus sanè tam Medicinæ studiosis, quàm Aromatarijs necessarium*, Lugdunum, apud Ioannes Frellonium, 1550, p. 274).

⁶⁶ G. DE CREMONA *Liber canonis* II 2, 757 (f. 129a-129b) *tabarzed* (← IBN SINA, *Qānūn*, pp. 389-390); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis*, s.u. *zucar id est çucarum* (L, p. 62), on atribueix a Abenmesuai la frase *Et tabarçet non mollificat ita sicut salaimeni* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 113); *Continens Rasis* XXII, v, 393 (f. 444b₁₄₋₁₅) *set [zucarum] abissinum, scilicet tabarzed non lenit ventrem ad modum salamonici et ruffi*. També manlleua l'expressió *cum saccharo tabarzet* el traductor del *De morbis internis* de Mesue (*De morbis internis curandis liber unus. D. Ioanne Mesue Damasceno medico authore. Acceßit Petri Aponi præstantissimi medici simul & philosophi ad Mesuen προσθηκῆ, cum uocum Arabicarum in toto opere contentarum interpretatione, ad Ioanne Rænerio medico adiecta. Omnia ad diuersorum exemplarium fidem summa diligentia emendata*, Lugduni: apud Antonium Vincentium, 1551, p. 129).

⁶⁷ N'és testimoni el portuguès *tabarzete*, esmentat per João de Sousa en els seus *Vestigios da lingua arabica em Portugal* de 1789 (cf. M. MEYERHOF, "Supplément aux noms portugais de drogues dérivés de l'arabe", *Petrus Nonius* 2 [1939], p. 2.)

⁶⁸ Una simplificació semblant, però amb resultat diferent, es veu en el SS/Ital 1538: *e' del zuccaro fino* (f. XXXr 7-8).

1	الورد الأحمر اليباس	<i>de rosis rubeis</i>
2	نُور البنفسج	<i>de uiolis</i>
3	ماء الترنجان	<i>de aqua *eltorongan</i>
4	ماء النعنع الطري	<i>de aqua mente uiridis</i>
5	ماء المرزنجوش	<i>de aqua *ma<r>zengos</i>
6	ماء لسان الثور	<i>de aqua lingue bouine</i>

[1.1, 1.2] Ni *wardun zahmar* (rosa vermella, flor segurament de l'espècie *Rosa gallica* L.), ni *nuwwāru lbanafsag* (viola, flor de diverses espècies del gènere *Viola*) comportaven dificultat de traducció en cap de les fases de transmissió del text. Fem notar tan solament que l'especificació *yābis* 'sec' (en oposició a *tarī* 'fresc, recent' referint-se a vegetals) que acompanya en àrab les roses desapareix en la traducció llatina (*de rosis rubeis*).⁶⁹ D'altra banda, en les llengües vernacles, en contra de SS/Cat⁴ *roses vermelles* (corregit sobre *roselles*) i SS/Port *rosas vermelhas*, els copistes de SS/Cat¹ (*roses*) i SS/Cat³ (*rozes*) devien considerar que la varietat vermella era la rosa per antonomàsia i que l'adjectiu era un epítet sobrer,⁷⁰ mentre que el SS/Arag presenta indicis d'una típica incomprensió del text llatí: *Et debes tomar de aquestos sucos con el dei linoe et aqua de rosas; syan presos los ruleis x rotus*.

[1.4] Igualment ben conegut era el *naḥnaḥ* (menta, *Mentha viridis* L.), omès tant pels manuscrits de Badawī com per la traducció d'Ismail Ali, però transmès (demostrant una altra vegada la defectuositat de l'única edició crítica existent del text àrab) tant en llatí (*de aqua mente uiridis*)⁷¹ com en vernacle (SS/Cat¹ *aygua de menta verda*, SS/Cat³ *aigua de menta vert*, SS/Cat⁴ *menta verda*, SS/Port *ágoa da menta verde* i, amb una concessió a la llengua popular, SS/Arag *agua de la y<er>ba sana*).

[1.6] Segurament no pas tan comú, el fitònim *lisānu ttawr* (buglossa, *Anchusa officinalis* L.) devia resultar tan transparent al traductor llatí (*lingua bouina*)⁷² com ho havia estat

⁶⁹ L'especificació era, però, pertinent, ja que, de les roses, *sicce autem poni debent in medicinis cum rosarum receptio inuenitur, quia melius teruntur sicce quam virides* (PLATEARI, *Circa instans* R₁ [f. XXXIIIa-XXXIIIId]).

⁷⁰ Així mateix ho trobem en el SS/Ital 1538: *rose* (f. XXXr 15). Que l'assumpció estava justificada ho demostra el passatge següent de l'*Alphita*, s.u. *rosa*: *ROSA duplex est, scilicet, alba et rubea, sed, quando simpliciter ponitur, rubea intelligitur* (*Alphita* R_{1,2}, p. 283) ≈ *Sinonoma Bartholomei*, p. 36b.

⁷¹ Cf. ALBUZALE, *De medicinis simplicibus*, 15.27 (p. 329) *menta* i 11.110 ([= XI.113], p. 225) *aqua mente*. Entre els manuscrits i edicions del *Secretum secretorum* consultats, aquest ingredient només manca al ms. E, mentre que el text llatí de Hiltgart de Hürnheim devia presentar uns noms incomprendibles per a la traductora tant en aquest cas com en el del marduix (cf. ed. MÖLLER, cap. 57₅, p. 101). Notem, incidentalment, com en aquest cas sí que es traduí l'adjectiu *tarī*: *uiridis*.

⁷² Només l'edició baconiana en divergeix amb la seva *lingua bovis*, expressió emprada també per G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 438 (f. 103a-103b ← IBN SĪNĀ *Qānūn*, pp. 352-353) i S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* LXXXIII (p. 77) *lisen althaur id est lingua bouis* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 144). L'ALBUZALE llatí, al seu torn, atesta la circulació del fitònim grec també en el llatí medieval dels apotecaris: *lingua bovis* (*De medicinis simplicibus* 12.37, p. 263) i *lingua bovis, id est buglossa* (12.5, p. 249). La mateixa dualitat en el BULCHASI llatí: *lingue bovis* (*Liber servitoris* f. 34r 8-10) i *buglosse* (f. 52r 19, f. 55r 16). La convivència de l'hellenisme i del seu calc llatí comptava, de fet, amb una tradició llatina possiblement ininterrompuda, des del *lungitur huic buglossos boum linguae similis* plinià (NH XXV, XL [81] = Pliny, *Natural History*,

el βούγλωσσον grec per als traductors a l'àrab del segle IX.⁷³ Les redaccions catalanes transmeten el nom en la mateixa forma més o menys llatinitzant en què circulà al llarg de l'Edat Mitjana en els textos medicofarmacognòstics (SS/Cat¹ *aygua de lingua bovina*, SS/Cat³ *aigua de lingua bovina*, SS/Cat⁴ *llengua bovina*)⁷⁴, mentre que el traductor portuguès el vernacularitza totalment (*ágoa de língua de vaca*) i l'aragonès l'omet.

[1.3, 1.5] Els ingredients (3) i, en menor mesura, (5), presenten un problema de transmissió que demostra fins a quin punt pot esdevenir imprescindible el recurs a les versions vernaculars per l'establiment d'un text crític davant la corrupció proteïforme de la tradició llatina, confirmant així l'aforístic *recentiores non deteriores*. Per al primer, en contrast amb l'aparent unanimitat dels manuscrits recollits per les dues edicions àrabs existents (*rayhān*), la tradició del *Secretum secretorum* llatí presenta una sèrie de variants sota la diversitat de les quals es pot arribar a intuir, disfressada per tot de deturpacions més o menys greus introduïdes pels successius copistes, una certa comunitat d'origen:

S	<i>de aqua eleorongan</i>	N	<i>de aqua elcorendam</i> (corr. <i>elcorengam</i>)
M	<i>de aqua elcorenga</i>	R	<i>de aqua alcorengam</i>
H	<i>de aqua elorengam</i>	CA	<i>de aqua elcotorigam</i>
L	<i>de aqua elcorec^a</i>	T	<i>elecorengera</i>
B	<i>de aqua elcorengam</i>	E	<i>de aqua</i>

Variants aquestes a les quals s'han d'afegir les incorporades en diverses vernacularitzacions com SS/Port *ágoa eleorregam*, SS/Angl Johannes de Caritate *of þe watir of elcorenge*,⁷⁵ SS/Ital 1538 *dell'acqua del cotorigan* (f. XXXr 19).

En un primer moment un estaria temptat de veure-hi, efectivament, una transcripció aproximativa i marcadament llibresca del fitònim àrab *al-rayhān*,⁷⁶ del qual s'hauria conservat parcialment l'esquelet **el-re-an*, però la més que probable presència d'una g

ed. W. H. S. JONES, Londres, Harvard University Press, 1966, p. 194), a través dels diversos *hermeneumata* dels segles X-XI –cf. els *Hermeneumata reginae Christina* amb la glossa *corago : id est buglosa* i els *Hermeneumata Senensia* amb *buglussa : bouis lingua* (G. GOETZ, *Corpus glossariorum latinorum*, vol. III, Leipzig, 1892, pp. 558₄₂ i 543₅₆, respectivament), fins a l'*Alphita: BUGLOSSA, barba silvana, lingua bovis idem* (*Alphita* B₂₆₇, p. 168) i els *Sinonoma Bartholomei* (p. 13b) *Buglossa, lingua bovis idem*. Encara hi havia, a més, una altra denominació atestada per FERAGIUS, *Continens Rasis* XXIII, 1 (f. 479a) *Buglosa appellatur latine lingua tauri*.

⁷³ Cf. DIOSC 4:173 (WELLMANN II 273₉-274₂) → *lisānu ttawr* (DUBLER-TERÉS 4:101, p. 352_{26,29}). La família de manuscrits RV recullia ja, entre els sinònims aHoglàtics de l'espècie, el llatí *λγγουα βόβουμ* (WELLMANN II 273₁₁, cf. també H. STADLER, "Lateinische Pflanzennamen im Dioskorides", *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* 10 [1898], p. 102.).

⁷⁴ Cf. l'ALBUZALE català *lingua bovis, id est, buglossa* (*Simplex madesines*, 12.5, p. 505) i *lingua bovina* (12.37, p. 508), així com l'ABENGUËFIT amb *liçena çot* [*liçen açor], *es <lingua> bovina* (*Medicines particulars*, f. 36d, p. 72₂₃ ← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 144).

⁷⁵ Ed. MANZALAOUI, *Nine English versions*, p. 168₁₁.

⁷⁶ Llibresca en el sentit que hauria conservat (com els exemples prototípics *Aldebaran* i *Altair*) la forma merament gràfica de l'article *al-*, mentre que una transmissió oral hauria resultat en una transcripció que en reflectís l'assimilació (en aquest cas, *arr-*).

en la traducció original resultaria insòlita com a transcripció de la *ḥ* àrab.⁷⁷ La clau per resoldre aquest problema ens l'ofereix un dels vulgaritzaments medievals del *Secretum secretorum* llatí. En efecte, allà on el SS/Cat⁴, capgirant l'ordre dels ingredients, presenta un inesperat *celiandre*,⁷⁸ les redaccions SS/Cat¹ i SS/Cat³ tradueixen *aygua de melisa* (*que en altra manera ha nom torongina*) i *aigua de melhuza* (*que en altra guisa à nom tarongina*), respectivament. El primer traductor català devia llegir, doncs, en el seu text llatí **de aqua eltorongan*, una lectura que cap dels manuscrits consultats ha preservat en la seva integritat i que permeté la identificació amb la *Melissa officinalis* L. a què fan referència els sinònims catalans *melissa* i *tarongina*.⁷⁹

Vénen a la ment dues maneres d'explicar la divergència entre els testimonis àrabs i la nostra reconstrucció llatina que pressuposa un **turunġān* àrab. La primera invoca la estreta relació semàntica entre tots dos mots en la tradició farmacognòstica àrab,⁸⁰ la qual cosa hauria facilitat la interpretació del fitònim per part de Felip de Trípoli o del seu eventual col·laborador. La segona explicació (més plausible en tant que no implica aqueix coneixement específic de la nomenclatura àrab) rau en una confusió gràfica en la transmissió del text àrab entre els mots *rayḥān* i *turunġān*, facilitada per una manca, parcial o total, de punt diacrítics:

الريحان	الترنجان
الرحان	الرحان

Un suport manuscrit per a aquesta segona hipòtesi el trobem en la nota en què Ismail Ali justifica la seva traducció “water of parsley (or Balm-gentle)” en les lectures divergents dels seus manuscrits C (*turanjan*) i A (*rayhan*), la segona de les quals (precisament

⁷⁷ Per la via llibresca, el resultat normal era la conservació gràfica de la consonant, com ara en ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.39 (p. 263) *hasce* ← *ḥāšā*, 12.53 (p. 269) *harmel* ← *ḥarmal*, 17.21 [= XVII.23], p. 371₇ *mahalabe* ← *maḥlab*, així com la variant *alhenā* (11.123 [= XI.128], p. 229) concurrent amb la patrimonial *alcanna* (8.41, p. 157). Com a representants de la via de transmissió oral, cf. les formes ibèriques cast. *arrayán*, andalús *arraiján*, gallec *arraian*, port. *arraião* (F. CORRIENTE, *DA*, p. 227a).

⁷⁸ En tant que una de les variants catalanes del nom del coriandre (*Coriandrum sativum* L.), no semblaria correspondre a cap dels vegetals recollits en aquesta recepta. D'altra banda, el SS/Arag *agua del orega*, si no és una mera còpia de la transliteració llatina deturpada, podria ser un cas d'interpretació enginyosa amb el fitònim homòfon català.

⁷⁹ Cf. ABENGÜFIT, *Medicines particulars*, f. 21d, p. 44₄: *la meliça que es apelada tarongea* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 79). L'ALBUZALE català tradueix l'àrab *nummām* com a *mellissa*, *id est, tarongina* (*Simples madesines* 11.9, p. 489), en la línia de la versió llatina, que hi fa correspondre també *melissa* (*De medicinis simplicibus* 11.9, p. 179). Fora del català, el fitònim àrab *turunġān* deixà descendència també en castellà: *torongil* (documentat entre 1381-1418) / *turungen* (A. de Chirino, abans de 1419) –cf. F. MAILLO, *Los arabismos del castellano en la Baja Edad Media, Consideraciones históricas y filológicas*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 2a edició, 1991, p. 364-365.

⁸⁰ Cf. la glossa d'Ibn Albaytār al lemma dioscoridià *μελισσόφυλλον* (3:104, WELLMANN II 115₉, 116₁₀): *huwa rrayḥānu tturunġānī, wahuwa lbāḍaranġūyah walbāḍaranbūyah* (*Tafsīr Kitāb Diāsqūrīdūs, Commentaire de la «Materia Medica» de Dioscoride de Abū Muḥammad Ibn Aḥmad Ibn Muḥammad Ibn Al-Baytār de Malaga (m. 646 1248)*, ed. I. BEN MRAD, Beirut, Dar al-Gharb al-Islami, 1989, p. 247 [3:99]) –sense identificació en la vulgata d'Iṣṭifan-Ḥunayn (DUBLER-TERÉS 3:99, p. 287₄₋₁₁).

la canonitzada per ambdues edicions àrabs) considera “a mistake of the writer”.⁸¹ Pel costat de la tradició llatina, d'altra banda, tant el resultat formal de l'esmena textual **eltorongan* com la seva identificació botànica estan a bastament recolzats per la literatura pertinent. En efecte, Simó de Gènova en la seva traducció del tractat dels simples d'Ibn Wāfid recull pràcticament tots els elements de l'equació sota l'epígraf *De melissa*:

*Bederangie, uel bedarungi, id est, turungen, et dicitur marmachor, id est, melissa. Dioscorides: Mellisophylos est herba super quam apes delectantur stare [...] Isaac eben Amram. Quando comeditur bedarungi in ieiunio [...].*⁸²

El passatge aplega, doncs, les equivalències parcials *bāḍarangīyah* : *melissa*, ja present en Gerard de Cremona,⁸³ i la sinonímia que l'*Alphita* assenyalada per a *TURINGE, melissa idem*,⁸⁴ potser també suggerida per la glossa de Plateari *Melissa que herba citraria dicitur*.⁸⁵

[1.5] En el cas de *marzanġūš* (marduix o majorana, *Origanum majorana* L., amb el sinònim *Majorana hortensis* Moench.), sembla un xic més fàcil de fer remuntar les diverses corrupcions de la tradició llatina a un arquetip si bé no estrictament coincident amb l'àrab, sí almenys raonablement satisfactori.⁸⁶

B	<i>mazefregos</i>	R	<i>mazefegos</i>
M	<i>mezefeges</i>	NCA	<i>mazefegos</i> ⁸⁷
L	<i>mare seges</i>	T	<i>madefogos</i>
SH	—	E	<i>mezefeos</i>

Malauradament, l'altra ocurrència del mot en el *Secretum secretorum* no pot contribuir a l'aclariment de la forma exacta fixada per Felip de Trípoli, ja que la seva traducció omet el passatge on apareix.⁸⁸ El que sembla segur és que, d'una banda, aquesta transliteració (assumim **ma<r>zengos*), si bé no sembla parlar precisament a favor de l'esforç interpretatiu del traductor llatí,⁸⁹ no és única en la literatura tardomedieval i

⁸¹ R. STEELE, *Opera hactenus inedita...* p. 213.

⁸² *Liber Serapionis* XXIII (p. 43 ← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 79). Cf. també S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 149b-149c) *Turungen arabice est dictum citraria, et est ut melissa aut ozimum citratum quod habet odorem citri sicut melissa. Et ego uidi illud et extimo quod sit eiusdem uirtutis cum melissa quare de quocumque dicatur non refert.*

⁸³ *Liber canonis* II 2, 96 (f. 79b-79c ← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 272).

⁸⁴ *Alphita* T₇₈, p. 310.

⁸⁵ PLATEARI, *Circa instans* M₂₂ (f. XXVIIIb).

⁸⁶ Sembla descartable, tant per la *z* com per la *g* de la pràctica totalitat dels testimonis llatins consultats, que la *Vorlage* àrab del traductor llatí tinguéssin la variant *mardakūš* transmesa pel manuscrit d'al-A'war —la mateixa que correspon en la vulgata dioscoridiana al σάμψουκον (DIOSC 3:39, WELLMANN I 57₁₁-58₁₃ → DUBLER-TERÉS 3:37, p. 257₂₄-258₇), per al qual els manuscrits RV recollien el sinònim llatí μεζουράνα (WELLMANN I 57₁₈).

⁸⁷ Forma present en el SS/Ital 1538: *dell'acqua mazefegos* (f. XXXr 21).

⁸⁸ Cf. *almarzanġūš waššīh walġār walqayšūm* (ed. BADAŪĪ, p. 107₂) = *almardakūš waššīh walqayšūm* (ed. AL-A'WAR, p. 119₈).

⁸⁹ Cf. l'equivalència *maiorana* en, per exemple, G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 477 (f. 107d-108a ← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 367) i ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 11.8 (p. 179); 11.47 (= XI.50], p. 195). Recordem, no gensmenys, que tampoc Constantí l'Àfrica no havia traduït el fitònim àrab per *maiorana* en el seu *De gradibus*, sinó que recorregué a l'hellenisme *sansucus* (CONSTANTÍ, *De gradibus*, p. 371 ← IBN ALĠAZZĀR, *Istimād*, pp. 106-107).

s'ha de comparar amb la forma *merzandus* / *mersandus* que recull l'*Alphita*,⁹⁰ a més de les transliteracions rutinàries de les versions llatina i catalana del tractat d'Ibn Wāfid: *merçenius* i *marzanjux*, respectivament.⁹¹ D'altra banda, aquella forma llatinitzada devia resultar prou intel·ligible perquè el traductor català (o un revisor del text llatí previ a la seva vernacularització) pogués identificar-la, com demostren SS/Cat¹ *aygua de majorana*, SS/Cat³ *aigua de magerona*.⁹²

En un segon moment de la preparació de la recepta, s'ha d'immergir un seguit d'espècies en aquesta mixtió d'aigües, ensems amb tres ròtols de la mel damunt descrita:

7	الأملج	<i>de emleg</i>
8	القرنفل	<i>de gariofilo</i>
9	المسك	<i>de musco bono</i>
10	العنبر	<i>de ambra</i>
11	سحاقة العود الرطب	<i>de ligno aloes trito et humido</i>

[1.7] La transliteració de l'àrab *ʔamlag* (mirabolà, fruit del *Phyllanthus emblica* Willd., amb els sinònims *Emblica officinalis* Gaertn. i *Mirobalanus embilica* Burm.) que sens dubte es llegia en el text llatí primitiu era *emleg*, forma que sí que apareix més ben conservada en d'altres indrets del mateix text⁹³ i que en aquest passatge només els manuscrits BN han preservat sense deturpar, ensems amb la redacció SS/Cat³ *emblichs*.⁹⁴ La corrupció en la transmissió llatina deu ser d'origen contextual, causada per la incomprensió de la frase **(cum una uncia de) emleg ac uncia de gariofilo*, que esdevingué:

B	<i>emleg accian de garifolo</i>	R	<i>eleregactina de barrosilio</i>
N	<i>emleg accian de gariofolo</i>	T	<i>enileg ac*cia de gariofilato</i>
M	<i>enlegadi corde .i. de gario foli</i>	E	<i>emeleja**ctina de garo*folo</i>
H	<i>eligaman et baria filo</i>	C	<i>elmeg occiam de gariofalis</i>
S	<i>elegaman et gariophilo</i>	A	<i>elmeg occiam de garofalis</i>
L	<i>elegarti bario filo</i>		

⁹⁰ Cf. *MERZANDUS* vel *MERSANDUS*, *amaracus idem* (*Alphita* M₁₀₉, p. 254), sinònim absent de les entrades *AMARISCUS*, *sansucus*, *maiorana*, *persa*, *olimbrum idem* (A₈, p. 142) i *SANSUCUS*, *persa*, *maiorana*, *amaracus idem* (S₁₁₈, p. 296).

⁹¹ S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCLXXXVI (pp. 192-193) *merçenius id est maiorana* i ABENGÜEFIT, *Medicines particulars* f. 71d (p. 133₃) *marzanjux es en lati majorana*. Vegeu també S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 96a) *Maiorana, sansucus, quedam amaracum dixerunt, arabice merzemus [*merzenius] uocatur*; així com *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 685 (f. 539b) *Maiorana vel sansucus vel amaricum appellatur arabice marzinguis siue mardatus*.

⁹² El SS/Port se suma a la confusió llatina amb la seva *ágoa mazefeges*, mentre que tant SS/Cat⁴ com SS/Arag l'ometen.

⁹³ Cf. *emleg* (ed. STEELE, p. 97₃) ← *ʔamlag* (ed. BADAWI, p. 105₁₈ = ed. AL-A'WAR, p. 117₁₀).

⁹⁴ Per a aquesta forma, cf. ABENGÜEFIT, *Medicines particulars* f. 37d (p. 74₂₃) *amblic e balalic* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 154); ALBUZALE, *Simples madesines, mirabolans emblichs* 12.31 (p. 507), 15.47 (p. 524), contra el llatinitzat *emblici* (8.39; p. 484). Les redaccions SS/Cat¹ i SS/Cat⁴ presenten, independentment l'una de l'altra, sengles llacunes anablèptiques en aquest punt.

A les quals s'han d'afegir SS/Arag *elegaman et barosilo*, SS/Port *elengaciam de bariofilo* i SS/Ital 1538 *con una oncia di elmeg anoncina, cioè garofani* (f. XXXr 24). La lectura del manuscrit E preserva gairebé íntegre, per bé que aglutinat al mot següent, el nom del fruit (*emlej-*), en T *enileg* és el producte d'un error trivial de lectura *m / ni*, mentre que la forma *elmeg* de les edicions erudites CA sembla una hipercorrecció per analogia amb els arabismes majoritàriament començats per *el-*.

La transliteració de Felip de Trípoli sembla suggerir la seva independència respecte tant de la pràctica dels llatinitzadors d'obres àrabs anteriors i contemporanis⁹⁵ com del tecnolecte dels apotecaris tardomedievals –el mot, de fet, circulava ja en la literatura europea en una forma plenament llatinitzada *emblici* almenys des de Constantí l'Àfrica.⁹⁶ En l'àmbit vernacle, d'altra banda, la solitària correcció de la versió catalana transmesa pel manuscrit de la Bodleiana (SS/Cat³) contrasta amb la còpia pedissequa dels traductors aragonès i portuguès i, sobretot, amb l'omissió del *per* la resta tan proper SS/Cat¹ –mentre que menys significativa és l'absència d'aquest ingredient del SS/Cat⁴, transmissor d'una altra traducció. Avancem ací la hipòtesi (que certament requerirà d'una anàlisi aprofundida i no limitada a aquesta sola secció del text) que la redacció del SS/Cat³ (que devia copiar una traducció ja excepcionalment bona pel que fa als continguts farmacognòstics, comuna segurament amb SS/Cat¹) pugui haver transmès el resultat de la intervenció d'un corrector que hi hauria introduït esmenes derivades, bé directament o bé de manera indirecta a través d'un manuscrit llatí amb *marginalia*, d'una col·lació amb un o més manuscrits àrabs. En favor d'aquesta possibilitat, fem remarcar que aquest SS/Cat³ és l'únic testimoni que prescriu *ii onças d'emblichs*, tal com ho fa l'àrab i en contra de tots els testimonis llatins i vernaculars. La conservació de la lectura original en dos dels onze textos llatins consultats, però, així com la llacuna potser simplement accidental del SS/Cat¹, recomanen prudència a l'hora d'especular en aquest sentit.

[1.8] Tornant a la recepta, la segona part d'aquest sintagma tan malmès per la transmissió manuscrita correspon al *qaranful* (girofle o clavell, *Syzygium aromaticum* [L.] Merrill & Perry, amb el sinònim *Caryophyllus aromaticus* L.), l'equivalent llatí del qual (*gariofilum*) va ser deturpat de maneres inversemblants per alguns dels copistes –malauradament, l'altra ocurrència del mot en el *Secretum secretorum*, el traductor llatí ometé el passatge.⁹⁷ La forma tardomedieval del fitònim era, efectivament, *gariofilum*,

⁹⁵ Formalment és idèntica a la que ofereix S. DE GÈNOVA en el *Liber Serapionis* XCV (p. 82): *emleg id est bellileg* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 154) i manifestament superior a la que Stephanus de Pisa sembla haver consignat en el seu glossari, cf. S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 13c) *Amelegum Stefanus emblicum corrupte scripsit*.

⁹⁶ CONSTANTÍ, *De gradibus*, pp. 345-346 (← IBN ALĠAZZĀR, *Istimād*, p. 7). Cf. PLATEARI, *Circa instans* E₁₄ (f. XIXa-XIXb); també en G. DE CREMONA, qui, si bé no tradueix l'entrada corresponent del *Qānūn* (p. 250), sí que ho fa s.u. *bellirici: Sunt propinqui nature emblicorum* (*Liber canonis* II 2, 95 [f. 79b] ← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 271-272); FERAGIUS, *Continens Rasis* XXII, I, 54 (f. 421c) *emblicus*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 8.39 (p. 157), 12.31 (p. 259), 15.47 (p. 339); BULCHASI, *Liber servitoris* f. 45v 31; S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* XCV (p. 82): *amleg id est bellileg, id est emblici et bellirici* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 154); *Alphita*, s.u. *mirobalanorum: MIROBALANORUM species sunt quinque bonorum: citrinus, kebulus, bellericus, emblicus, indus* (M_{4,5}, p. 244).

⁹⁷ Cf. ed. BADĀWĪ, p. 89₁₂ = ed. AL-A'WAR, p. 83₂.

que, amb variants més o menys hellenoides (*garyophyllon*, *gariophyllum*) i al costat de l'etimològicament més correcte *caryophyllon* / *caryophyllum*, era present en la literatura tècnica llatina almenys des de Plini.⁹⁸ Per la seva banda, novament les versions catalanes identifiquen correctament l'espècie (SS/Cat³ *geraffle*, SS/Cat⁴ *clavells de girofle*),⁹⁹ mentre que SS/Arag (*barosilo*) i SS/Port (*bariofilo*) no van poder desxifrar els seus respectius textos llatins.

[1.9] Les tres espècies restants de la recepta d'aquesta primera medicina van ser ben conegudes durant tota l'Edat Mitjana fins i tot fora dels cercles restringits dels metges i apotecaris. Així, (9) *misk* (mesc o almesc, secreció glandular del mesquer, especialment del *Moschus moschiferus* L.), disposava de fet d'un cognat en llatí medieval (*muschus*, que, si bé per una altra via, provenia del mateix ètim irani)¹⁰⁰ i presentava una equivalència fàcil.¹⁰¹ Les redaccions catalanes, SS/Cat¹ i SS/Cat³ van ensams amb *bon musquet*, mentre que SS/Cat⁴ en divergeix amb la variant *bon almesch*.¹⁰² Sense problemes ho tradueixen també SS/Arag *buen musch* i SS/Port *musco boo*.

⁹⁸ Cf. *Hermeneumata Senensia* (s. x-xi) *adarciscippel* : *gariofoli* (*Corpus glossariorum latinorum* III, p. 543.); CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 357) *gariophyllum* (← IBN ALĠAZZĀR, *Istīmād*, pp. 48-49); PLATEARI, *Circa instans* G₁ (f. XXb-XXc) *gariofoli*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 318 (f. 96d) *gariofilus* (← IBN SINĀ, *Qānūn*, pp. 416-417); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCCIX (pp. 209-210) *carumfel id est cariophilus*, que s'ha de considerar una correcció erudita de la tradició manuscrita, la qual segurament es reflecteix més fidelment en l'edició prínceps de 1473: <C>*arumfel*, id est, *gariofilus* (f. 125a-125b); *Alphita* G₆ (p. 220) *GARIOFILUS fructus est arboris*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.11 (p. 251), 13.11 (p. 293), 15.6 (p. 321) *gariofoli*.

⁹⁹ Omesa pel SS/Cat¹. Per la correspondència, cf. ABENGÛEFIT, *Medicines particulars* f. 77c (p. 143₁₇) *caromfal es girofle*, així com la dualitat de l'ALBUZALE català amb *gariofils* (*Simples madesines* 12.11, p. 505) i *girofle* (13.11, p. 514; 15.6, p. 519).

¹⁰⁰ El mot persa *mušk* / *mišk*, que penetrà d'una banda al grec medieval (μύσχος, ja des de Cosmes Indicopleustes) i d'aquí al llatí (*muschus*, *muscus*) i, d'una altra, a l'àrab (*misk*) i d'aquest a diverses llengües europees.

¹⁰¹ Fóra superflu d'adduir-ne autoritats, ja que la literatura medicofarmacognòstica llatina és unànime al respecte, llevat del detall de la grafia etimològica *muschus*, emprada, per exemple, per G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 464 (f. 106d ← IBN SINĀ, *Qānūn*, p. 360), en tant que diacrítica respecte del llatí patrimonial *muscus* 'molsa' –cf. l'*Alphita*: *MUSCUS est nomen equivocum ad illud aromaticum et ad illam lanuginem que vestit arbores et similiter vestit lapides torrentum* (*Alphita* M₆₄₋₆₅, p. 249) ≈ *Sinonoma Bartholomei* (p. 30b) *Muscus, nomen est equivocum ad idem, aromaticum et ad illam lanuginem que vestit arbores et similiter vestit lapides torrentes*. Un exemple d'aquesta confusió el proporciona Alonso de Chirino cent-hi corresponente el castellà *musgo* (A. DE CHIRINO, *Menor daño*, pp. 84₇, 91₂₀, 137₂₀). Assenyalem incidentalment la traducció, en un altre capítol d'aquesta obra, de l'àrab *mumassak* 'mescat, confegit amb mesc' (ed. BADAWI, p. 106₇₋₈ = ed. AL-A'WAR, p. 118₆₋₇) amb el llatí (*de electuario cum*) *muscato* (ed. STEELE, p. 97₁₂₋₁₃).

¹⁰² Per a la primera forma, cf. ABENGÛEFIT, *Medicines particulars* (f. 51b, p. 100₁₂) *mosquet* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 240); per a la segona (de fet, la pròpia de la llengua comuna), cf. ALBUZALE, *Simples madesines* 11.1 (p. 488), 11.96 (p. 498), 12.1 (p. 504) *almesch*. Ambdues estan documentades en català des de finals del s. XIII, la primera (*mosquet*) especialment de la ploma d'Eiximenis (J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, Volum V Ll-Ny*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes – Caixa de pensions «la Caixa», 1985, pp. 620a-621b, s.u. *mesc*). Ni la variant *musquet* / *mosquet* ni tampoc les formes aragonesa *musc* i portuguesa *musco* no van ser recollides, en canvi, per F. CORRIENTE en l'entrada corresponent del *Diccionario de arabismos* (p. 194a, s.u. *almíscar*). En el cas del portuguès *musco*, concretament, podria ser un mer llatinisme del traductor, especialment tenint en compte la variant patrimonial *almíscar* que empra una mica més endavant

[1.10] També el *Sanbar* (ambre gris, secreció biliar dels intestins de diversos cetacis, especialment del catxalot, *Physeter macrocephalus* L.)¹⁰³ passà per la via fàcil al llatí *ambra* (ambre MR) i d'aquí als vernacles (SS/Cat i SS/Arag *ambre*, SS/Port *ambra*).

[1.11] Per últim, l'única complicació que presentà la transmissió de *suḥāqu lḥūdi rraṭbi*, traduït com *aloes trito et humido*,¹⁰⁴ va ser produïda per confusions gràfiques trivials (*aloestrico* T, *alcestrico* R),¹⁰⁵ que afectaren també alguna de les versions vernaculars. Així, al correcte SS/Port *lino aloes pissado e humido*, corresponen uns SS/Cat⁴ *just aloes palvoritzat* i SS/Cat¹ *lignum aloes picat e molt* aparentment simplificats, un SS/Cat³ *lynnaloe picat e mullat ab un poc d'aygua-roz* amb una ampliació particular,¹⁰⁶ i un SS/Arag *ligno aloes cozido et humydo* en què *cozido* per *trito* sembla fruit d'una mala lectura del text llatí.

¹⁰³ Cf., però, els dubtes de què es feia resòl l'*Alphita* s.u. *ambra*: *sperma ceti, ut quidam volunt, sed procul dubio est guma arboris sub mari nascentis* (*Alphita* A₇₇₋₇₈, p. 149 ≈ *Sinonoma Bartholomei*, p. 10b), així com la recomanació de PLATEARI, *Circa instans* A₂₃ (f. VIc) *Ambra autem est alba. Et si inueniatur grisei coloris, melior est. Nigra nihil valet.*

¹⁰⁴ De fet, com encertadament interpretaren els traductors del text llatí, *aloes* ací està per *lignum aloes*, que és la forma que apareix en d'altres passatges (ed. STEELE, p. 84₁₈ ← ed. BADAWI, p. 96₁₁ = ed. AL-A'WAR, p. 99₉; STEELE, p. 84₁₉₋₂₁ ← BADAWI, p. 96₁₂₋₁₃ = AL-A'WAR, p. 99₂₃) i amb què es designava normalment aquesta substància en la farmacopea medieval des de Constantí l'Àfrica (*De gradibus*, p. 355 ← IBN ALĠAZZĀR, *Iṣtimād*, p. 43), cf. PLATEARI, *Circa instans* A₂ (f. IIa-IIb) *lignum aloes / aloes lignum*; S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CXC VII (pp. 134-135) *Hoad, id est lignum aloes* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 254); ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 8.6 (p. 143), 11.4 (= XI.3), p. 177), 12.3 (p. 247) *lignum aloes*; *Alphita* L₅₅ (p. 238) *LIGNUM ALOES, id est, lignum amarum*. Recordem que el *lignum aloes* de la farmacopea medieval no tenia res a veure amb l'espècie coneguda des de l'antiguitat com a àloe (*Aloe sp*), sinó que corresponia al nucli resinós de diverses plantes dels gèneres *Aquilaria* i *Gyrinops*, d'origen índic i extremoasiàtic. De fet, l'entrada dioscoridiana ἀγάλωρον (DIOSC 1:22, WELLMANN I 27₁₃₋₂₈₂) no té equivalència àrab en la primitiva vulgata oriental (DUBLER-TERÉS 1:19, p. 31₉), així com no en tenia tampoc en l'antiga traducció llatina –cf. el fragment del còdex 363 de la Berner Staatsbibliothek, capítol XX *De agalacu: Agalacum lignus est in India uel Arabiae similis zinipero, odori suauis et stiptico, plenus gustu amaro* (T. M. AURACHER, “Die Berner Fragmente des lateinischen Dioskorides”, *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* 10 [1898], p. 119.). En aquest sentit és remarcable el fet que Gerard de Cremona no participa de la denominació *lignum aloes*, sinó que opta per l'heLenisme *xilaloes* (*Liber canonis* II 2, 744 [f. 128b-128c] ← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 398-399), sense identificar-lo amb l'agālūḡt: *Agalugin. Lignum indum aut arabicum boni odoris* (*Liber canonis* II 2, 14 [f. 72b] ← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 254-255). Cf. una definició que inclou tots dos elements en el *Continens Rasis: Agalugi est de speciebus aloes odorifera* (XXII, 1, 9 = f. 419va), així com, en tant que exponent de la qüestió nominal, S. DE GÈNOVA, *Synonyma*, f. 7d-8a: *Agalugin exponit Auic. quod est lignum indum aut arabicum, deinde dicit idem quod de ligno aloes scribitur a Serapione auctoritate direperit nam quod illud casum in libro Dioscoridis ignorans quod esset et scripsit in suo libro scripsitque et aliud casum de ligno aloes quod incipit xilaloesi... Item Alhau: agalugi est de speciebus ligni aloes. In antiqua tamen translatione Dioscoridis aloa scriptum inuenitur.*

¹⁰⁵ L'expansió que presenta l'edició de Storella (*aloes crudo trito et humido*) podria derivar-se de la incorporació de dues lectures alternatives d'una mateixa abreviatura, fenomen no gens estrany a aquesta recensió erudita.

¹⁰⁶ Podria especular-se amb un text comú amb **mullat* (per *humido*), que SS/Cat¹ hauria llegit i copiat com a *molt* (establint-hi una parella de sinònims), mentre que SS/Cat³ hauria sentit la necessitat d'expandir-lo basant-se, potser, en un cert coneixement de les pràctiques apotecàries. Expansions i glosses d'aquest tipus eren, de fet, força normals en les traduccions medievals i el SS/Ital 1538 n'ofereix un altre exemple: *legno aloes, triti polvoreggiati e' passati per seta* (f. XXXr 32).

4.3. La segona medicina

Aquesta recepta està dividida també en dos processos successius, el primer dels quals consisteix a barrejar amb tres ròtols de la mel descrita anteriorment els següents ingredients:

1	الاهليلج الكابليّ المقشّر عن نواه	<i>mirabolani cabeli eiecto cortice</i>
2	لبّ خيارشمبر	<i>de medulla caroble de Babilonia</i>
3	ترنجبين / *ترنجبيل	<i>galengal</i>
4	عرق السوس المجرود الأعلى الأصفر المعتدل في الغلظ	<i>de liquiricia sine cortice bono que est citrini coloris</i>
5	حبّ الآس المتناهي في نُضجه	<i>de granis maturis de mirtis in suo tempore</i>

[2.1] El *?ahlīlaġ / halīlaġ kābulī* (*Terminalia chebula* Retz.) forma part, juntament amb el damunt esmentat *?amlaġ*, del grup dels fruits coneguts genèricament com a mirabolans i la seva traducció llatina *mirabolani cabeli*, no excessivament malmesa per la tradició manuscrita, sembla implicar una certa familiaritat de Felip de Trípoli amb la terminologia dels apotecaris. Desconegut per a la tradició dioscoridianogalènica,¹⁰⁷ el *μυροβάλανον* era present ja en el tractat de les febres d'Alexandre de Tralles¹⁰⁸ i la farmacopea europea n'heretà el nom (amb o sense metàtesi vocàlica), així com n'heretà la descripció i la divisió en quatre o cinc espècies de la farmacognòsia araboislàmica, entre les quals aquesta provinent de la regió de Kabul.¹⁰⁹ En la mesura en què la relativa homogeneïtat dels testimonis llatins permeten una tal inferència, es podria afirmar, d'altra banda, que la transliteració *cabeli*¹¹⁰ demostra novament l'autonomia de la traducció del tripolità i,

¹⁰⁷ Estranya l'atribució d'una cita sobre els mirabolans a Dioscòrides per part d'Ibn Sīnā (*Qānūn*, pp. 297-298). Podria ser el resultat d'una negligència de copista en la transmissió del text, ja que el nom de l'anazarbeu no figura en la traducció de Gerard de Cremona (*Liber canonis* II 2, 461 [f. 106c]); però no es pot descartar que el traductor cremonès s'hagués vist obligat a esmenar un error tan greu del savi iranià, atesa la severa crítica d'Algāfiqī que li retreia de fer dir als antics allò que no havien dit pas (*The abridged version of "The Book on Simple Drugs" of Ahmad Ibn Muhammad al-Ghāfiqī, by Gregorius Abu 'l-Farag (Barhebraeus)*, M. MEYERHOF i G. P. SOBY, El Caire, Al-Ettemad, 1932, p. 9₁₃₋₁₄).

¹⁰⁸ Th. PUSCHMANN, *Alexander von Tralles. Original-Text und Übersetzung nebst einer einleitenden Abhandlung. Ein Beitrag zur Geschichte der Medicin. I. Band*, Viena, Wilhem Braumüller, 1878, p. 395₁₆.

¹⁰⁹ Cf. PLATEARI, *Circa instans* M₁₈ (f. XXVIIc-XXVIIIa) *Myrobalanorum species sunt .v. bonorum: citrinus, kebulus, bellericus, emblicus, indus* (i d'ací passà, *uerbatim*, a l'*Alphita* M_{4,5}, p. 244); G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 461 (f. 106c) (*myrobalani*) *citrini immaturi, nigri indi, kebuli, sinii* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 297-298); S. DE GÉNOVA, *Liber Serapionis* CVII (pp. 87-89) *Halilig, id est mirobalani = citrini et nigri (et sunt illi qui nominantur indi) et kebuli et seni citrini* (cf. l'edició de 1473 amb *mirobalani* [f. 52b] ← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 164). Destaquem la forma (*mirabolani*) *kebulini* emprada en el *Continens* (XXIII, VII, 825, f. 476va).

¹¹⁰ Steele, arrossegat per la lectura corrupta del manuscrit de l'edició baconiana, retreu injustament a Felip d'haver convertit els *mirabolani kebuli* en *mirabolani et galanga cubebis* (R. STEELE, "A Mediaeval Panacea", p. 97). És interessant el fet que precisament aquesta mateixa deturpació reaparegui en el SS/Cat⁴ *mirabolans, garangal, cubebes, foragitada la scorça aytant de un com d'altre*, en contra de la varietat de formes absurdes copiades pels diversos vernacularitzadors: SS/Arag *merobolla gale gantabelli*, SS/Ital 1538 *delli mirabolani, galembali, è gabeli* (f. XXXv 10-11). Per als aparentment anòmals SS/Cat¹ *ebulis* i SS/Cat³

més concretament, la seva fidelitat a la lletra del seu text àrab, en contraposició a l'oralitat reflectida en la forma *kebuli*, amb imala, universal en llatí des de Constantí l'Àfrica.¹¹¹

No podem pas abordar ací la qüestió de la discordança entre aquesta traducció *mirabolani* *cabelum* per l'espècie afganesa i la transliteració (*de*) *elileg indico* present més endavant en la recepta de la tercera medicina per la varietat índia (ingredient [3.2]), totes dues igualment corresponents a l'àrab *halīlağ* / *ḥahlīlağ*. Al que sí que podem assajar de donar una explicació plausible, en canvi, és a la presència del que aparentment és *galengal*,¹¹² que correspondria a l'àrab *ḥulanğān* (ingredient [3.4]), absent del passatge original. Totes les versions vernacles testimonien la seva presència en la tradició llatina, així com la seva estranya posició a bell mig del sintagma conformat pel *mirabolani* (*galengal*) *cabeli eiecto cortice*, expressió insòlita tant en àrab com en llatí. La solució ens l'ofereixen, creiem, d'una banda l'ingredient [2.3] *taranğabīn* (*taranğabīl* B),¹¹³ omès per la traducció d'Ismail Ali i que, pel que sembla, no té cap correspondència en el text de la traducció llatina i, d'altra banda, l'ordre present en SS/Cat¹ *bon garangal e de èbulis (qui és fruyt) e git-ne hom la escorça* i SS/Cat³ *bon galangal e de rèbols git-ne hom la escortxa*, discordant de tota la resta de testimonis. Suggerim ací provisionalment una solució que suposaria (a) que s'hagués produït una transposició de l'element *galengal* des del seu lloc original ja des de la primera fase de còpia del *Secretum secretorum* i, sobretot, (b) que *galengal* correspongués d'alguna manera al *taranğabīn* del text àrab –ja que resulta menys plausible que una corrupció *ḥulanğān* > *taranğabīn* s'hagués escaigut en la transmissió àrab.¹¹⁴ Per a resoldre l'enigmàtica equivalència assumida per

rèbols, cf., respectivament, ALBUZALE, *Simples madesines* 4.4 (p. 473) *mirabolans èbols* i 11.36 (p. 492), 15.43 (p. 523) *mirabolans herèbols*, formes concurrents en aqueix mateix tractat amb l'etimològicament correcta: *són semblants <a> kèbols en la obra e en la virtut. La quantitat, semblant a kèbols (Simples madesines 4.5, p. 473), també ABENGÜEFIT, Medicines particulars f. 71v (p. 77_{3,15}) quebols* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 164).

¹¹¹ CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 345) *kebuli* (← *halīlağ kābulī*, IBN ALĠAZZĀR, *Istimād*, p. 7). Afegim, a més de les autoritats damunt esmentades, ALBUZALE *kebuli* (*De medicinis simplicibus* 4.4, p. 107; 11.36 [= XI.38], p. 191; 12.30 [= XII.31], p. 259) i BULCHASI *mirabolatorum kebulorum* / *mirabolanos chebulos* (*Liber servitoris*, ff. 34r 19-23 i 45v 30, respectivament). Vegeu, a més, la forma *kebulini* en el *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 813 (f. 541a-541b): *et [mirabolani] kebulini portantur de ciuitate Cabul*.

¹¹² Amb variants *galengan* (N), *garengal* (M), *galengam* (A), *gallega* (R), *galanga* (S), *galecabelli* (B). La lectura *gallega* únicament registrada en R va passar, potser de manera no del tot immotivada, al SS/Port *manibola galega cabeli tirada a casca*.

¹¹³ Cf., noresmenys, formes més o menys intermèdies com ara la de G. DE CREMONA, *Breuiarium medicinae*, glossari: *çilçibil .i. çinçiber*. Tampoc no semblen tenir-hi res a veure les formes *galigen* / *galgion* sinònimes de *mentastrum* (*Continens Rasis* XXVIII, III *De synonymis medicinarum et herbarum*, f. 497c).

¹¹⁴ En l'estat actual de l'anàlisi textual, fóra arriscat d'advertir la hipòtesi de la corrupció i posterior malinterpretació d'una transliteració primitiva del tipus **terengabin* com la que efectivament circulà en llatí com a nom d'aquesta espècie de *manna*, cf. G. DE CREMONA, *Breuiarium medicinae*, glossari: *tereniabin .i. semen album habens saporem manne*; S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* XI (p. 36) *Tereniabin, et expositio eius est mel roris* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 67); S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 144d) *Tereniabin arabice est species mane, sed quod apparet per Auic[enna] in Libro de doctrina grece scribitur tereniabin est man uel mane*; BULCHASI *Liber servitoris*, f. 34v 35-38; FERAGIUS, *Continens Rasis* XXII, III, 164 (f. 426b) *teran-gebin, idest manna*; *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 153 (f. 530a) *Manna arabice appellatur terangibin*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 3.8, p. 95; 12.63 (= XII.64), p. 273.

(b), proposem d'inferir de la lectura *taranğābīl* transmesa per l'edició de Badawī (forma per a la qual no hem pogut trobar absolutament cap autoritat àrab) la possibilitat que en algun dels manuscrits àrabs (concretament en el que Felip de Trípoli tradueix) s'hagi pogut llegir *zanğābīl* (gingebre, *Zingiber officinale* Roscoe).¹¹⁵ La correspondència amb la galanga (llatí *galengal*, amb variants formals) s'hauria d'interpretar, aleshores, com una confusió dels referents, tenint en comú tots dos productes d'ésser rizomes aromàtics pertanyents a la família de les zingiberàcies.¹¹⁶

[2.2] El referent botànic de l'àrab *ḥiyāršanbar* era universalment identificat per la literatura farmacognòstica llatina, des de Constantí l'Africà, com a *cas(s)ia fistula* / *cas(s)iafistula* (canyafistula, *Cassia fistula* L.),¹¹⁷ designació híbrida construïda sobre l'hellenisme ja clàssic en llatí *casia* (κασία)¹¹⁸ i paral·lela a (si no calcada de) l'àrab *qaṣbatu ḡanābīb*.¹¹⁹ Ara bé, la forma *caroble* amb què Felip de Trípoli tradueix el mot¹²⁰ prové de la tradició taxonòmica araboislàmica que classificava el *ḥiyāršanbar* com a *ḥarnūb* / *ḥarrūb*, fitònim genèric que incloïa diverses espècies d'origen sirià (*ḥarnūbun šāmī*, corresponent a la κεράτια dioscouridiana),¹²¹ indi i egipci, algunes de les quals arribaren a ser aclimatades als jardins sevillans. Per a aquest gènere, Gerard de Cremona emprà el tecnicisme *car nub*,¹²² consagrant així un manlleu que, de fet, pertanyia al reduït grup d'arabismes que havien penetrat en la llengua d'oïl arran de les primeres croades. La mateixa forma *caroble* que recull el nostre text llatí (provinent del singulari àrab *ḥarrūbah*) està, efectivament, documentada en francès com a nom de la garrofa des de finals del s. XII –un altre indicatiu de la mediació lingüística de la *lingua franca* proxi-

¹¹⁵ Si aquesta lectura era la primitiva o no, no ho gosem afirmar; si bé la confusió gràfica *zanğābīl* > *taranğābīl* (posteriorment corregit en *taranğābīn*) és *prima facie* més assumible, no és pas l'única possibilitat.

¹¹⁶ Cf. descripcions que expliciten la semblança entre ambdues espècies com ara la de la *ṣumdah*, n° 2200 (p. 232), s.u. *zanğābīl ifranğī / šīnī*: “són arels que s'arrosseguen sota terra com *ḥūlanğān* i *suṣḏā*” i n° 1812 (p. 191), s.u. *ḥūlanğān* (planta desconeguda per a la tradició dioscouridianogalènica): “té arels semblants a les de *suṣḏā*”. Hi resulta pertinent de recordar, d'altra banda, les denominacions alternatives *gingebre de Siam* i *gingebre de Tailàndia* corrents en diverses llengües modernes europees per a la galanga.

¹¹⁷ CONSTANTÍ, *De gradibus* (pp. 346-347) *cassia fistula* (← IBN ALĞAZZĀR, *Iṣṭimād*, pp. 10-11); PLATEARI, *Circa instans* C₄ (f. Xb-Xc) *casiafistula*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 197 (f. 88b-88c) *cassiafistula*... *Alia est kebulia, alia egyptia* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 457-458); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* XII (pp. 36-37) [*K*] *iarxamber, id est, cassia fistula* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 193); BULCHASI, *Liber servitoris*, f. 34v 38-42: *casie fistule*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 1.2 (p. 68), 3.6 (p. 95) *cassiafistula*. Cf., així mateix, *cassiafistula* (*Continens Rasis* XXI, vi, 296 = f. 436c) i *Cassiafistula appellatur arabice hiarsambar* (*Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 272, f. 532a-532b).

¹¹⁸ *Oxford Latin Dictionary*, p. 280c, s.u. *casia*; *Hermeneumata Monacensia* (mitjan s. XII) *casia* : *cassia* (*Corpus glossariorum latinorum* III, p. 194₆₄).

¹¹⁹ IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 67: *ḥiyār šanbar huwa qaṣbatu ḡanābīb*.

¹²⁰ Amb variants *caroble* (HNR), *Carobole* (M), *caurceble alias catreble* (B), *carobe* (CA).

¹²¹ DIOSC 1:114 (WELLMANN I 107₁₋₄) → DUBLER-TERÉS 1:122 (p. 111₄₋₅). Anàlogament la *ṣumdah* dona com a equivalent del *ḥarnūbun hindī* el grec *qārāṭiyā hindī* (*ṣumdah* n° 1805, p. 189).

¹²² *Liber canonis* II 2, 198 (f. 88c) *car nub de Scemi / nabathia* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 459). Vegeu, per una altra solució, S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CXXXV (p. 102) *Charnub, id est xilocaracta* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 193); S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 37c) *Carnub arabice carubia xiliqua que xilocaracta grece dicitur sed arabice charnub* –cf. *Alphita* X_{5,6} (p. 315) s.u. *xilon: et xilocaracta, id est, lignum scriptum, scilicet, carrubia, que alio nomine dicitur vaginella sive siliqua*.

mooriental en el procés de traducció del *Secretum secretorum*.¹²³ Romandria, de tota manera, sense explicació l'adscripció concretament a Babilònia de l'espècie, ja que la majoria d'autoritats araboislàmiques (i amb elles els traductors llatins) coincideixen a referir-ne tres varietats geogràfiques provinents de l'Índia, Afganistan i Iemen o, alternativament, Egipte. Un eco de la consideració tradicional que la més preuada d'aquestes varietats era l'índia importada de la regió de Šīmūr,¹²⁴ el trobem en el nom alternatiu per a la *cassiafistula* en la traducció llatina del tractat de les medicines simples d'Ibn Rušd: *Chiarça<n>bar, id est, cassiafistula, uel karabe de India*,¹²⁵ on *karabe* no deu ser sinó una variant deturpada de *carobe* (*ħarrūb*). Atesa, d'una banda, la proximitat formal i referencial entre la *cassiafistula* i la *cassialigna* i, d'altra, la tradició que reportava l'origen babiloni d'aquesta segona espècie,¹²⁶ un podria especular una possible extrapolació de l'adjectiu, però el testimoni d'Ibn Wāfid revela una altra tradició paral·lela que inclou la regió mesopotàmica entre les terres nadiues de l'espècie: *[K]iarxamber, id est, cassia fistula, sunt cannæ concauæ... et cassia quidem affertur ab India et Babilonia et terra Aliemen*, així com, una mica més endavant, amb atribució a Arrāzī: *et defertur de Babilonia et Albasra*.¹²⁷ Amb la qual cosa disposem, doncs, de tots els elements que permeteren al traductor llatí d'oferir una correspondència escaient al text original.

Pel que respecta als posteriors traductors als diferents vernacles, l'aragonès molt probablement es limità a copiar la forma, correcta, que llegia (*miollo del caroble de Babilonya*),¹²⁸ mentre que el seu col·lega portuguès és segur que ho féu amb la corrupta del seu manuscrit llatí (*meollo de coroble de Babilonia*). En català, on les dues redaccions antigues coincideixen a transmetre la forma *carabe* (*molla* [Cat³ *meolla*] *de carabe de Babilònia*)¹²⁹ deu haver-se produït una confusió, potser ja llatina (cf. el passatge damunt citat d'Averroís), amb possible influència de *carabe* : *kahrabā*? (ambra d'origen vegetal, resina del *Pinus succinifera* L.),¹³⁰ que impedí que el *caroble* del tripolità fos

¹²³ R. KIESLER, "Sprachkontakte: Arabisch und Galloromania", dins *Romanische Sprachgeschichte. Histoire linguistique de la Romania*, HSK 23.2, Walter de Gruyter, Berlín, 2006, p. 1649b; S. SGUIATAMATTI-BASSI, *Les emprunts directes faits par le français à l'arabe jusqu'à la fin du XIIIe siècle*, Zurich, 1974, p. 159.

¹²⁴ IBN ALQUEFF, *Alğuzū l'awwal min kitābi l'umdah fī lğirāhah*, Hyderabad, 1356 h, p. 232. Cf. *Continens Rasis, De nominibus arabicis*, n° 272 (f. 532b) *Secundum Isaac... portantur de terra Indie et Cabul et Iaman*.

¹²⁵ AVERROÍS, *De simplicibus*, p. 362 de l'edició conjunta amb el *Liber Serapionis* (Argentorati 1531).

¹²⁶ PLATEARI, *Circa instans* C₁₁ (f. XIIa-XIIc), s.u. *casialigna* (= *xilocasia*): *Est autem casialigna cortex cuiusdam arboris vel fruticis nascentis iuxta confinia Babylonie*.

¹²⁷ S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* XII (pp. 36-37 ← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 193).

¹²⁸ Tal com ho va fer Johannes de Caritate en la seva versió anglesa: *and take of þe mary and pytthe of caroblys of babylon* (MANZALAOUL, *Nine English versions*, p. 168₂₆).

¹²⁹ SS/Cat⁴ l'omet, cas que no suposem un desplaçament i acceptem que *cubebes* correspon d'alguna manera no pas a *cebuli*, sinó a aquest ingredient (cf. *supra*).

¹³⁰ Cf. BULCHASI, *Liber servitoris*, f. 46r 19-24: *karabe*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.17 (p. 253) *carabe*, d'on l'Albuzale català *carabe* (*Simples madesines* 12.17, p. 506; 20.15, 541) –la forma catalana no consta al costat del castellà *cárabe* i portuguès *carabé* en CORRIENTE, *DA*, p. 274a, s.u. Alternativament, la confusió podria haver-se produït no pas entre formes quasihomòfones i homògrafes, sinó a nivell de referents botànics, ja que existia una altra espècie oriental que rebia el nom de *karabe* en la farmacopea llatina: cf. S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCLXVI (p. 176) *Haur romi, id est, karabe uel kakabre*.

reconegut i identificat com a *garrofer*.¹³¹ Esmentem, finalment, la forma *caroba* que presenta el SS/Ital 1538 (f. XXXv 12) per tal com representa la continuació patrimonial de l'arabisme *ḥarrūb* en llengua italiana,¹³² una forma més antiga del qual recull l'*Alphita* S₁₂₀ (p. 296) *SILYQUA dicitur fructus de quo dicitur carobia* (on el manuscrit B llegeix *carrobia*), al costat d'un *carrubia*¹³³ que, atesa l'evolució italomònica /bl/ > /bbj/, condueix a la que devia ser la forma **carrubla* (/ **carnubla*) en què resultà primitivament el manlleu a la llengua àrab i d'on derivà també l'antic *caroble* / *carroble* oilitànic (posteriorment *carouble* / *carrouble*). L'equivalència *carrubia* / *carobia* : *siliqua* transmesa per l'*Alphita*, està avalada pel testimoni unànimе *κεράττια* : *siliqua* dels *hermeneumata* i glosses medievals des del s. IX.¹³⁴

[2.4] Molt més simple de traslladar va ser, en canvi, el *ṣirqu ssūs* (regalèssia, arrel de l'espècie *Glycyrrhiza glabra* L.) com a *liquiritia*¹³⁵ i la perífrasi *que est citrini coloris* pel simple *ṣaṣfar* 'groc' àrab, és típica del text llatí en referència als colors dels ingredients. Les especificacions *almaḡrūdi lʔaṣlā* 'sense la seva escorxa superior' i *almuṣṭadil fī lḡilz* 'mitjanament gruixuda', en canvi, no foren del tot ben enteses pel traductor o, si més no, aquest decidí de simplificar-les en *sine cortice bona*.¹³⁶ En vernacle, les redaccions catalanes no presenten cap tret remarcable (SS/Cat¹ *bona regalícia sens la escorça, que sia de color groga*, SS/Cat³ *bona regalícia senes l'escortxa, que sia de color groga*, SS/Cat⁴ *bona regalícia ben groga sens scorça*), mentre que de la traducció portuguesa destaquen l'andalusisme *alcaçuz*¹³⁷ i la fidelitat servil a la perífrasi llatina *que est citrini coloris*: SS/Port *alcaçuz sem cortiça boa que he de color de cidra*. Curiosament, el text llatí que serví de base al SS/Arag (*regalizia et de la corteza de la intua –la qual es de color vayo–*) devia contenir una corrupció semblant a la que recull, defectivament, la traducció alemanya de Hiltgart von Hürnheim: *et deliquicia sine cortice ...tua, que est cicerta coloris*.¹³⁸

¹³¹ Cf. ABENGÜEFIT, *Medicines particulars*, f. 44d (p. 88₁₀) *arnap son en lati garrofas* (← IBN WĀFID, *Mufradah*, p. 193).

¹³² Forma aquesta que es manifesta com a interferència vernacla en la lectura *carobe* de l'edició Achillini del *Secretum secretorum* (CA).

¹³³ Citada anteriorment: *Alphita* X_{5,6} (p. 315, s.u. *xilon*) et *xilocaracta, id est, lignum scriptum, scilicet, carrubia, que alio nomine dicitur vaginella sive siliqua*.

¹³⁴ Cf. les *Glossae Cassinenses* (s. IX) *cerasias* : *id est seliqua*, els *Hermeneumata reginae Christina* (s. X) *siliqua* : *cerecia*, els *Hermeneumata Vaticana* (s. X) *κεράττια* : *siliqua* i els *Hermeneumata Montepessulana* *κεράττια* : *siliqua* (*Corpus glossariorum latinorum* III, pp. 537₃₇, 576₅, 428₅₈ i 300₅₄, respectivament).

¹³⁵ CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 347) *Liquiritia: cocta in aqua cum recens fuerit, et succus extractus ab ea ac desiccatus, succus liquiritiae uocatur* (← *ṣaḡaratu ssūs*, IBN ALĠAZZĀR, *Iṣtimād*, pp. 12-13); PLATEARI, *Circa instans* L₂ (f. XXIIb) *liquiritia*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 448 (f. 104d) *liquiritia* (← *sūs*, IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 384); ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.34 (p. 261); 12.88 (= XII.89), p. 283); *Alphita* L₁₁ (p. 234) *LIQUIRICIA, gliceria, glicoricia idem* i G₆₆ (p. 226) *GLICERIA, glicoricia, liquiritia idem*. Cf. també *succum liquirice* en BULCHASI, *Liber servitoris*, f. 26v 28-36. Si bé la lectura del ms. E podria concebre's com una possible variant real (*riquilia*, amb metàtesi de líquides, per a la qual cf. potser la redacció SS/Ital 1538 *di requilitia senza scorzo* [f. XXXv 13]), el *tiquiriciali* d'M és un mer fantasma de copista.

¹³⁶ No es veu clar si l'adjectiu s'atribueix a la regalèssia (MLR *bona*, lectura seguida per les versions catalanes) o bé a l'escorxa (ET *bono*, amb SS/Arag i SS/Port).

¹³⁷ Cognat del castellà *alcazuz* (amb variants andaluses com ara *arazuz* i *arrezuz*), cf. F. CORRIENTE, *DA*, p. 129a, s.u. *alcaçuz*.

¹³⁸ Ed. MÖLLER, c. 57₈, p. 103.

[2.5] En el *habbu lʔās* (gra de murta, *Myrtus communis* L.)¹³⁹ tenim un altre exemple manifest del malmetement a què van estar subjectes els continguts més científicotècnics del text llatí del *Secretum secretorum* ja des de les seves primeres còpies manuscrites. Davant el desconcert dels testimonis llatins, un no sabia pas de quina espècie han d'èsser els grans necessaris per a la recepta: *de uirotis* (mss. EBH), *de virosis* (L), *de vinetis* (C), *de vineis* (R), *de uinocis uel de uirecis* (T)¹⁴⁰ La confusió l'hereten tant el SS/Arag *granos maduros de carrotis en su tienpo*, com el SS/Port *graaos maduros de virotis em seu tempo*,¹⁴¹ i SS/Cat⁴, probablement amb més escrúpols, prefereix d'ometre l'ingredient que no pas de transmetre un nom absurd. Ara bé, l'edició de Francesco Storella del 1555 preserva un pristi *de mirtis* que també devia llegir-se en el manuscrit llatí que serví de base per a la traducció catalana que reflecteixen les redaccions SS/Cat¹ (*grans de murta en son temps*) i SS/Cat³ (*gra de murta en sson temps*), hipòtesi que avala el fet que en un altre passatge el traductor faci correspondre efectivament *mirtam* a l'àrab *ʔās*.¹⁴² Per bé que l'expressió analítica era corrent, fem remarcar que, de fet, el llatí disposava d'un nom específic per als grans de la murta: *mirtilli*.¹⁴³

En un segon moment, després de macerar els ingredients mòlts, bullir-los, colar-los i tornar-los a bullir amb la mel descrita, s'hi han d'afegir:

6	¹⁴⁴ مسحوق المصطكى	<i>de puluere masticis</i>
7	طباشير	<i>de *tabasir</i>

¹³⁹ Ingredient omès, segons informa Ismail Ali, pel seu manuscrit C (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 213).

¹⁴⁰ L'ingenu testimoni del manuscrit T és una prova feaent de les dificultats a què s'enfrontaven els copistes en la seva tasca de desxifrar els seus textos base. El ms. M, al seu torn, improvisa *ad sensum* i transmet *conuenientibus (in suo tempore)*.

¹⁴¹ Així com, fora de terres ibèriques, la versió italiana impresa el 1538: *de grani maturi di vinacei in suo tempo* (f. XXXv 14-15)

¹⁴² Ed. STEELE, p. 93₂₉, ← ed. BADAWĪ, p. 103₂ = ed. AL-A'WAR, p. 112₂. Per a la forma *mirta*, cf. ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 7.6 (p. 139), 11.35 [= XI.37], p. 189), 15.49 (p. 339) *mirta* i també els passatges de PLATEARI i de l'*Alphita* adduïts *infra*. La forma *myrtus* / *mirtus* resta, però, majoritària: CONSTANTÍ, *De gradibus*, pp. 350-351 (← IBN ALGAZZĀR, *Istimād*, pp. 25-26); G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 457 (f. 106a) *myrtus* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 245-246); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* XCII (pp. 80-81) *Aes domestica, id est, myrtus* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 151).

¹⁴³ PLATEARI, *Circa instans* M₁ (f. XXIVd) *mirtus vel mirta... Frutex est cuius semen mirtilli dicuntur, qui precipue medicine competunt*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* (12.71 [= XII.72], p. 275) *semen mirte vel mirtilli*; *Alphita* M₁ (p. 244) *MIRTUS sive MIRTA idem, cuius semen est mirtillus*. Nom que també existia en català al costat de la perifrasa present en el *Secretum secretorum*, cf. ALBUZALE, *Simples madesines*, 11.35 (p. 493) *murtels o murta* / 12.71 (p. 510) *sement de murta o mortils*. Fem notar la circulació castellana del sintagma àrab en la forma *habarraz* (M. T. HERRERA, *Menor daño de la medicina de Alonso de Chirino, Edición crítica y glosario*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1973, pp. 206₁₈ i 281).

¹⁴⁴ Així en els mss. de Badawī, mentre que el text d'al-A'war presenta una variant sinonímica *sahīq* per *mashūq*.

[2.6] La correspondència del *maṣṭikā* (màstic, resina del llentiscle, *Pistacia lentiscus* L.)¹⁴⁵ amb el llatí *mastix* és present també en un altre passatge del *Secretum secretorum*¹⁴⁶ i la universal concordança de les autoritats farmacognòstiques al respecte fa sobrer d'adquirir-ne l'esment.¹⁴⁷ Del coneixement d'aquest producte també fora de l'àmbit estricte de la farmacopea en donen testimoni, a banda de les redaccions catalanes (SS/Cat¹⁻³ *pòlvora de màstech*, SS/Cat⁴ *pàlvora de màstech*), la versió aragonesa (*polvo de màstic*) i, especialment, la portuguesa, que fins i tot en dona l'equivalent vulgar *poo d'almécega*.¹⁴⁸

[2.7] No gaudí pas de semblant fortuna *ṭabāšīr*, terme àrab que fa referència a la concreció silícia de forma cristal·lina trobada en les concavitats de la canya de bambú (*Bambusa arundinacea* [Retz.] Willd.) i que s'ha volgut remuntar en última instància al sànscrit (*tavak-kṣīrā*, a través d'una forma pracrítica **tabāšīra* vehiculada pel persa, la qual també arribà al grec en la forma τὰβασίς).¹⁴⁹ La lectura transmesa per part de la tradició llatina i per la totalitat de les versions vernacles semblaria indicar que el traductor hagués traslladat, per desconeixement, l'exòtic element per un de més conegut. Així ho suggereixen, d'una banda, els llatins *reubarbaro* (T), *joubarbaro* (M) i *rabarir* glossat *id est, reubarbare* en l'edició baconiana, amb els concordants SS/Cat¹ *riubarbre*, SS/Cat³⁻⁴ *riubarber*, SS/Arag *ruybarvo*, SS/Port *ruibarbo*; d'una altra, la variant *turbit* transmesa pel manuscrit E i reflectida també en el SS/Ital 1538: *e' de turbiti* (f. XXXv 22). Davant aquesta divergència, deu ser arran de la incorporació d'una glossa marginal que l'edició de Storella recull ambdues lectures com a ingredients diferents: *tuebit quarta pars vncie: et de reubarbaro*. Fa de mal acceptar, però, una substitució com aquesta, que seria l'únic cas en què el traductor (certament poc escrupolós a l'hora d'oferir una transliteració *ad hoc* en cas d'ignorància) haguera pres la decisió radical de substituir un ingredient per un altre. De fet, atenent a variants com *rabarir* (S), *rebarii* (L), *robarir* (R),¹⁵⁰ esdevé força probable que estiguem davant la corrupció d'una transcripció

¹⁴⁵ *Alphita C*₁₀₅₋₁₀₆ (p. 183) *CINUS lentiscus idem, inde oleum cininum; lentisco multum assimilatur arbore cuius gumma est mastix*, així com M₁₂ (p. 245) *MASTIX gumma est, cuiusdam arboris vel fruticis que dicitur lentiscus*. El farmacònim àrab deriva del grec *μαστίχη*, nom ensems amb *συκίνη* de la resina del *σύνις* (Diosc 1:70, WELLMANN I 67₈₋₉ → DUBLER-TERÉS 1:70, p. 70₁₇₋₁₈).

¹⁴⁶ Cf. (*cum*) *mastiche* (ed. STEELE, p. 84₁₉ ← ed. BADAWĪ, p. 96₁₂ = ed. AL-A'WAR, p. 99₉). El copista del manuscrit L introdueix ací un error banal *et masticare* (ed. MÖLLER c. 45₂, p. 84).

¹⁴⁷ Només en divergeix CONSTANTÍ, *De gradibus*, p. 354 (← IBN ALGĀZZĀR, *Istimād*, pp. 40-41), amb l'hellenisme *mastiche* (= *μαστίχη*), així com l'antiga tradició dels *hermeneumata*, per als quals cf. les *Glossae Cassinenses* (s. IX) amb *cias*: *id est mastiche* o els *Hermeneumata reginae Christinae* (s. X) amb *masticecicia*: *id est masticis* (*Corpus glossariorum latinorum* III, pp. 537₄₉ i p. 568₄₉, respectivament).

¹⁴⁸ Manlleu cognat de formes castellanes com ara *almáciga*, *almaste*, *almástec* i *almizteca* (cf. F. CORRIENTE, *DA*, p. 182a, s.u. *almácigo*).

¹⁴⁹ B. LAUFER, *Sino-Iranica, Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran, With Special Reference to the History of Cultivated Plants and Products*, Anthropological series vol. XV, No. 3, Field Museum of Natural History, Chicago, 1919, pp. 350-352; J. RUSKA, *First encyclopaedia of Islam 1913-1936*, Photomechanical reprint, Leiden – Nova York – Copenhaguen – Colònia, E.J. Brill, 1987, vol. VII, p. 583a, s.u. ṬABĀSHĪR; M. MEYERHOF, "Essai sur les noms portugais...", p. 7; A. DIETRICH, *Encyclopédie de l'islam, Nouvelle édition*, Leiden, Brill, 1998, vol. X, pp. 23-24, s.u. ṬABĀSHĪR.

¹⁵⁰ A les quals se suma la forma heretada per la traducció anglesa de Johannes de Caritate: *and of rebarich be fourth parte of an ownce* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 169_{2,3}).

primitiva **tabasir*. En una de les primeres fases de la transmissió llatina (prou d'hora per afectar-ne d'una manera o d'una altra totes les branques) i segurament a partir de formes del tipus *rabar-*, s'hi hauria afegit una pseudoglossa *reubarbarum* destinada a reemplaçar la inintelligible lectura primitiva,¹⁵¹ mentre que marginalment (però també ja des de ben antic, com atesta el manuscrit E) s'hauria produït una racionalització de la lectura en *turbit*, amb la confluència de totes dues formes en l'edició Achillini com a testimoni preciós de la diversificació de tradicions manuscrites. Formalment, un terme de comparació amb aquesta transliteració reconstruïda ens l'ofereix la forma *tabaisir* de Simó de Gènova;¹⁵² mentre que pel que respecta al fet mateix que Felip de Trípoli hi recorregués, és revelador tant de la seva fidelitat al text original com de la seva independència (potser simplement ignorància) de la tradició farmacognòstica, que des de Constantí l'Àfrica havia convingut a traduir, d'una manera certament poc precisa, *tabāšīr* com a *spodium* (σπόδιον) –és a dir, “la cendra” per antonomàsia–,¹⁵³ designació etimològicament inespecífica i reconegudament ambigua.¹⁵⁴

¹⁵¹ Pace Steele, que afirma categòricament que el *tabāšīr* original Felip de Trípoli “makes rabarir, and Bacon, making a shot, interprets as rhubarb” (R. STEELE, “A Mediaeval Panacea”, p. 97), és probable que el savi britànic no hagués fet sinó recollir una variant o una glossa present ja en algun dels quatre manuscrits llatins del *Secretum secretorum* a partir dels quals confegí la seva edició.

¹⁵² S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 142d) *Tabaisir arabice spodium*; forma malmesa en la transmissió manuscrita i impresa del *Liber Serapionis: Sataiscir, uel rescius, id est, spodium* (CCCXXXII, p. 226), amb típica supleció arbitrària de la inicial corresponent a una caplletra. Una forma més correcta es troba, al costat d'aquesta, en la recensió erudita de Niccolò Mutoni (1552): *Sataiscir, seu Rescius, seu Thabasir* (f. 118c). Afegim encara G. DE CREMONA, *Breuiarium medicinae*, glossari: *tabasith .i. spodium*; AVERROÏS, *De simplicibus* (ed. Argenterati 1531, p. 363,) *Tabaisis, id est, spodium, carbo est nodorum arundinum adustarum Indiae*. Especialment interessant, per la seva correcció i per la inclusió d'una forma índica del nom, és l'entrada del *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 467 (f. 535c) *Spodium arabice appellatur tabaxir, et secundum indianos tracsir*.

¹⁵³ CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 370) *Spodium est quasi cinis. Quidam dicunt autem esse cinerem radices calami in India nascentis. Alii autumant esse cinerem ossium elephantis* (← IBN AL-GAZZĀR, *Istīmād*, pp. 103-104); PLATEARI, *Circa instans* S₂₁ (f. XXXVIIa-XXXVIIb) *Optimum spodium fit ex ossibus elephantis combustis. Sophisticatur sepe ex radice cuiusdam canne et ex marmore per adustionem in cineritiam substantiam mutato, sed istud nimis ponderosum est*; G. DE CREMONA *Liber canonis* II 2, 617 (f. 121a) *Spodium: Radices cannarum aduste* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 326); FERAGIUS, *Continens Rasis* XXII, IX, 498 (f. 450d) *spodium*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.25 (= XII.26), p. 257), 15.58 (= XV.59), p. 343).

¹⁵⁴ Cf. especialment DIOSC 5:75 (WELLMANN III 40₁₄₋₄₅₂) i la crítica de l'*Alphita* S₁₇₋₂₁ (p. 288) *SPODIUM quidam dicuntur esse ebur combustum, quidam radicem cuiusdam canne combustam, quod nichil est; sed spodium est fuligo quedam que invenitur in domibus ubi funduntur metalla, que, postquam ceciderit, dicitur spodium, coherens vero recto dicitur poñfiligos ≈ Sinonoma Bartholomei*, p. 40a-40b. Ben és cert, però, que almenys des de Plini l'hehenisme *antispodon* designava en llatí tècnic tot tipus de cendres d'origen vegetal, establint així un precedent per a l'especialització del mot *spodium* –cf. *Antispodon uocant cinerem fici arboris, uel caprifici, uel myrti foliorum cum tenerrimis ramorum partibus, uel oleastri, uel cotonei mali, uel lentisci. Item ex moris immaturis, id est, candidis, in Sole arefactis: uel e buxi coma, uel pseudocyperi, aut rubi, aut terebinthi, uel oeanthes* (NH XXXIV.35 = C. Plinii Secundi Naturali Historiae libri XXXVII. Ex editione Gabrielis Brotier cum notis et interpretatione in usum delphini variis lectionibus notis variorum recensu editionum et codicum et indicibus locupletissimis accurate recensiti, Volumen nonum, Londres, A. J. Valpy, 1826)–, però com crítica el comentarista de l'*In Antidotarium Iohannis filii Mesuae censura* (I, XIII = pp. 64-66), *spodium Græcorum, non est idem cum spodio Arabum*, ja que aquest entre aquells designava una espècie de tutia (*pompholyx*).

4.4. La vuitena medicina

Avançats en la nostra selecció de receptes, arribem a la de la vuitena medicina, que reuneix en la seva *summa brevetat* (només quatre ingredients) gairebé tota la casuística d'evolucions que justifiquen l'interès filològic de la secció farmacogràfica: una identificació-traducció, una transliteració del tot deturpada en la transmissió llatina, un ingredient absent de tots els testimonis llatins consultats però conservat en més d'una traducció vernacla i, finalment, un altre ingredient preservat exclusivament en una tradició en vulgar.

1	الراوند الصيني الأصم	<i>de reubarbaro recenti solido</i>
2	الدرنج الصيني	<i>de *daruneg</i>
3	الللك المنقى	<i>*lacca</i>
4	الأصناف الثلاثة من الصندل	—

[8.1] El *rāwand šīnī* (*Rheum rhabarbarum* L., o potser més aviat *Rheum palmatum* L.)¹⁵⁵ devia formar part dels no tan limitats coneixements farmacognòstics del traductor llatí, segons atesta la seva traducció *de reubarbaro*.¹⁵⁶ L'aparent expansió *recenti solido*¹⁵⁷ respecte de l'àrab *raṣammu* (simplement *solidus*) ha d'ésser explicada no pas com una reproducció barroera del traductor de l'àrab *šīnī*,¹⁵⁸ sinó més aviat com el resultat de la racionalització posterior d'una forma deturpada (cf. *supra* el cas de *ṭabāšīr*) del que

¹⁵⁵ W. SCHMUCKER, *Die pflanzliche und mineralische Materia medica im Firdaus al-ḥikma des 'Alī ibn Sahl Rabban Aṭ-ṭabarī*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, 1969, pp. 205-206, n° 321; L. RICHTER-BERNBURG, *Eine arabische Version der pseudogalenischen Schrift De Theriaca ad Pisonem*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Georg-August-Universität zu Göttingen, 1969, pp. 131-132.

¹⁵⁶ Amb variants mínimes en *de rubarbaro* (E), *de reubarbarum* (T), *de reobarbo* (M). El nom és present també en un altre passatge del *Secretum secretorum* (ed. STEELE, p. 93_{5,7} ← ed. BADAWI, p. 102₁₀ = ed. AL-A'WAR, p. 110₁₁) en què se'n descriuen les propietats, així com els perills que se'n deriven en quantitats excessives. Aquí, però, a l'àrab *rāwand šīnī* correspon simplement el llatí *reubarbarum*. Per a les diverses varietats, cf. per exemple CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 354) *Rheum aliud in India, aliud in Ponto nascitur. Rheum tamen Indię, laudabilius* (← IBN ALĠAZZĀR, *Iṣtimād*, p. 41); *Continens Rasis, De nominibus arabicis* n° 311 (f. 532d) *Reubarbarum arabice appellatur raud, et duarum specierum est vltamarinum et sini, sed sini magis valet ad epar*; FILIUS MESUE (*In Antidotarium Iohannis filii Mesuę censura* I, CCLXXXIII, pp. 480-481) *Ex speciebus rauded, aliud est quod nascitur in India, et est raudet sceni, et aliud est raudet barbarum, et aliud est raudet turkiem*. Per a la identificació, cf. PLATEARI, *Circa instans* R₄ (f. XXXIIIId-XXXIIIIf) *reubarbarum... Reu aliud barbarum quod in Barbarie regione inuenitur ut in India et in transmarinis partibus*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 585 (f. 118b) *reubarbarum* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 429); S. DE GÉNOVA, *Liber Serapionis* CCVI (p. 142) *Rauded, id est, reu*; AVERROÏS, *De simplicibus* (pp. 353-354) *Rauded, id est, reubarbarum*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 10.4 (p. 169), 13.1 (p. 289), 15.18 (p. 325) *reubarbarum*; *Alphita* R₉ (p. 284) *REUBARBARUM radix est cuiusdam fruticis que affertur de barbaria*. Tot una altra qüestió és la confusió de caràcter estrictament gràfic *rāwand / zarāwand* que, perpetuada fins a les edicions modernes, ha provocat puntualment aparents falses equivalències *rāwand : aristologia o zarāwand : reubarbarum* –cf. ALBUZALE, *Simples madesines* 9.9 (p. 487) *riubārber = ALBUZALE, De medicinis simplicibus* 9.9 (p. 163) *reubarbarum*, ambdós corresponents a una entrada del tractat àrab editada com a *zarāwand* contra la lectura *rāwand* dels manuscrits RWQ.

¹⁵⁷ En l'edició de Storella *solido et recenti*, en el manuscrit *E recenti solito*.

¹⁵⁸ "Philip's shot at Sina-China" (R. STEELE, "A Mediaeval Panacea", p. 98).

podria haver estat originàriament **de s(c)eni*.¹⁵⁹ Es tracta, tanmateix, d'una mera especulació, per tal com les tradicions tant llatina com vernacular testimonien de manera unànime aquest *recenti*.¹⁶⁰

[8.2] Amb el *darūnaġ* (dorònic, probablement *Doronicum scorpioides* L.)¹⁶¹ comencen els problemes, greus, de transmissió que afecten aquesta recepta. Les variants transmeses pels testimonis llatins són del tot dissemblants:

T	<i>claurei</i>	M	<i>culantrie</i>
S	<i>clavini</i> (glossat <i>aliter, clavregeh</i>)	L	<i>flau.</i>
E	<i>taureg</i>	H	<i>de fla unica</i> ¹⁶²
CA	<i>carui</i>		

Encara s'hi han de sumar, com a mínim, el SS/Ital 1538 *e' di clareli* (f. XXXIIr 13-14) i el SS/Angl de Johannes de Caritate *and of declanucis*,¹⁶³ així com una variant **daureg* no trobada en els manuscrits llatins consultats però documentada independentment pels SS/Cat⁴ *e d'aureg fresch* i SS/Port *e d'aureg rezente*. No hi ha cap dubte, doncs, que es tracta d'una corrupció (fins a extrems insospitats) de la tradició llatina –la qüestió, ara bé, fóra de trobar cap indici que permeti de suposar que el text primitiu de Felip de Trípoli presentava una forma (presumiblement una transliteració) susceptible d'ésser identificada correctament abans de la seva deturpació irreversible. De nou, les redaccions catalanes pertanyents a la traducció més antiga de les conservades hi aporten un element objectiu de judici altrament irrecuperable: SS/Cat¹ *darenici*, SS/Cat³ *deronici*.¹⁶⁴ Atesa la morfologia de les variants recollides per la tradició manuscrita, es pràcticament descartable que el traductor llatí hagués fet correspondre al fitònim àrab una forma llatina *doronicum* que, de fet, resta minoritària en la literatura especialitzada prerenaixentista.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Cf., per exemple, G. DE CREMONA, *Liber canonis*, II 2, 153 (f. 85c), s.u. *chrysolocanna: Est atriplex que plurem inuenitur in Scemi*.

¹⁶⁰ SS/Cat⁴ *riubarber fresch dur*, SS/Arag *ruybarvo fresco et firme*, SS/Port *ruibarbo rezente e duro*, SS/Ital 1538 *del riobarbaro saldo e' fresco* (f. XXXIIr 13), SS/Angl Johannes de Caritates *of grene rubarbe pat is sad* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 170₂₂). Hi ha canvi d'adjectiu (però precisament el que correspon a *solidus*) en els SS/Cat¹ *reubarbre bo e fresch* i SS/Cat³ *riubarber bo e f fresch*. Es podria encara adduir en contra de la hipòtesi ací suggerida el fet que tot simplement *reubarbarum* (*reu barbarum*) és l'equivalència pràcticament universal del sintagma àrab en la literatura pertinent.

¹⁶¹ W. SCHMUCKER, *Die pflanzliche und mineralische Materia medica...*, p. 195, n° 300. De fet, els manuscrits àrabs discrepen amb *darūnah* (ed. Badawī) / *dārawanġ* (ed. Al-A'war), mentre que la transcripció d'Ismail Ali (*Darwanj*) sembla reflectir un ductus consonàntic correcte dels seus manuscrits (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215₃). El fitònim, desconegut a la tradició grecohel·lenística, és d'origen persa i es documenta en aquesta llengua amb les variants *darūnak* i *darūna* (F. STEINGASS, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, p. 515b).

¹⁶² Aquesta lectura del tot divergent dels manuscrits LH reapareix, desplaçada, en la traducció aragonesa: *et del agua dolç diez libras, et del flau dracmas x*.

¹⁶³ MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 170₂₂.

¹⁶⁴ Cf. ALBUZALE, *Simples madesines* 12.6 (p. 505) *darauigua* [**daranigua*], *id est, deronich* –forma aquesta més pròpia, no pas derivada com aquelles d'un genitiu llatí.

¹⁶⁵ S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCCXXV (p. 222) *Haronigi* [**Daronigi*], *id est, doronicum*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.6 (p. 249) *doronicum*. Cf. CONSTANTÍ, *De gradibus* (pp. 372-373) *Beronici sunt radices albæ et subtiles in India nascentes* (← *darūnaġ*, IBN ALGAZZAR, *I'timād*, pp. 116-117); *Alphita* D₅₋₆ (p. 197) *DERONICA sive VERONICA, radix est parva in utroque capite gracilis, in medio vero latior*.

El més probable és que hi consignés una transliteració del tipus **daruneg / *deruneg*,¹⁶⁶ destinada a patir tot tipus de deformacions a mans dels copistes, les més importants de les quals la confusió de la *d-* inicial amb *cl-* i la transformació de la seqüència *-run-* en *-ur-*. L'existència d'una fase primitiva de transmissió incorrupta seria la causa de la lectura correcta transmesa pels textos catalans SS/Cat¹⁻³, mentre que el *carui* de les edicions CA representaria una *lectio erudita*, assimilant la grafia desconeguda a una espècie més coneguda.¹⁶⁷ Negar la correcció i intel·ligibilitat de la transliteració original comportaria, indefectiblement, acceptar l'existència d'un procés d'esmena (derivat, necessàriament, d'una col·lació amb un o més manuscrits àrabs) estretament vinculat al naixement de la primera traducció catalana, bé perquè aquesta hagués estat l'única a tenir accés al text llatí corregit o bé perquè aquest hagués estat redactat expressament com a *Vorlage* de la vernacularització. La qüestió és complicada i de ben segur no té una resposta simple, com ho demostra la transmissió dels ingredients (3-4) d'aquesta vuitena medicina. Res en els testimonis llatins consultats (ni tampoc en els SS/Arag, SS/Ital 1538, SS/Angl de Johannes de Caritate) no s'hi correspon: el text salta directament a la molla i maceració dels dos únics ingredients prescrits. Ara bé, les redaccions de les versions catalanes i, excepcionalment, la portuguesa, transmeten una lectura més completa (fins i tot íntegra) respecte de l'original àrab:

SS/Cat¹

Prenga hom de reubarbre bo e fresch III onçes, e de darenici II onzes, e de llet ben assèdua dues onçes, e de tres maneres de sàndols una onça e miga.

SS/Cat³

Prenga hom de riubarber bo e fressch III onces, e de deronici una onça, e de llet ben nèdea II onces, e de tres maneres de sàndels una onça e miga.

SS/Cat⁴

Sia pres riubarber fresch dur III drachmes, e d'aureg fresch una drachma, e lets delçen dènea I drachme dos ·S·.

SS/Port

Tome-sse do ruibarbo rezente e duro III onças, e d'aureg rezente hũa onça, e de lecta hũa onça e meya.

[8.3] En totes tres redaccions trobem, doncs, per bé que camuflat, el (3) *lakkun munaqqā* (laca, secreció resinosa zoobotànica producte de l'atac del *Coccus lacca* i d'altres espècies d'insectes a diverses plantes dels gèneres *Ficus* i *Croton*),¹⁶⁸ convenientment

¹⁶⁶ Diferent de la que Simó de Gènova (*Synonyma*, f. 52b) atesta per a Stephanus de Pisa: *Derunegum per doronigi inueni a Stefano scriptum*, i de la que ell mateix hi empra: *Doronicum grecum nomen est arabs uero doronigi dicit. Est radícula parua saporis dulcis similis calamo aromatico in colore et figura* (*Synonyma*, f. 54b). També difereix de les de G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 210 (f. 89b) *durungi* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, pp. 289-290) i de l'ALBUZALE català, *Simplex madesines*, 12.6 (p. 505) *darauigua, id est, deronich*. Al passatge de Felip de Trípoli manca, d'altra banda, l'especificació 'xinès' del text original –de fet, la varietat més emprada en medicina, segons testimonia Ibn Wāfid: *Et doronicum ex Sim est illud quod administratur magis* (*Liber Serapionis* CCCXXV, p. 222).

¹⁶⁷ Cf., per al *carui* vertader, S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCLXXVX (pp. 185-186) *Caruia, id est, carui*; BULCHASI, *Liber servitoris* f. 47r 6-11; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 15.38 (p. 333).

¹⁶⁸ M. ENGESER, *Der „Liber servitoris“*..., p. 69.

traduït, creiem, per *lacca*.¹⁶⁹ Si no errem en la nostra anàlisi, la forma *lecta* transmesa per la traducció portuguesa és, en tant que *lectio difficilior*, manifestament preferible a la banalització *llet* que presenta la tradició catalana comuna de SS/Cat¹ i SS/Cat³, així com, aparentment, SS/Cat⁴.¹⁷⁰ Admetent que la forma original del text llatí hagués estat efectivament *lacca*, a la mera confusió *-cc-* / *-ct-* (del tot trivial en paleografia llatina) potser s'hauria de sumar com a element coadjuvant la presència en el repertori lèxic de la farmacopea llatina de formes gairebé homògrafes com ara *lacta* i *lecta* / *lecda*, la coexistència de les quals provocà esporàdicament la confusió també dels seus referents igualment viscosos.¹⁷¹ Sigui com sigui, la comparació entre les versions catalanes i la portuguesa d'aquest passatge evidencia una llacuna anablèptica en la *Vorlage* llatina del SS/Port (*e de lecta* *<...>* *hūa onça e meya*), la qual transmetia un text millor que tots els llatins collacionats però defectuós respecte dels que eren a la base de les traduccions catalanes.

[8.4] Per a les tres varietats de *şandal* (sàndal, nom comú de les diverses espècies del gènere *Santalum*), en canvi, no hem pogut trobar cap altre testimoni que el text català transmès pels SS/Cat¹ de *tres maneres de sàndols* i SS/Cat³ de *tres maneres de sàndels*. Per Ismail Ali sabem que només C d'entre els seus manuscrits contenia aquest ingredient,¹⁷² però enfront de la seva presència concordant en les dues tradicions reflectides per les edicions de Badawī i d'Al-A'war, és poc probable que l'aparent omisió de l'ingredient per part del traductor llatí es degués a una llacuna de la seva *Vorlage*. Encara menys probable seria, certament, una omisió conscient que de cap de les maneres no podria justificar-se en un desconeixement d'un producte no especialment exòtic durant l'Edat mitjana tant a terres europees com tripolitanes, el nom del qual circulava en grec almenys

¹⁶⁹ CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 362) *lacca* (← IBN ALĠAZZĀR, *Istimād*, pp. 69-70); G. DE CREMONA *Liber canonis* II 2, 434 (f. 103a) *lacca* (← IBN SĪNĀ, *Qānūn*, p. 351); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CLXXXI (pp. 124-125) *Sac, id est lacca* (← IBN WĀFĪD, *Mufradah*, p. 235), que s'ha de confrontar amb l'edició de N. Mutoni *Sac, seu Luch* (f. 65a); ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 13.12 (p. 289) *lacca*.

¹⁷⁰ Aparentment, perquè hi cap la possibilitat que no s'hi hagi de llegir *llet*, sinó el mateix *lets* (en tots dos casos amb *l-* simple inicial, en un text on domina la grafia *ll-*, i amb una mínima *s* suprascrita) que apareix en la recepta de la cinquena medicina: *e de lets barberins* (ms. M 1474, f. 30r). D'una altra banda, aquest *delçen* (segurament *del Çen*, és a dir, de la Xina) que acompanya la laca en el text català i que no té correspondència evident en la resta de testimonis (potser en seria un eco aqueix *ben assèdua* / *ben nèdea?*), sembla un reflex transposat de l'adjectiu *şmī* que qualifica els dos ingredients anteriors en el text àrab.

¹⁷¹ Un exemple d'alternança de les formes *lacca* / *lacta* l'ofereix l'*Alphita* L₂₈₋₂₉ (p. 236) *LACCA, orobo, orobonis alio nomine, gumba est de qua et urina humana fit carminium* i O₁₀₀ (p. 268) *OROBO, OROBONIS, lacta idem, gumi est*. Per a les variants amb *e*, cf. ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 11.61 ([= XI.65], p. 203) *Alquitrān vel lacta* (amb variants *alquitrān vel lacta* L, *alquita vel lecda* F, *alquitum vel lecta* CE) i 11.144 ([= XI.147], p. 239) *lecda = qitrān*. La versió catalana de la primera entrada és simplement *Alquitrā, alguns diuen alquerna* (ALBUZALE, *Simples madesines* 11.61, p. 494), mentre que la segona és especialment interessant per quant estableix una equivalència que podria oferir una solució alternativa a la presència del mot *llet* en el passatge del *Secretum secretorum* objecte d'anàlisi: a *lecda* / *qitrān* hi correspon la traducció *let de titimal* (*Simples madesines* 11.144, p. 503). De tota manera, cal explicitar que la correspondència catalana del farmacònim *lakka* hi era, en aquest tractat, igual que en llatí, *lacca* (11.125, p. 501; 13.2, p. 513).

¹⁷² R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215₁₆₋₁₇.

des de l'època de Cosmes Indicopleustes.¹⁷³ De fet, dos altres passatges del *Secretum secretorum* infirmen l'assumpció d'una poc plausible omisió per ignorància,¹⁷⁴ de tal manera que una altra vegada tornem a la constatació d'una transmissió llatina no només extremadament corrupta, sinó també marcada per notables llacunes. Només l'extensió de l'anàlisi textual a la resta de manuscrits llatins encara sense explotar podrà establir concloentment si aquestes omissions són remuntables a la traducció primitiva (en el qual cas haurem reprendre la hipòtesi d'una procés de correcció del text rebut que es palesaria especialment en les redaccions catalanes) o bé si va existir encara en època relativament tardana una tradició manuscrita remarcablement poc deturpada que hauria permès la preservació en versions vernaculars d'elements feia generacions perduts en la transmissió llatina però que testimoniaven l'esforç de Felip de Trípoli per traslladar el text àrab en la seva integritat i d'una manera fidel, recurrent, quan els límits del seu coneixement així ho imposaven, a la transliteració. El que és certament insostenible és d'emetre, basant-se en un coneixement tan imperfecte de la tradició manuscrita com l'actual (el qual les més de les vegades no va més enllà del testimoni baconià), judicis absoluts sobre l'arquetip llatí del *Secretum secretorum* com l'exemplificat pel comentari de Steele: “[s]andal wood and lac are only found in the Arabic, perhaps they were too much for him altogether”.¹⁷⁵

4.5. La novena i última medicina

L'última recepta, amb una presència molt més destacada d'espècies exòtiques i minerals preciosos, és típica dels grans electuaris cordials de la tradició oriental més primerenca i que les posteriors generacions de metges del món araboislàmic heretaren i transmeteren amb més o menys afeció. Els ingredients prescrits són:

1	تمر هنديّ طريّ منقى من نواه ، وعرجونه محبوبًا كالدماغ	<i>dactili indicii recentis mundati a granis suis, quorum interiora sunt trita ad modum cerebri.</i>
2	ماء التمر هنديّ	—
3	ماء الورد الطيب	<i>aqua rosata odorifera</i>
4	دهن البلسان	<i>de unguento *belesan</i>
5	العنبر الشحريّ	<i>de optima ambra</i>
6	المسك الأذفر الطيب	<i>de optimo musco</i>
7	سحيق اللؤلؤ	<i>de margaritis bene tritis</i>

¹⁷³ En una forma més acostada a l'índica (ζάνδαλα) en la seva *Topografía cristiana*, més semblant a l'àrab segles més tard en les fonts bizantines (σανταλον / σανδαλον), cf. A. DALBY, “Some Byzantine aromatics”, dins *Eat, Drink, and Be Merry (Luke 12:19). Food and Wine in Byzantium. In Honour of Professor A. A. M. Bryer, L. BRUBAKER i K. LINARDOU* (eds.), Society for the Promotion of Byzantine Studies, 2007, p. 56.

¹⁷⁴ Cf. *şandal* (ed. BADAWI, p. 105₁₈ = ed. AL-A'WAR, p. 117₁₀) → *sandel* (ed. STEELE, p. 97₃); *şandalun mazrūd* (ed. BADAWI, p. 103₄ = ed. AL-A'WAR, p. 112₄) → *cum saldel confecto* (ed. STEELE, p. 94₁ = ms. L, ed. MÖLLER c. 52₁₅, p. 96) = *cum sandel confecto* (ms. C).

¹⁷⁵ R. STEELE, “A Mediaeval Panacea”, p. 98.

8	سحيق الياقوت الأحمر والأزرق والأصفر	<i>de puluere lapidis preciosi rubei et celestis et falui coloris</i>
9	الزمرّد	<i>de luto smaragdī</i>
10	الذهب المنخول	<i>de subtili puluere auri</i>
11	العود (اطريّ)	<i>cum ligno aloes</i>

[9.1] El *tamrun hindī* (fruit del tamarinde, *Tamarindus indica* L.), Felip de Trípoli el traduí literalment com a *dactyli indici*,¹⁷⁶ designació emprada amb anterioritat per Constantí l'Àfrica ensem amb l'hellenisme *oxyfenicia* i que en Plateari conviu amb l'arabisme *thamarindus* que l'acabarà substituint en la nomenclatura farmacognòstica europea.¹⁷⁷ Respecte de l'especificació relativa a aquests fruits, la llacuna compartida per tots els manuscrits de Badawī i d'Ismail Ali no pot ser primitiva, com demostra la precisa traducció llatina *quorum interiora sunt trita ad modum cerebri*. Tanmateix, els copistes hi introduïren ja en llatí un grau de confusió inesperat amb les seves abreviatures: el manuscrit M copia que són tres (*quorum interiora sunt tria*) i en la família de manuscrits representada per SLH *trita* esdevé *tenera*. En aquest cas, cap de les vernacularitzacions ibèriques no recollí la lectura correcta original:¹⁷⁸

SS/Cat ¹	<i>ben nèdeu, e sos grans dintre, axí com a manera de cervell</i>
SS/Cat ³	<i>ben nèdeu de son grans dintre, axí com a serto manera de servell</i>
SS/Cat ⁴	<i>mudats dels grans seus, les quals coses de dins són tentes [*tenres] a manera de servell</i>
SS/Port	<i>mundand'os dos seus graaos, as cousas de dentro dos quaees som certos aa maneyra do cerebro</i>

¹⁷⁶ Expressió que les versions vernacles ibèriques concorden a mantenir, sigui traduint-la (SS/Cat¹ *un dàtil de Índia*, SS/Cat³ *un dàtil d'Índia*, SS/Arag *datiles de India*), sigui copiant-la en llatí (SS/Cat⁴ *datili indici*) o bé transmetent acríticament allò que creien llegir en el seu manuscrit (SS/Port *datili petentes*, on manca l'equivalent d'*indici* i amb una deturpació, probablement heretada, de *recentis*). Fem notar que almenys el català coneixeria, en època no gaire distant, una circulació de la nova denominació, cf. ALBUZALE, *Simples madesines* 1.4 (p. 466), 3.7 (p. 471), 15.60 (p. 525) *tamarindis*. L'altre passatge en què el fruit apareix en el *Secretum secretorum*, la traducció llatina l'omet igual que el text àrab d'al-A'war (ed. BADAWI, p. 99₄ = AL-A'WAR, pp. 103-104 = ed. STEELE, p. 89₂₀₋₂₅).

¹⁷⁷ CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 368) *Oxyfenicia sunt dactyli Indiae* (← IBN ALĠAZZĀR, *Istimād*, p. 97); PLATEARI, *Circa instans* O₅ (f. XXIXd-XXXa) *oxifenicia, alio nomine finicon indi et dactylus indicus et thamarindus*; S. DE GÈNOVA, *Synonyma* (f. 143c) *Tamar arabice dactilum, inde tamarindi, id est, dactili indi, grece uero oxifen<i>kia uocat, et est dicta acetosi dactili; Sinonoma Bartholomei* (p. 32b) *Oxifenicia, i. tamarindi, i. dactalus acetosus*. Amb ús exclusiu de l'arabisme, G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 701 (f. 125d) *tamarindi* (← IBN SINĀ, *Qānūn*, pp. 442-443); FERAGIUS, *Continens Rasis* XXI, iii, 163 (f. 426b) *tamarindi*; ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 1.4 (p. 73), 3.7 (p. 95), 15.60 (= XV.61), p. 343) *tamarindi*. De fet, l'adopció del nom àrab (a més de respondre a un principi de l'economia lingüística i a les exigències del tecnolecte de la disciplina) reflecteix de certa manera la seva quasifossilització ja de bona hora en una mena de compost sintagmàtic indivisible, de manera que, paral·lel al minoritari *attamru lhindyuu*, fa segles que circula la forma *attamarhindī* (cf. en aquest mateix text, una línia més endavant). F. CORRIENTE (*DA* p. 451 s.u. *tamarinde*) considera el castellà-portuguès *tamarindo* i el català *tamarinde* cultismes introduïts el s. XVI.

¹⁷⁸ Sí que ho feu el SS/Ital 1538: *di dattari d'India freschi, mondati dalli suoi grani, l'interior d'iguali sia trito a' modo di cerebro* (f. XXXIir 24-25).

El traductor aragonès, a més, trobà un obstacle addicional en l'abreviatura de *cerebri* i traslladà un curiós *et aquestos datiles sian frescos et sacados dellos los granos, de los quales las cosas de mas adentro son tiernas a la manera de la çera de Dios*.¹⁷⁹

[9.2, 9.3] La instrucció original, recollida per tots els testimonis àrabs consultats, d'ajustar les vuit medicines descrites amb aigua de dàtils (*māzu ttamri hindī*), és excepcionalment absent de la traducció llatina (omissió primitiva segons el que es dedueix de la seva universalitat), que prescriu directament de bullir-les fins a l'espesseïment amb *aqua rosata odorifera*, correlat de *māzu lwardi ttayyib*, ingredient aparegut ja en la recepta de la sisena medicina.¹⁸⁰ Els vernacularitzadors van traduir el terme tal com ho havien fet en aquell altre passatge (SS/Cat³ *aigua-ros bé olent*, SS/Arag *agua rosada bien olient*, SS/Port *boa ágoa rosada*), llevat del SS/Cat¹, que en aquesta ocasió no emprà la forma aigua-ros (*aygua rosada ben olent*) i del SS/Cat⁴, que simplifica en *aygua odrifera*.

[9.4] Més endavant, enfront del simple *balasān* del text àrab d'al-A'war, els testimonis de Badawī i d'Ismail Ali transmeten tots *duhnu lbalasāni* (δποβάλσαμον, oli de bàlsam, *Commiphora opobalsamum* Engl.),¹⁸¹ lectura confirmada per la traducció llatina de *unguento *belesan*. La reconstrucció ací proposada implica una transliteració primitiva que, creiem, s'ha preservat prístina en la lectura *belesan* del manuscrit E i del SS/Angl de Johannes de Caritate,¹⁸² així com, un xic malmesa, en el *bolesam* del manuscrit T i en els manuscrits llatins que traduïen SS/Cat⁴ (*auguent balatan*), SS/Port (*do unguento beletam*) i SS/Ital 1538 (*de l'onguento bolligiano*, f. XXXIIr 31-32). La forma és perfectament parangonable amb la transcripció de Simó de Gènova *belesen*, llevat que la forma del tripolità no reflecteix la realització imalitzada que aquell devia sentir de la boca del seu intèrpret arabòfon Abraham de Tortosa.¹⁸³ Segons aquesta hipòtesi, l'*unguento balsami* que imprimeixen Achillini i Storella no deu ser sinó una hipercorrecció erudita introduïda en la tradició impresa del *Secretum secretorum*.¹⁸⁴ Fos *balsami* o fos *belesan* la lectura del manuscrit que serví de base a les versions catalanes SS/Cat¹ i Cat³, la identificació devia resultar ben fàcil als traductors. Ara bé, el SS/Cat¹ sembla haver

¹⁷⁹ Cf., encara més absurda, la lectura del ms. llatí L *ad medium teretei*.

¹⁸⁰ Amb les variants *aque rosate odorifere* (CA), *aqua ro- odorifera* (T), *aqua roseacea odorifera* (E), *de aqua rosacea odorifera* (BH). La forma probablement original *aqua rosata* era, de fet, la més habitual en el llatí medieval, cf., per exemple, PLATEARI, *Circa instans* R₁ (f. XXXIIIc); ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 11.93 (= XI.97), p. 217; BULCHASI, *Liber servitoris* f. 41r 26 - 43v 44; *Alphita* R₅ (p. 283) *et rodostoma, id est, aqua rosata*.

¹⁸¹ W. SCHMUCKER, *Die pflanzliche und mineralische Materia medica...*, p. 118, n° 139.

¹⁸² Cf. *putte bat to þe unguent klepyd belesan* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 171₄).

¹⁸³ S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis*, ed. 1473, f. 67c: *Belesen vel belesma, id est balsamus* (← IBN WAFID, *Mufradah*, p. 214), que en l'edició Argentorati 1531 esdevé *belesem vel belesma* (CLX, pp. 113-114).

¹⁸⁴ Els manuscrits MBLH, seguits pel SS/Arag, ometen l'ingredient per homeoàrcton. La universalitat de *balsamus* com a equivalent llatí de l'àrab *balasān* semblaria avalar la inversemblança d'una transcripció en el cas d'aquest producte, a més, tan conegut –cf. CONSTANTÍ, *De gradibus* (pp. 356-357) *balsamus* (← IBN ALGAZZAR, *Istimād*, pp. 46-47); PLATEARI, *Circa instans* B₁ (f. VIIIA-VIIIc) *balsamus*; G. DE CREMONA, *Liber canonis* II 2, 85 (f. 78b-78c) *balsamus* (← IBN SINĀ, *Qānūn*, pp. 265-266) i II 2, 533 (f. 112b) *oleum de balsamo* (← IBN SINĀ, *Qānūn*, p. 295); ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 8.9 (p. 145) *balsami inuncio*. No menys conegut era, tanmateix, l'*absinthium*, novè ingredient de la recepta de la quarta medicina, consgnat per Felip de Trípoli igualment en transliteració (**efsentin*).

incorporat una glossa marginal absent del SS/Cat³ i que ens informa novament de la complexitat de la transmissió manuscrita fins i tot dins una mateixa tradició lingüística:

SS/Cat³ *de l'enguent del basme*

SS/Cat¹ *el enguent de basme, e de oli de bàlsem*¹⁸⁵

[9.5] El *ʿanbarun šihri* (ambre gris provinent de la regió costanera de Šihri, al Ḥaḍramawt iemení) representava un veritable repte al traductor, ja que només un coneixement aprofundit de la literatura àrab (o, en el seu defecte, del comerç de l'espècie) l'hauria pogut ajudar a identificar-ne el referent exacte.¹⁸⁶ No se li pot retreure, doncs, d'haver optat per una solució simple alhora que elegant (*de optima ambra*) allà on més de mig segle més tard un expert en la disciplina com Simó de Gènova, tot i comptar amb l'assistència del jueu tortosí, tampoc no reeixiria a transmetre el topònim oriental.¹⁸⁷ Aquesta simplificació llatina es vernacularitzà, al seu torn, com a *bon ambre* en català i *boa ambra* en portuguès.¹⁸⁸

[9.6] Un problema semblant era el que plantejava *miskun ʿaḍfar*, expressió que designa no pas una varietat concreta de mesc com ho són el xinès i el tibetà, sinó “pungent, or strong-scented, musk”, “musk of the utmost excellence”.¹⁸⁹ De manera semblant al cas de l'ambre damunt esmentat, dins la tradició àrab la redacció A banalitza l'adjectiu en *ʿaḍfaru* ‘groc’, mentre que el llatí *de optimo musco* podria ser tant una bona traducció de l'original com una trivialització més o menys intuïtiva. Com en el cas anterior, *optimus* passà a ser merament bo en vernacle: SS/Cat⁴ *bon almesch*, SS/Arag *buen musch*, SS/Port *boo almíscar*.¹⁹⁰ Per la seva banda, SS/Cat¹ i SS/Cat³ comparteixen una redacció que, a més d'avançar l'aparició del mesc per davant de l'ambre, innova prescrivint-ne l'oli: SS/Cat¹ *e de oli moscat*, SS/Cat³ *e de oly muscat*.

[9.7, 9.8] Un coneixement ni que sigui superficial de l'intricat panorama de la litognòsia antiga i medieval, així com de la seva variabilitat interna fins i tot dins una mateixa tradició monolingüe, pot donar una idea de la complicació que suposava per a un traductor d'establir-hi relacions d'equivalència lèxica. En l'àmbit dels fàrmacs d'origen

¹⁸⁵ Cf. ALBUZALE, *Simples madesines* 8.9 (p. 482), 11.28 (p. 491), 15.9 (p. 520) *bâlçem / bâlçem* i, per a l'oli, *untament de bâlçem* (8.9, p. 482).

¹⁸⁶ De fet, l'epítet era obscur també per gran part dels copistes àrabs mateixos, com ho indica la seva transmissió errònia com a *šigriyyun* en els manuscrits MŞA. De la traducció *ambergris* d'Ismail Ali no podem concloure amb certesa la lectura dels seus manuscrits (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215₃₂).

¹⁸⁷ Cf. S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CXCVI (p. 134₂₉₋₃₀) *Et plurimum quod ex ea egreditur, ex mari est, in terris Zin<g>, in Occidente, et illa defertur Almahadiæ...*, d'on s'ha eliminat l'esment de *sâhîlu ššihri min ʿarḍi lʿarab* (← IBN WAFID, *Mufradah*, p. 253₂₂₋₂₃).

¹⁸⁸ Al costat de l'omissió del SS/Arag i de formes com ara SS/Angl *And put per-to of ambre oryental* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 171₄₋₅) o SS/Ital 1538 *d'ambra* (f. XXXIIr 32).

¹⁸⁹ E. W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, Londres, Williams and Norgate, 1867, vol. I, part 3, p. 967a-967b, s.r. *dfr*. Cf. també la traducció d'Ismail Ali “fragrant musk” (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215₃₂₋₃₃).

¹⁹⁰ Cf. SS/Ital 1538 *di muschio fino* (f. XXXIIr 32-33). Fem remarcar, tangencialment, el contrast de la forma portuguesa suara esmentada amb el *musco* utilitzat en la recepta de la primera medicina (cf. 4.2 [1.9]) –la presència de la líquida paràsita, la forma portuguesa la comparteix amb el galleg *almiscre* i amb el castellà *almizcle*, a diferència de les formes catalana *almesc* i castellana *almizque* (F. CORRIENTE, *DA*, p. 194, s.u. *almíscar*).

mineral, mentre que el (7) *lu?lu?* (perla) tenia una correspondència llatina fàcil (*de margaritis (bene tritis)*),¹⁹¹ el (8) *yāqūt* no era pas, certament, amb tota la seva diversitat d'espècies, dels més fàcils de traduir. Si Constantí l'Àfrica i Simó de Gènova coincideixen a emprar el llatí *hyacinthus* com a equivalent del mot àrab,¹⁹² l'Albuzale llatí tradueix la varietat vermella (*yāqūtun ṣaḥmar*) com a *margarita rubea*¹⁹³ i gairebé set segles més tard Ismail Ali encara es veu obligat a acompanyar la seva traducció “6 drachms of powdered rubies, red, blue, and yellow” d'una nota a peu de pàgina “Or jacynth, or chrysolite”.¹⁹⁴ La solució *de lapidis preciosi* de Felip de Trípoli preserva, si més no, la identitat genèrica de l'ingredient i és òbviament superior a una eventual omissió per ignorància.¹⁹⁵ Respecte de les varietats cromàtiques, si la traducció de ‘blau’ per *celestis coloris* no té res de remarcable en llatí, sí que s’ha de destacar que en aquest cas l’adjectiu ‘groc’ de l'àrab no ha estat traduït com és costum en aquest text *citrinus / que est coloris citrini*, sinó que se li ha assignat el llatí *flauus (flauis coloris EMS)*.¹⁹⁶

En el terreny dels vernacles, el SS/Arag fongué, de manera no gens estrident, tots dos ingredients (7-8) en un de sol: *las margaritas (que son piedras preçiosas) bien molidas entro a que sian polvo vermello et de color del çielo*. El SS/Cat⁴ perpetua la inespecificitat del text llatí amb *la pols de pedres preçioses de vermella color e selestina e roses*,¹⁹⁷ mentre que el SS/Port aventura, *motu proprio*, una equivalència per un dels tipus de pedra preciosa i tradueix *do poo da pedra preciosa robi e da pedra color do ceo e color de avelãa*. Més desconcertant resulta la identificació excepcional de les redaccions catalanes SS/Cat¹ *pólvora de jacints ben preçiosos, e vermells, e blaus, e de color de rosa* i SS/Cat³ *pólvora de jacint ben preçios vermey e blau e de color rozada*, reflex probablement de la intervenció esmenadora prèviament hipotetitzada.¹⁹⁸

¹⁹¹ Cf. ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 11.79 (= XI.83], p. 211). Els traductors catalans no tingueren cap dubte que es tractava de perles (SS/Cat³ *perles bé picades*, SS/Cat⁴ *perles... ben menudes*), si bé el SS/Cat¹ innova amb el seu *oli de perles ben picades*. El portuguès no ho devia tenir tan clar (SS/Port *de pedras preçiosas ben muidas*) i l'aragonès acceptà el llatinisme bo i glossant-lo: *las margaritas (que son piedras preçiosas) bien molidas* –contra el cultisme cru tant del SS/Ital 1538 *di margarite ben trite* (f. XXXIIr 34) com del SS/Angl *of margarytis brokyn to powdyr* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 171₆).

¹⁹² CONSTANTÍ, *De gradibus* (p. 352) *Hyacinthi triplices sunt: rubei, citrini, et ueneti* (← *yāqūtun ṣaḥmaru wʿaṣfaru wakuḥlī*, IBN ALĠAZZĀR, *Iṣtimād*, pp. 31-32); S. DE GÈNOVA, *Liber Serapionis* CCCLXXXVIII (p. 162) *Hager iacot, id est, lapis hyacinthus* [ed. 1473 *iacinctus*]. *Species eius sunt tres: una earum est coloris rubei, secunda est coloris citrini, et tertia est coloris cahali et coloris antimonii*.

¹⁹³ ALBUZALE, *De medicinis simplicibus* 12.14 (p. 253); d'on el català *margarita vermela* (ALBUZALE, *Simples madesines*, 12.14, p. 505).

¹⁹⁴ R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215.³⁴⁻³⁵

¹⁹⁵ El plural *lapidum preciosorum* que documenten els manuscrits MSL deu tenir el seu origen en una pseudocorrecció *ad sensum* induïda per la diversitat de tipus esmentats.

¹⁹⁶ En el manuscrit T *faluus*, reinterpretat com a *fini* per CA i omès per L.

¹⁹⁷ Cf. també SS/Ital 1538: *e' della polvere delle pietre pretiose, rosse, celestrie, e' vermiglie* (f. XXXIIr 34-35).

¹⁹⁸ No deu ser pas així, en canvi, en el cas dels quatre tipus de pedres precioses esmentats per la versió anglesa de Johannes de Caritate: *and of poudyr of precious stonys, þat is to sey rubyis, safyris, topasys, jacyntis* (MANZALAOU, *Nine English versions*, p. 171_{7,8}). En efecte, té tota l'aparença d'una reelaboració innovadora peculiar bé de l'autor o bé del seu text base.

[9.9] Per al *zumurrud* (maragda, varietat de beril de color verdós), només els manuscrits sobre els quals Ismail Ali va realitzar la seva traducció justifiquen amb llur “maragda polveritzada” (en contrast amb el simple “maragda” de la resta de la tradició textual àrab)¹⁹⁹ la traducció de Felip de Trípoli *lutum smaragdi*, per a la qual disposem, al costat de la lectura correcta del manuscrit H (*de luto smaracdi*), de tot una disparitat de versions en què s’han produït pràcticament totes les combinacions possibles dels elements originals i de les seves deturpacions:

T	<i>et de auro smamide</i>	M	<i>de luto smagdi</i>
S	<i>et de succo nardi</i> (glossat <i>aliter, de luto smaragdi</i>)	L	<i>et de succo nardi</i>
E	<i>et de luto siri* medi</i>	CA	<i>et de auro smaragdino</i>

On *auro* es deixaria explicar com a esmena *ad sensum* d’una corrupció gràfica de *luto*,²⁰⁰ mentre que la lectura *de succo nardi* és, sens dubte, una enginyosa solució per a una deturpació fins a l’absurd del sintagma primitiu.²⁰¹ El qual es conserva íntegre en la glossa baconiana i en la traducció catalana més moderna (SS/Cat⁴ *del fanch del marchde*), i amb desfiguració més o menys notable del segon element també en els manuscrits ME.²⁰² Les redaccions catalanes antigues, en canvi, ens il·lustren novament sobre les intervencions correctores i interpretatives a què va ser sotmès el text, en incorporar (amb una transposició poc assenyada) una glossa marginal al mot *lutum*, esdevingut, de fet, incompreensible en tots dos manuscrits conservats arran d’una corrupció *-t- > -c-*:

SS/Cat¹ *e és manera de terra r^a onça, una, de luco esmerachdī iii onçes*

SS/Cat³ *e és manera de terra, de lucaz meragdy una onça*

Se’ns fa de mal explicar, de tota manera (especialment mancats del correlat àrab exacte subjacent a la traducció anglesa d’Ismail Ali), l’elecció de la traducció llatina *lutum*, essent aquell mot més aviat la correspondència comuna de l’àrab *ḥīm* ‘argila, fang, terra’²⁰³ –d’on justament la traducció catalana *fanch del marchde* de SS/Cat⁴.

[9.10] Arribats al final de la recepta, difícilment podria l’ingredient *dahab* haver representat cap complicació en cap de les fases de còpia i traducció del text:²⁰⁴

¹⁹⁹ Cf. “powdered emerald” (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. 215₃₅).

²⁰⁰ Una altra derivació gràfica racionalitzada en un nou sentit degué produir la variant atestada pel SS/Ital 1538: *e’ de puri smeraldi* (f. XXXIIr 36).

²⁰¹ Lectura heretada tant pel SS/Arag *del suco del nardo* com pel SS/Angl *and of be jwse of narde* (MANZALAQUI, *Nine English versions*, p. 171_{8,9}).

²⁰² Afegim, per tal d’exhaurir els materials ibèrics, la lectura del SS/Port *de esmeragdo*, que ha d’èsser entesa com a simplificació (portuguesa o ja llatina) d’una expressió només parcialment intel·ligible.

²⁰³ S. DE GENOVA, *Synonyma* (f. 144a) *Ten arabice lutum*.

²⁰⁴ De fet, algun tipus de corrupció sí que n’hi hagué, ni que fos tipogràfica, perquè el SS/Ital 1538 hi prescriu ordi (*Hordeum vulgare* L.) en comptes d’or: *e’ de sottil polvere d’orzo* (f. XXXIIr 36). Assenyalem, a més, que la tradició llatinovulgar recolza la quantitat de vuit dracmes de pols d’or en contra de les tres dracmes prescrites pels manuscrits àrabs de Badawī.

	SS/Cat ¹⁻³	<i>pólvora d'aur</i>
	SS/Cat ⁴	<i>e de subtil pols d'or</i>
<i>mina dḡahabi lmanḡūl</i> → <i>de subtili puluere auri</i> →	SS/Arag	<i>del sotil polvo del oro</i>
	SS/Port	<i>de sotil poo de ouro</i>

[9.11] Tampoc no hi havia cap novetat a traduir el *ṡūdun raṡbun* amb què es fumaria el recipient d'or que havia de contenir totes els ingredients prescrits, per tal com ja havia aparegut en una recepta anterior (cf. 4.2 [1.11]). Al marge de les diferents correspondències lèxiques llatí *subfumigato* / català *perfumat* / aragonès *safumado* / portuguès *defumado*, assenyallem només que on allà el SS/Cat¹ traduïa *lignum aloe*, ací presenta *fust de aloe*; mentre que SS/Cat⁴, inversament, allà traduïa *fust aloes* i ací utilitza *lligne aloes*.

5. Conclusions

Malgrat la inherent provisionalitat dels nostres resultats (subjectes necessàriament a revisió a mesura que s'estengui l'anàlisi a nous testimonis i s'aprofundeixi en el coneixement de les tradicions particulars implicades en la història del *Secretum secretorum*), hi ha una sèrie de consideracions que se'n deriven i que creiem dignes de remarcar a tall de cloenda del nostre estudi i com a punt de partença d'ulteriors investigacions.

En primer lloc i pel que afecta la tradició textual àrab, l'anàlisi de la secció farmacològica revela la condició lacunar de l'edició de Badawī i la necessitat de l'establiment d'una edició crítica que incorpori el testimoni de la resta de manuscrits àrabs descrits fins al moment. Només aleshores es podrà abordar com cal i de manera íntegra l'avaluació crítica de la traducció llatina de Felip de Trípoli. Mentrestant, el text de Badawī resta (si se'ns permet l'expressió) l'homòleg de l'edició de Robert Steele del text baconià: realment útil com a referència de fàcil accés, però insuficient en tant que text crític.

En segon lloc i passant a la vulgata llatina, de l'anàlisi duta a terme es desprèn la constatació que la traducció llatina primitiva, tal com la degué consignar la ploma del tripolità el primer terç del s. XIII, era el resultat d'un esforç traductori genuí al qual la tradició manuscrita posterior no féu cap justícia i que la crítica contemporània, arrossegada per la visió distorsionada que aquesta tradició n'ofereix, no ha sabut valorar objectivament. De fet, en tota la secció farmacogràfica, sobre més d'una seixantena d'ingredients presents en el text àrab, només hem pogut verificar una única omissió segura en la traducció llatina –i aquesta (*māḡu ttamri hindī*, ingredient [9.2]) es deu segurament a una omissió involuntària per homeoàrcton condicionada per l'adjacència de l'aigua-ros (*māḡu lward*). Entre els farmacònims correctament identificats i traduïts es compten, per només esmentar-ne alguns:

<i>naṡnaṡ ṡarī</i> : <i>menta uiridis</i> [1.4]	<i>ṡawsaḡ ṡarī</i> : <i>palmites</i> [4.1]
<i>ṡūd</i> : <i>lignum aloes</i> [1.11, 9.11]	<i>hindabā?</i> : <i>lactuca agrestis</i> [4.5]
<i>halīlaḡ kābulī</i> : <i>mirabolanium cabelum</i> [2.1]	<i>zumurrud</i> : <i>smaragdus</i> [9.8]
<i>ḡiyārṡanbar</i> : <i>caroble de Babilonia</i> [2.2]	

A més, s'ha de considerar també essencialment correcta la glossa-equivalència [1.6] *zuccarum album et mundum* : *sukkarun ṭabarzad*. Tema apart representen, en canvi, les transliteracions, en la nòmina de les quals trobem:

<i>turunġān</i> : * <i>torongan</i> [1.3]	<i>muḥīṭā</i> : <i>mequid</i> [4.8]
<i>marzanġūš</i> : * <i>ma(r)ze(n)gos</i> [1.5]	<i>ʔafsintīn</i> : * <i>efsentin</i> [4.9]
<i>ʔamlaġ</i> : <i>emleg</i> [1.7, 3.1]	<i>kubābah</i> : <i>cubebe</i> [7.4]
<i>ṭabāšīr</i> : * <i>tabasir</i> [2.7]	<i>zarāwand</i> : * <i>elzerauet</i> [7.5]
<i>halīlaġ hindī</i> : <i>elileg indicum</i> [3.2]	

algunes de les quals semblen, certament, difícils de conciliar amb l'esforç interpretatiu damunt reivindicat –no encertem pas a esbrinar on rau l'element discriminant que explica per què a [2.1] correspon *mirabolanum cabelum* però a [3.2] *elileg indicum*, o com és que un producte com *absinthium* requeri una transliteració del fitònim àrab.²⁰⁵ Recordem, de tota manera, que la transliteració i la transcripció són dos recursos indissolublement vinculats al fenomen de la traducció de textos científicotècnics, a bastament documentat en totes les tradicions lingüístiques i que ha deixat la seva petja en la nomenclatura farmacognòstica encara avui dia vigent. Davant una eventual crítica anacrònica, Felip de Trípoli ben podria fer-se ressò de les paraules amb què Stephanus de Pisa s'excusava un segle abans en el pròleg del seu glossari botànic:

Et greca quidem nomina ut sunt plane exponimus, quippe qui eisdem fere in sono utimur quibus et illi elementis, arabica non sic, cum apud illos quedam sint littere quarum omnino latina extorris est lingua. *Scriptimus itaque illa vicinioribus quibus potuimus.*²⁰⁶

Sense abandonar encara la traducció llatina, creiem haver pogut assenyalar indicis de la suposada intervenció, més esporàdica que no pas sistemàtica, d'un ajudant franc coneixedor de la llengua àrab –sense poder afirmar, tanmateix, que es produís efectivament una traducció a dos intèrprets com la documentada en d'altres casos.²⁰⁷ Aquesta col·laboració es reflectiria en els gallicismes retrets al llatí de Felip de Trípoli, concentrats precisament en l'onomàstica botànica, entre els quals el *caroble* damunt comentat (cf. 4.3 [2.2]).²⁰⁸

²⁰⁵ La incoherència de formes alternants, de fet, és una de les conseqüències del fenomen ben documentat de la manca de correcció retrospectiva (cf. D. JACQUART, "Caractéristiques de la traduction", dins *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia XVII*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004, p. 443). En el cas del que hem reconstruït com **efsentin*, d'altra banda, es podria invocar una corrupció estrictament intral·latina a partir de formes més o menys afectades pel vulgar de tipus *apsintium* / *apsentium*, ja que la deturpació no es limita, de cap de les maneres, a les soles transliteracions primitives.

²⁰⁶ *Medicaminum omnium breviarium*, afegit a la seva traducció d'*Alkitābu lmalakī* d'Almaġūsī, conlosa el 1127 (cf. Ch. BURNETT, "Antioch as a Link between Arabic and Latin Culture in the Twelfth and Thirteenth Centuries", dins *Occident et Proche-Orient: Contacts scientifiques au temps des Croisades, Actes du colloque de Louvain-la-Neuve, 24 et 25 mars 1997*, I. DRAELANTS, A. TIHON i B. VAN DEN ABEELE (eds.), Brepols, Leuven, 2000, p. 39).

²⁰⁷ M.-Th. D'ALVERNY, "Les traductions à deux interprètes: d'arabe en langue vernaculaire et de langue vernaculaire en latin", dins *Traduction et traducteurs au Moyen Âge*, G. CONTAMINE (ed.), Paris, 1989, pp. 193-206.

²⁰⁸ S. J. WILLIAMS, "Philip of Tripoli's Translation of the Pseudo-Aristotelian *Secretum secretorum* Viewed Within the Context of Intellectual Activity in the Crusader Levant", dins *Occident et Proche-Orient...*, p. 86. En efecte, no és científicament admissible d'afirmar categòricament amb Steele, sobre l'única base de

Encara gosariem aventurar una pràctica d'indicació referencial en el cas d'algun dels ingredients, en el sentit que la glossa *zuccarum album et mundum* (*ṭabarzad*, [1.6]) o la traducció *galenga* per l'àrab **zanğabīl* semblen traïr (si és que realment són atribuïbles al text llatí primitiu) més aviat una definició o equivalència llatina del referent visualitzat que no pas una correspondència merament lèxica. En d'altres mots, és com si Felip de Trípoli hagués demanat a un arabòfon (franc o sarraí) que li mostrés l'espècie a què feia referència el mot que llegia en el seu text àrab. És, reiterem, una simple especulació inspirada sobretot per la per a nosaltres altrament incomprendible confusió entre el gingebre i la galanga.

Molt més especulatiu i arriscat resulta de fer inferències relatives a les tradicions vernacles, essent el punt de partença i el referent de comparació un text llatí ple d'incerteses per a la resolució de les quals s'ha de recórrer precisament al testimoni de les traduccions vulgars –amb el perill, així doncs, de caure en un cercle viciós i en l'expressió d'hipòtesis tautològiques. Entre les poques afirmacions més o menys segures que un pot fer respecte de les tradicions ibèriques, hi ha la constatació que la mediocritat de les versions aragonesa i portuguesa semblen atestar, a més de l'herència onomàstica corrupta dels seus textos llatins, una clara manca d'interès en els continguts farmacogràfics del *Secretum secretorum* –això es desprèn, almenys, de la comparació amb l'aparent escrúpol traductori dels vernacularitzadors catalans. Ara bé, precisament en la complexitat de la tradició catalana (de fet, tradicions catalanes) es produeix una confluència de diversos factors que encara no estem en condicions d'avaluar en tota llur significança. És evident que les traduccions catalanes (especialment SS/Cat¹ i SS/Cat³, però també SS/Cat⁴) s'efectuaren sobre la base de manuscrits llatins excepcionalment bons en quant a la preservació de la farmaconímia primitiva –de fet, havien d'ésser remarcablement millors que tots els textos llatins consultats i que els que traduïen llurs homòlegs a l'Aragó, Portugal, Itàlia o Anglaterra. Justament aquesta qualitat excepcional en una tradició llatina tan corrupta, és la que suggeriria la hipòtesi anteriorment apuntada d'un procés de collació, segurament en fase llatina, amb un o més testimonis àrabs.²⁰⁹ Com a recolzament d'aquesta hipòtesi ve a la memòria el cas de la versió catalana del tractat de les *Simples madesines* d'Albuzale preservada en un únicum parisenc (París, BN ms. Esp. 508) i realitzada a partir de la traducció llatina d'Arnau de Vilanova (1270-1290). El fet que el text català sigui sovint més pròxim a l'original àrab que no pas determinats testimonis de la redacció llatina, ha portat, en-sembla amb d'altres indicis, a proposar que alguns dels manuscrits pertanyents a una de les branques més primerenques de la família podrien haver collacionat nous testimonis

la presència de certs fitònims llatins oilitanoides (ell hi adduïa *ache* i *betes*), que “[t]here can hardly be any doubt that Philip was French-speaking (R. STEELE, *Opera hactenus...*, p. xxii).

²⁰⁹ Eventualitat plantejada ja, sobre la base d'un argument textual amb analogies amb l'ací tractat (arran d'un passatge de la *Confessio amantis* de Gower més acostat a un dels manuscrits àrabs del *Secretum secretorum* que no pas a cap dels llatins conservats), per Gilbert: “Is it possible that there were Latin translations made, or at least corrected, from the Arabic, which have not yet come to the notice of students?” (A. H. GILBERT, “Notes on the Influence of the Secretum Secretorum”, *Speculum* 3/1 [1928], p. 97).

àrabs.²¹⁰ Com a mínim, el *Secretum secretorum* i el *De medicinis simplicibus* tenen en comú el fet incontrovertible que la tradició vernacular, per bé que relativament tardana i quantitativament gairebé insignificant al costat de la massiva transmissió llatina, pot contribuir en una mesura no-proporcional a l'hora d'establir-ne els detalls textuais, com a conseqüència d'haver-se dut a terme sobre un testimoni més proper a l'original que cap de les còpies que ens n'han pervingut.²¹¹

Fins i tot sense sortir del terreny de la crítica textual menys especulativa, hi roman encara pendent d'anàlisi la qüestió de les notables divergències entre el SS/Cat¹ i SS/Cat³, els quals (tot i compartir entre ells i amb SS/Cat² una sèrie de trets característics que suggereixen una probable filiació genètica) presenten lectures farmaconímiques que difereixen no rarament, sempre en favor del manuscrit oxonense, i que podrien ser el resultat bé d'una diversitat d'origen o bé d'una collació amb consegüents correccions de la traducció catalana primitiva.²¹² De tota manera, també aquesta, com totes les hipòtesis i suggeriments avançats en el present article, no només resta subjecta a revisió, sinó que (i fem especial èmfasi en aquest aspecte) afecta exclusivament la secció farmacogràfica en qüestió. Ben podria ser que s'hagués dut a terme una esmena tan solament parcial del text (llatí o català?), precisament en aquest capítol caracteritzat per una temàtica i uns continguts referits a una disciplina que va conèixer una florida especialment notable en llengua catalana des de ben d'hora.

Tot plegat, presentem aquestes notes com a reivindicació de la pertinència de l'enfocament filològic com a necessàriament complementari de l'historiogràfic en l'àmbit de la història de la ciència. Una *scientia*, en totes les seves facetes, els conceptes de la qual es transmeteren necessàriament vehiculats per textos, les peregrinacions transculturals i poliglòtiques dels quals pertanyen de ple dret al domini natural de la *philologia*.

²¹⁰ LI. CIFUENTES "La traducció catalana", dins *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia XVII*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004, pp. 460-462.

²¹¹ J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ i M. McVAUGH, "The Latin text", dins *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia XVII*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004, pp. 433-459.

²¹² Cf., per exemple, [0.3] SS/Cat³ *pomes dolces* : SS/Cat¹ *codonys*, [1.7] SS/Cat³ *emblichs* : omès per SS/Cat¹, [1.8] SS/Cat³ *geraffle* : omès per SS/Cat¹. Un cas paradigmàtic de la correcció del manuscrit de la Bodleiana és [6.2] SS/Cat³ *de la coladura de la mucil·laguen de la semença dels codayns* : SS/Cat¹ *sement de codonys*. No deu ser casual que això s'escaigui justament en aquest manuscrit que transmet una col·lecció miscel·lània de textos científics.

Apèndix

Edició crítica dels passatges estudiats

§. **Fragment 1** [0] (= Badawī 108⁷⁻¹³, al-A'war 121¹¹⁻¹²²₈, Ismail Ali [ed. Steele] 212²¹⁻³¹).

صفة العسل الذي يركب به هذا الدواء

يؤخذ - على توفيق الله وعونه - من عصارة الرمان الحلو خمسة وعشرون رطلاً ، من عصارة الرمان الحامض عشرة أرطال ، ومن عصارة التفاح الحلو عشرة أرطال ، ومن عصارة التفاح المرّ عشرة أرطال ، ومن زُبّ العنب الصافي الحلو قسطاً ، ومن السكر الطبرزد عشرة أرطال .
يوضع الجميع في قدر برام نظيف ويُطبخ برقي بنار لينة غير مُدخّنة شيئاً بعد شيء. ويُزاح ما يعلو من رغوّة حتى يعود في قوام العسل النخين . فهذا العسل المدبّر الذي تستعمله فيما أذكر لك ، إن شاء الله تعالى ، وهو قوام هذا الدواء النفيس .

[ومن عصارة التفاح الحلو عشرة أرطال || B الحلو والحامض] الخلو ... والحامض || SA om. [على توفيق الله وعونه A منه || به A والعسل] صفة العسل A || على نار [بنار || SA, omittunt caetera] نظيف واحد || S قسط واحد || B om. [ومن عصارة التفاح المرّ عشرة أرطال A || om. SA].
§. إن شاء الله . add. [النفيس A || وهو... النفيس A أذكره || ذكر A فهذا هو] فهذا A يعلوه [يعلو]

§. **Fragment 2** [1] (= Badawī 108¹⁴⁻¹⁰⁹₈, al-A'war 122⁹⁻¹²³₁₀, Ismail Ali [ed. Steele] 212³²⁻²¹³₁₃).

صفة الدواء الأوّل

يؤخذ من الورد الأحمر اليابس رطلاً واحداً ، ومن نُوار البنفسج ربع رطل . يُنقع الجميع في عشرة أرطال ماء عذب بعد أن يُضاف إليه من ماء الترنجان نصف رطل ، ومن ماء النعنع الطريّ نصف رطل ، ومن ماء المرزنجوش ربع رطل ، ومن ماء لسان الثور رطل واحد .
يُجمع الجميع ويُنقع فيه من الأملج أوقيتان ، ومن القرفل أوقية واحدة . ثمّ يترك الجميع يوماً وليلةً حتى يخرج جميع قوى ذلك . ثمّ يُطبخ بنار لينة حتى ينتقص ثلثا الماء . ثمّ يترك ويُمرس ويُصقّى ويُضاف إليه من العسل المدبّر المذكور ثلاثة أرطال ويُعقد حتى يشخن ويُنقى بدرهم ونصف من المسك ودرهم من العنبر وثلاثة دراهم من سحافة العود الرطب .

BA, uide supra الريحان , C, [الترنجان A رطل ربع رطل || MA رطل واحد || A اليابس الأحمر [الأحمر اليابس || SŞA om. صفة] S, حتى تخرج قواه [حتى... ذلك A لسان [ماء لسان A المرزنجوش || B om. [ومن ماء النعنع الطريّ نصف رطل B نصف [نصف رطل A. عنبر [العنبر A ودرهم واحد || B om. [ويعقد حتى يشخن S, حتى تخرج قوى جميع الأدوية

§. **Fragment 3** [2] (= Badawī 109⁹⁻¹⁹, al-A'war 123¹¹⁻¹²⁴₁₂, Ismail Ali [ed. Steele] 213¹⁴).

صفة الدواء الثاني

يؤخذ من الاهليلج الكابليّ المقشّر عن نواه رطلاً واحداً ، ومن لبّ خيارشنبر ربع رطل ، ومن الزنجبيل / الترنجين ربع رطل ، ومن عرق السوس المجرود الأعلى الأصفر المعتدل في الغلظ أوقيتان ، ومن حبّ الآس المتناهي في نُضجه أوقيتان .
يُهشم ما يجب هشمه ويُنقع الجميع في عشرة أرطال ماء عذب يوماً وليلةً . ثمّ يُطبخ برقي حتى ينتقص نصف الماء . ثمّ يمرس ويُصقّى ، ويُضاف إلى الصافي من العسل المدبّر رطلان . ويُعقد الجميع حتى يشخن .
ثمّ يُضاف إلى ذلك من مسحوق المصطكى أوقية ، ومن الطباشير ربع أوقية ، ويُشال لوقتته .

الأعلى A عروق [عرق || A, om. IA, B, الترنجين / الزنجبيل [الزنجبيل / الترنجين || M om. [المقشّر S والكابلي [الكابلي || A om. صفة] الصافي هذا [الصافي A ينتقص || B ويُنقع [ويُنقع الجميع || S يرض ما يجب رضه A, فيسقم ما يجب تمشيمه [يُهشم ما يجب هشمه S || A om. [الأصفر A. ويُحفظ [ويُشال A صحيح [مسحوق A ||

§. **Fragment 4** [8] (= Badawī 113₁₋₇, al-A'war 128₉-129₅, Ismail Ali [ed. Steele] 215₁₄₋₂₃).

صفة الدواء الثامن

يؤخذ من الراوند الصيني الأصم ثلاث أواق ، ومن الدروخ الصيني أوقية ، ومن اللك المنقى أوقية ، ومن الأصناف الثلاثة من الصندل أوقية ونصف.

يُهشم الجميع ويُصب عليه من الماء العذب عشرة أرطال ويُنقع فيه حتى تستفيد قوتها . ثم يُمرس الجميع مرشاً بليغاً ويُصفى ويُضاف إلى المصفى من العسل المدبّر ثلاثة أرطال ، ويُطبخ برفق بنار لينة حتى يشخن .

A. الصفو [المصفى **A** تستفيد] **A** ومن الصندل [من الصندل **A** الباروخ، **B** الدروخ] **A** *om.* [صفة]

§. **Fragment 5** [9] (= Badawī 113₈-114₁₇, al-A'war 129₆-131₁₂, Ismail Ali [ed. Steele] 215₂₄-216₆).

فإذا تكملت هذه الأدوية الثمانية المتقدمة الذكر ، يُضاف إليها مثل زنة ربع جميعها تمر هنديّ طريّ منقى من نواه ، وعرجونه محبوباً كالدماغ . فإن لم يكن ذلك . يُجَلّ في الماء وتُسخرح قوته كما فعل بما تقدّم ذكره .

ثم تُجمع الأدوية الثمانية وماء التمر هنديّ في برام كبير ويُصب عليه من ماء الورد الطيب ستة أرطال ويُطبخ الجميع برفق حتى يهيم أن ينعقد ، ثم يُنخل . فإذا فتر ، أخذت أوقية من دهن البلسان ويُجَلّ فيها من العنبر الشحريّ ثلاثة دراهم ، ومن المسك الأذفر الطيب أربعة دراهم ، ويُضاف إلى المعجون . ثم يُضاف إليه من سميق اللؤلؤ نصف أوقية ، ومن سميق الباقوت الأحمر والأزرق والأصفر ستة دراهم أثلاثاً ، ومن الزمرد ثلاثة دراهم ، ومن الذهب المنخول ثمانية دراهم . ثم يُجعل في برنية من الفخار الصينيّ (وإن كانت البرنية من الذهب ، كان أجود) ، ثم تُبخر الآنية التي يُجعل فيها بالعود اطريّ . ثم يدعيه وينجمه تحت السماء لتنزل فيه القوى الروحانية أسبوعاً ، ولا ينجم في ليلة يكون فيها القمر منحوساً أو خالي السير أو تحت الشعاع .

يُجمع [يُجمع ... هنديّ **A** فليحلّ بالماء [يُجَلّ في الماء **B** *om.* [وعرجونه ... ذلك **A** زبعا [ربع جميعها **A** *om.* [الذكر **A** ثم يُجمع [فإذا تكملت هذه الفخار ... **A** المنخول ثلاثة [المنخول ثمانية **A** الأصفر [الأذفر **MŞA** الشحريّ [الشحريّ **A** بلسان [دهن البلسان **A** يترك [ينخل **A** الجميع فيها [فيها القدر **A** إليه [فيه **A** يُنجم بالنجوم [وينجمه تحت السماء **A** *om.* [يدعيه **B** *om.* [الطريّ **A** مُبخرة [ثم ... فيها **A** ذهب [أجود **A** القمر

TEXT LLATÍ

§. **Fragment 1** [0] (= **T** *Prima medicina* f. 34d 1-17 | **H**, FRENZ i PETER 305₁₁₋₁₈ | **E** f. 8b 53 - 8c 8 | **M** f. XXVr 6-15 | **S** f. 77d - 78a (STEELE 99₉₋₂₂) | **L** f. 21v (MÖLLER 100, c. 57₁₋₃) | **R** Ca. LIX | **A** *Confectio pulcherrima mellis*)

De arte conficiendi mel

Cum Dei benedictione sume de succo mali granati dulcis 25 rotulos, et de succo mali granati acris 10 rotulos, et de succo pomorum dulcium 10 rotulos, et de succo dulcis racemi claro et dulci 1 rotulum, et de zuccaro albo et mundo 10 rotulos.

Hec omnia apponantur in uase ita ut sit ad medietatem, et cum discretione decoquantur cum suavi igne et penitus sine fumo. Et tollatur tota spuma, et tantum decoquatur quousque efficiatur sicut mel spissum.

Hoc siquidem est illud mel optimum quo medicine conficiuntur –debes ergo ipso uti sicut predictum est.

sume] summe **T** || .25.] .24. **T** || rotulos] rotulas **HEMSL**, rot. **R** || dulcis... acris] *acris...* dulcis **M** || et de succo... acris] *et succo... acris* **A** || et de succo pomorum... rotulum] et de succo pomorum dulcium .x. rotulas **E**, et de succo pomorum dulcium .x. et de succo racemi clari et dulci .i. rotulum **M**, et de succo racemi dulcis claro .i. rotulam, et de succo pomorum dulcium .10. rotulas **S**, et de succo pomorum dulcium 10 rotulas et de succo dulcis racemi claro 1 rotulam **L**, et de succo pomorum dulcium .x. rot., et de succo dulcis racemi claro .i. rot. **R**, et de succo pomorum dulcium .x. rot., et succo uuę dulcis claro et dulci rotulum .i. **A**, et de succo pomorum dulcium X rotulas et de succo dulcis racemi claro et dulci 1 rotulam **H** || et de zuccaro... rotulos] et de zucaro albo et mundo .x. rotulos **T**, et de succaro albo et mundo X^a rotulas **H**, et de zucaro albo et mundo .x. rotulas **EM**, et de zucaro [sucaro **L**] claro albo et mundo .10. rotulas **SL**, et de succo caro et albo et mundo .x. rot. **R**, et zuccaro albo et mundo rotulos .x. **A** || apponantur] ponantur **SLRA** || decoquantur] et decoquantur **R**, decoquatur **HET**, decoctum **L** || || cum suau... spissum] quousque efficiatur sicut mel spissum cum suavi igne et penitus sine fumo et tollatur tota spuma **L** || tollatur] collatur **R** || siquidem] quidem **S**, igitur **L** || illud] id **T** || mel optimum] optimum mel **H** || medicine conficiuntur] conficiuntur medicine **MSLRA** || ergo] igitur **L** || ipso] ipse **T**, eo **HL**, *om.* **S** || sicut predictum] ut *predictum* **T**.

§. **Fragment 2** [1] (= **T** *Secunda medicina* f. 34d 17 - 35a 17 | **H**, FRENZ i PETER 306₁₋₁₄ | **E** f. 8c 9-24 | **M** f. XXVr 15 - XXVv 2 | **S** f. 78a-78b (STEELE 99₂₃₋₁₀₀,₁₁) | **L** f. 21v (MÖLLER 100-102, c. 57_{4,7}) | **R** Ca. LX | **A** *De prima medicina*)

Prima medicina

Sume, cum benedictione et Dei adiutorio, de rosis rubeis unum rotulum, et de uiolis quartam partem rotuli. Et omnia ponantur in x rotulis aque dulcis postquam in eo positum fuerit de aqua *eltorongan media pars rotuli, et de aqua mente uiridis medietas rotuli, et de aqua *marzengos quarta pars rotuli, et de aqua lingue bouine rotulum i.

Colligantur omnia ista et decoquantur cum una uncia de emleg ac uncia de gariofilo. Et hec omnia debent stare super ignem per unam diem et noctem donec egrediatur tota uis earum. Deinde ponantur super ignem suauem donec diminuatur tertia pars aque, deinde permittatur clarescere. Deinde ponatur in eo de preparato et predicto melle tres rotuli. Et tantum decoquantur quousque spissum fiat. Deinde ponatur in eo una drachma et dimidia de musco bono et una drachma de ambra, et tres drachme de ligno aloes trito et humido.

Sume] Svmme **T**, Sumatur **HEMBLRA** || cum... adiutorio] cum Dei benedictione et ejus adiutorio **S**, cum dei benedictione et adiutorio **HELRA**, cum dei adiutorio **M** || unum rotulum] 1 rotula **H**, rotulum .i. **A**, .i. rotulam **SL**, .i. rotulis **M** || de uiolis] de viola **L** || quartam partem rotuli] quarta pars rotule **HSL**, quarta pars rotuli **EMA**, quarta pars **R** || Et omnia ponantur] et et omnia coquantur **R** || in .x. rotulis] in .x. rotulas **E**, in .x. libris **S** || in eo] *om.* **R** || positum] appositum **HESLR** || *eltorongan] elcorongan **S**, elcorongam **H**, elcorengam **B**, elcorendam (*correctum ex elcorengam*) **N**, elcorenga **M**, elcorec^a **L**, alcorengam **R**, elcotorigam **CA**, elecorengera **T**, de aqua **E** || et de aqua mente uiridis medietas rotuli] *om.* **E** || *marzengos] madefogos **T**, mezefegos **E**, mezefeges **M**, mazefeges **R**, mazefegos **HNA**, mazefregos **B**, mare seges **L**, *om.* **S** || quarta pars rotuli] quarta pars

R, *om.* **S** || bouine] bovis **S** || rotulum .i.] .i. rotulum **M**, .i. rotula **S** || Colligantur omnia ista] Colligantur ista omnia **M**, Colligantur tota ista **HE**, Colligantur ita omnia ista **S**, Ita colligantur omnia ista **R**, Collige tota illa **L** || decoquantur] decoquatur **S** || emleg ac uncia de gariofilo] emleg ac un*cia de gariofilato **T**, emleg accian de garifolo **B**, emleg accian de gariofolo **N**, emleg accian **B**, emleja**ctina de garo*folo **E**, enileg ac*cia de gariofilato **T**, enlegadi corde .i. de gario foli **M**, elegaman et gariofilo **B**, elegarti bario filo **L**, eleregactina de barrosilio **R**, elmeg occiam de gariofalis **C**, elmeg occiam de garofalis **A** || super *ignem*] supra ignem **HL**, ad ignem **M** || *et noctem*] et unam noctem **HMR** || egrediatur] ingrediatur **E** || uis] vix **M** || earum] earumdem **M**, eorum **HSA**, eorumdam **L** || ponantur] ponatur **HESLRA** || super] supra **ESL** || permittatur] permictatur **MA**, deponatur et permittatur **S** || Deinde ponatur] Deinde ponantur **H**, Et postea ponantur **S** || in eo] de eodem **E** || de... et predicto] de *preparamento de predicto* **E**, de predicto melle preparato **L**, de preparato predicto **A**, de *preparato* **M** || .3. rotuli] rotulos tres **A**, .i. rotulum **M**, *om.* **L** || tantum] *om.* **ML** || decoquantur] decoquatur **HESLRA** || fiat] sit **R**, fit **A** || drachme] ʒ **T**, dragma / dragme **EMSR**, dragma / dragme **A** || una drachma et dimidia de musco bono et una drachma de ambra] una dragma et dimidia de ambra **S**, dragma de ambre **L** || et dimidia] et dimidium **R** || ambra] ambre **HMR** || aloes trito et humido] aloes *tricto et humido* **M**, aloestrico et humido **T**, alcestrico et humido **R**, aloes crudo trito et humido **A**.

§. **Fragment 3** [2] (= **T** *Tercia medicina* f. 35a 17 - 35b 17| **H**, FRENZ i PETER 306₁₅-307₁₂ | **E** f. 8c 25-41 | **M** f. XXVv 3-16 | **S** f. f. 78b-79a (STEELE 100₁₂₋₃₁) | **L** f. 21v-22r (MÖLLER 102, c. 57₈₋₁₁) | **R** Ca. LXI | **A** *Secunda medicina*).

Secunda medicina

Sumatur de mirabolanis cabeli eiecto cortice rotulum unum, de medulla caroble de Babilonia quarta pars unius rotuli, *de galengal*, et de liquiricia sine cortice bono que est citrini coloris due uncie, et de granis maturis de mirtis in suo tempore due uncie.

Conterantur bene, et hec omnia ponantur in x rotulis aque dulcis per unam diem et unam noctem. Deinde coquantur suaviter donec medietas aque deficiat. Deinde misceatur et coletur donec fiat clarum, et tunc ponatur in eo de melle spumato duo rotuli, et tantum decoquantur iterum donec spissetur. Deinde ponatur de puluere masticis uncia una et de *tabasir quarta pars uncie.

Sumatur *Svnmatur* **T**, Sumatur cum Dei benediccione **S** || mirabolanis] **S**, merabolanis **T**, merabolam / merabolera (?) **H**, marebola **M**, merabela **L**, mirabola **A**, merabola **NBR** || cabeli eiecto] cabelli eiecto **LR**, Cabellinedo **M**, cubebis rotula ejecto cortice citrini **S** || rotulum unum] rotula **H** || rotulum 1, de] recipe **R** || caroble] caroble **HNR**, Carobole **M**, carobe **CA**, caurceble alias catreble **B** || *de galengal*] galengan **N**, garengal **M**, galengam **A**, gallega **R**, et galanga **S**, galecabelli **B** (cf. *supra*) || liquiricia] liqueritia **L**, riquilicia **E**, tiquiriciali **M** || sine] *om.* **M** || bono] bona **MLR**, *om.* **AS** || *que est*] qui est **H**, *om.* **A** || de mirtis] **A**, de uirotis **HES**, de uinocis uel de uirecis **T**, de virosis **L**, de vinetis **C**, de vineis **A**, *conuenientibus* **M** || *due uncie*] *om.* **M** || *et hec omnia ponantur*] hec omnia et ponantur **S** || *ponantur*] ponantur **M** || *et unam noctem*] et noctem unam **L**, *et noctem* **A** || *coquantur*] coquatur **RA**, decoquatur **HS**, decoquantur **L** || *medietas aque deficiat*] deficiat medietas aque **HESLRA**, donec deficiat medietas **M** || *Deinde*] *om.* **M** || *fiat clarum*] clara fiat **M** || *ponatur*] ponantur **HSRA** || *spumato*] privato **HNBLRA**, preparato **S**

|| duo rotuli] rotuli duo **A** || *et tantum decoquantur iterum*] *et tantum iterum decoquatur* **L**, *et iterum decoquatur* **A**, *et tantum recoquatur* **R** || *decoquantur*] *dequoquatur* **HMSA** || *spissetur*] *inspissetur* **HEMSLR** || *ponatur*] *apponatur* **HEMSLRA** || *masticis*] *mastice* **E** || *uncia una*] *una uncia* **HEMLR** || **tabasir*] *rebacir* **H**, *rabarir* (*glossa* id est, reubarbare) **S**, *rebarii* **L**, *robarir* **R**, *reubarbaro* **T**, *joubarbaro* **M**, *turbit* **E**, *tuebit quarta pars vncie: et de reubarbaro* **A**.

§. **Fragment 4** [8] (= **T** *De magna et ultima et finali medicina* f. 36a 16 - 36b 3 | **H**, FRENZ i PETER 425₁₁₋₁₇ | **E** f. 8d 37-44 | **M** f. XLVIIv 14-21 | **S** f. 80a-80b (STEELE 103₅₋₁₄) | **L** f. 37r (MÖLLER 104, c. 57₂₈₋₃₀) | **R** *deest* | **A** *Octaua medicina*).

Octaua medicina

Sumatur de reubarbaro recenti solido uncie III, et de *daruneg uncia I.

Et confringatur totum et apponatur desuper de aqua dulci libre X, et stet in illa donec uirtus exeat. Deinde teratur leuiter et diu, et coletur et apponantur desuper de melle preparato libre III et decoquatur tranquille igne leui donec ingrossetur.

Sumatur] *Symmatur* **TA**, Sumantur **H** || de reubarbaro] de rubarbaro **E**, de reobarbo **M**, de reubarbarum **T** || recenti solido] solido *et* recenti **A**, recenti solito **E** || uncie III] .3. uncie **HE**, dragme .iii. **SLA** || *daruneg] clarei **T**, daureg recenti **H**, carui **CA**, clarei **T**, clavini [*glossa* aliter, clavregeh] **S**, taureg **E**, culantrie **M**, flau. **L** || uncia I] .i. uncia **HE**, dragma **SA** || confringatur] **H**, *confringatur* **E**, *confringatur* **T**, *confligatur* **M**, *conficiatur* **A**, *constringatur* **SL** || apponatur desuper] desuper ponatur **MS**, desuper ponantur **L** || libre X] .X. (*add. in marg.* libre) **E**, *libre* || in illa] in ea **SL**, in illa aqua **H** || uirtus exeat] *uirtus eius* exeat **ML**, *exeat uirtus eius* **HE**, *exeat uirtus eius* **S** || teratur] *teratur* totum **H** || leuiter] leniter **ES** || et diu] *om.* **A** || et coletur] *etiam* coletur **L**, *et* deinde coletur **A** || apponantur desuper] apponatur *desuper* **TA**, desuper apponantur **S**, apponatur **ML** || preparato] *parato* **E** || et decoquatur... leui] *et coquatur tranquille igne* leui **E**, *et coquatur tranquille igne* leni **H**, *et decoquatur tranquillo igne* **A**, *et decoquatur leui igne* **S**, *et coquantur leui e tranquillo igne* **M**, *et decoquantur leui igne* **L**, *tranquille igne leui* **T** || ingrossetur] *inspissetur et ingrossetur* **MS**, *inspissetur et incrassetur* **L**.

§. **Fragment 5** [9] (= **T** *sine sol. cont.* f. 36b 3 - 36d 6 | **H**, FRENZ i PETER 425₁₈-427₄ | **E** f. 8d 44 - 9a 32 | **M** f. XLVIIv 22 - XLVIIIv 7 | **S** f. 80b-81b (STEELE 103₁₅-105₂) | **L** f. 37r-37v, 22r (MÖLLER 104-106, c. 57₃₁₋₃₇) | **R** *deest* | **A** *Medicina magna ex octo præcedentibus confecta*).

De magna et ultima et finali medicina

Deinde congregentur octo omnes medicine precedentes, deinde ponatur ad quantitatem omnium dactili indici recentis mundati a granis suis, quorum interiora sunt trita ad modum cerebri. Et si non inueniatur tale, dissoluatur per aquam donec egrediatur eius uirtus, sicut factum fuit de predictis.

Deinde extergentur in magno uase et fundatur desuper aqua rosata odorifera libre VI, et decoquatur totum quiete donec uideatur et incipiat condensari.

Deinde tollatur de igne et tantum dimittatur donec tepefiat. Consequenter ponatur in eodem de unguento belesan, et ponatur in ipso de optima ambra drachme III, et de obtimo musco drachme IV, et ponatur de predicto oleo, deinde ipso de margaritis bene tritis medietas libre, et de puluere lapidis preciosi rubei et celestis et flauī coloris drachme VI (scilicet tres de quolibet), et de luto smaracdi III drachme, et de subtili puluere auri drachme VIII.

Deinde ponatur hoc electuarium totum sic confectum, ut dictum est, cum predictis rebus in vase aureo subfumigato cum ligno aloes. Deinde ponatur sub diuo ut descendant in eum uirtutes spirituales, per VII dies. Et non permittatur in illa nocte in qua luna erit maliuola et carens cursu superiori aut radiis suis.

congregentur] sumantur et aggregentur **MSL** || octo omnes medicine precedentes] omnes octo medicine precedentes **M**, omnes precedentes octo medicine **L**, *om.* omnes **HE**, *om.* octo **TA**, *add. et sic erit nona ultima et finalis medicina* **M**, et sic erit nona et ultima medicina et finalis **S**, et sic erunt uana et ultima et finalis medicina **L** || ponatur] ponatur **ES**, aponantur **H** || *omnium*] uinius **L**, *om.* **E** || *indici*] indaya **L** || *recentis*] recentes **HESL** || *a granis suis*] *agrauis suis* **T** || *interiora*] *interiorum* **T** || *sunt*] *sint* **H** || *trita*] *tria* **M**, *tenera* **SL** || *ad modum cerebri*] *ad medium teretei* **L** || *Et si non*] *Si non* **A**, *Si uero* **T** || *inueniatur*] *inueniantur* **M** || *dissoluatur*] *dissoluantur* **M**, *dissolutum* **ET** || *per aquam*] in aqua **MSL** || *donec*] *om.* **T** || *egrediatur eius uirtus*] *egrediatur uirtus eius* **E**, *eius uirtus* *egrediatur* **A**, *egrediatur uirtus* **S** || *factum*] *visum* **L** || *fuit*] *est* **A** || *de predictis*] in predictis **SLA** || *Deinde...* *inspissari*] *congregentur donec videantur condensari* **L** || *Deinde...* *uase*] *Deinde congregitur totum in magno vase* **H**, *Deinde agregetur totum vno vase* **M**, *Deinde cum abstergetur in magno vase* **CA**, *Deinde congregetur totum in magno uase* **E**, *Deinde congregetur totum in uno vase* **B** || *fundatur*] *fundantur* **H**, *effundatur* **CA** || *desuper*] *desupra* **M** || *aqua rosata odorifera*] *aqua ro-* *odorifera* **T**, *aqua roseacea odorifera* **E**, *aque rosate odorifere* **CA**, *de aqua rosacea odorifera* **BH** || *libre vi*] *vi libre* **HEM**, *.vi. sub* **S**, *libre vii* **T** || *decoquatur*] *decoquantur* **M** || *totum quiete*] *quiete totum* **S**, *totum* **A**, *om.* **MC** || *et incipiat condensari*] **HE**, *et incipiat inspissari* **T**, *quod totum incipiat condempari* **M**, *condensari* **S** || *tollatur*] *coletur* **L** || *de igne*] *ab igne* **MBLA** || *et tantum dimittatur*] *om.* **L** || *tantum*] *om.* **B** || *tepefiat*] *tepescat* **CA** || *Consequenter*] **HEMSL**, *competenter* **TBA** || *eodem*] *eo* **HMS**, *ea* **SL** || *de unguento...* *ipso*] *om. ex homœoarcht.* **SML** || *de unguento belesan*] *de unguento belesan* **E**, *de unguento belesan* **H**, *unguento bolesam* **T**, *unguento balsami* **CA** || *ponatur*] *ponatur* **H** || *in ipso*] *de ipso* **E** || *de optima ambra*] *optima ambra* **CA** || *drachme III*] *dragme .iij.* **SL**, *.3. dragme* **HE**, *vncie .iij.* **M** || *et de obtimo musco*] *et de musco optimo* **S**, *optimi musci* **CA** || *drachme IV*] *.4. dragme* **HE**, *drachme III* **TSCA**, *vncie .iij.* **M**, *3 L* || *ponatur*] *ponatur* **S** || *de predicto...* *ipso*] *de predicto oleo* **CA**, *in dicto electuario ellero** *deinde* **E**, *in dicto electuario* **HMSL** || *de margaritis*] *et de margaritis* **L**, *in margaritis* **CA** || *medietas libre*] *medium sub* **SL**, *media libra* **M** || *puluere*] *de puluere* **HMS** || *lapidis preciosi*] *lapidum preciosorum* **MSL** || *rubei... coloris*] *... falui coloris* **T**, *rubei et celestis coloris et flauī* **M**, *rubei coloris et celestis et flauī* **S**, *rubei et celestis et flauī coloris* **HE**, *et rubei coloris et celestis coloris* **L**, *rubei et coelestis fini coloris* **CA** || *drachme VI* (scilicet tres] *vi dragme*, *scilicet due de quolibet* **H**, *.vj. dragme s. .2.* **E**, *vncie .vi. s. duas* **M** *.z. .vj. s* **CA**, *ana dragma .i. aut duas dragme* **S**, *dragma 1 aut duas* **L** || *de quolibet*] *om.* **A** || *de luto smaracdi*] **H**, *de luto smagdi*. **M**, *de auro smamide* **T**, *et de auro smaragdi* **CA**, *et de luto siri** *medi* **E**, *de succo nardi (glossa aliter, de luto smaragdi)* **B**, *et de succo nardi* **L** || *de subtili*] *subtili* **E** || *drachme VIII*] *.viii. dragme* **HE**, *et viij* **M**, *dragme .ix.* **S**, *.z. 3 C* || *hoc...* *ponatur*] **S**, *totum huiusmodi electuarium*

in vase aureo fumigato cum ligno aloes **H**, *hoc electuarium in vase aureo fumigato cum ligno aloes*. Deinde ponatur **E**, in hoc electuario totum sic confectum ut dictum est cum predictis rebus in vase aureo subfumigato cum ligno aloes deinde ponatur **ML**, *om. ex homæoarcht. T || diuo*] **HC**, divo ad serenum **S**, divo et serenum **L**, subito (sub *rasum est quod sequ. et scripsi alia manu* ito) **E**, cliuo **T** || ut descendant] et descendant **LC** || in eum uirtutes spirituales] in ipsum virtutes spirituales **H**, in ipso virtutes spirituales **CA**, uirtutes spirituales in eum **ML**, virtutes spirituales in ipsum **S** || per vii dies] per yma **L**, per octo dies **S** || Et non] et que **L** || permittatur] *add. ibidem MB || erit*] *om. L* || maliuola] malignior **S**, maligniora **L** || et carens] vel carens **H** || superiori] superiorum **L** || aut radiis] et radiis **M**, in radiis **S** || igitur] *enim M, om. L.*

TEXT CATALÀ

§. **Fragment 1** [0].SS/Cat¹ f. 95v 17 - 96r 3

*De la art de componre la mel
per la qual són compostes e
confites les medecines*

Ab la ajuda de Déu, *prin* del such de la malgrana agra ròtols x, e de la dolça ròtols xxv, e del such del codonys ròtols x, e del such del dolç raým clar e dolç ròtol i, e del sucre blanch ròtols x.

Totes aquestes coses sien meses ab una olla que venga entrò a mig loch, e sien cuytes ab discrecion ab clar foch suau, enaxí que no haja gens de fum. E sie'n toltà tota la escuma, || e tot açò sia tant cuyt entrò que torn axí com mel espessa.

Aquesta és *aquella* bona mel ab *què* són confites les medicines *dessús* dites.

SS/Cat³ f. 95b 4-16

*De la art de conpondre la
mel*

[A]b la ajuda de Déu, *prin* del suc de la malgrana agra x ròtols, e del such de la malgrana dolssa xxv ròtols, e del such de les pomes dolses x ròtols, e del such del rahim clar e dolz i ròtol, e del suchre blanch e nèdeu x ròtols.

Totes aquestes cozes sien mezes en *una* olla que venguen *tro* al mig loch, e sien cuytes ab discreció a clar fföch e suau, enaxí *que* no·y aja *gens* de ffum. E sia'n toltà tota la escuma, e tot açò ssia tant cuyt entrò *que* ssia axí com mel espessa.

Aquesta és *aquella* bona mel ab *què* són confites les medicines.

SS/Cat⁴ f. 28r-28v

Pren, donchs, ab la benedicció de Déu, such de magranes dolçes xxv ròtols, e magranes agres x ròtols, e sucre blanch e net x ròtols, e such de raým blanch e ben madur i ròtol.

Totes aquestes coses sien posades en una caçola nova e verniçada, en guisa que les demunt dites coses vinguen fins a la meytat de la casola, e ab discreció e | ab foch llent sia cuyt, e sens fum, e sia llevada tota la scuma fins *que* torn spès com a mel.

Aquesta és la mel ab *què*·s compon la dita medecina.

dolçes... magranes] *add. in marg.*

§. **Fragment 2** [1].SS/Cat¹ f. 96r 4-21

Sia *pres*, ab la benedicció e ab la ajuda de Déu, de roses 1 ròtol, e de violes la quarta part d'un ròtol.

E totes aquestes coses sien posades en x ròtols de aygua dolça. E depuys sia posada en aquestes coses aygua de melisa (que en altra manera ha nom torongina), e miga *part* de ròtol de aygua de menta verda, e miga *part* de aygua de majorana, e la quarta part d'un ròtol d'aygua de lengua bovina.

Sien *preses* totes aquestes coses, e *deven* estar sobre'l foch *per* un dia e *per* una nit, entrò *que* tota la *virtut* de totes aquestes coses sia passat en l'aygua. Depuys sien posades sobre lo foch *que* sia suau, sens fum, e aquí estiga entrò que sia aminvada la terça part de la aygua, e oreg-ho hom *per* aclarir.

E, depuys, pos-hi hom de la mel *damunt* dita tres ròtols. E coga *tant* que sia espès, e a la fi pos hom en allò una dragma e miga de bon musquet, e dragma de bon ambre, e tres dragmes de línium aloe picat e mòlt.

Sia *pres*] *scripsi apres et del. a*
|| *per un dia*] *add. per in mar-*
gine.

SS/Cat³ f. 95b 4 - 95c 4

[S]àpies, ab la benedicció e ab la ajuda de Déu, de rozes un ròtol, e de violes la quarta part d'un ròtol.

E totes aquestes cozes sian mezes en x ròtols d'aigua dolssa. E depuis *que* ssia pozat en aquestes cozes d'aigua de melhuza (*que* en altra guisa à nom tarongina) una part d'un ròtol, e mija d'aigua de menta *vert*, mija d'aigua de magerona, e la quarta part d'un ròtol d'aigua de lingua bovina.

Sien *prezes* totes estes coses e ssien cuytes ab II onças d'emblichs e de gerafflè una onça. E totes estes cozes *deven* estar sobre lo floc *per* un dia e *per* una nit, d'estrò *que* la *virtut* d'aquelles coses ssia pasada en l'aigua. Depuix ssi-en pozades sobre lo ffoch *que* ssia suau, senes ffum, e açò estia d'estrò *que* sia aminvada la *terssa part* de l'aygua. E depuix laxa hom aclarir.

E, depuix, meta hom en *aquelle* de la mel *damunt* *aparellat* III ròtols. E coga *tant* tro sia espès, e en la ffi meta hom en *aquelle* una onça e || mija de bon musquet, e una onça de bon ambre, e III onça de linyaloe picat e mullat ab un poc d'aygua-roz.

benedicció] benedicco, *præc.*
primera rasum et expunctum
|| *vert*] *tvert, cum t expunct.* ||
onças] oncas.

SS/Cat⁴ f. 28v

Pren après en nom de Déu roses vermelles, 1 ròtol, e violes, la quarta part de un ròtol, e de llengua bovina, 1 ròtol, menta verda mig ròtol, celiandre mig ròtol, e onza de clavells de giroflè.

E totes aquestes coses sien posades en x ròtols d'aygua dolça. E *deven* star en remull un dia e una nit. E après poseu sobre'l foch suau de carbó fins aminva la terça part. E après sien llançades les herbes e sia colada l'aygua fins sia clara.

E en aquesta aygua sien mesclats III ròtols de la dita mel. E cou-ho fins sia spès e après sia posada una drachma e mija de bon almesch e una drachma de ambre, e III drachmes de fust àloes palvoritzat.

roses] *correctum ex roselles.*

§. **Fragment 3** [2].SS/Cat¹ f. 96r 22 - 96v 15*De la segona medicina*

Prenga hom de bon garangal e de èbulis (qui és fruyt) e git-ne hom la escorça, e de molla de | carabe de Babilònia la quarta part de un ròtol, e de bona regalícia sens la escorça, *que* sia de color groga, dos onzas, e de grans de murta en son temps II *onçes*, e sia tot ben picat.

E totes aquestes coses sien ben picades e meses en X ròtols de aygua dolça, e estiguen-hi per un dia e una nit. Depuys sia cuyt e mesclat entrò que deffàlega la meytat de la aygua. Depuys prenga hom, e col-o entrò que sia clar. E puy pos-hi hom de mel escumat dos ròtols, puy coga tant altra vegada entrò *que* sia espès. Depuys pos-hi hom de pólvora de màstèch una *onça* e de riubarbre un quart de *onça*.

coga] puy coga.

SS/Cat³ f. 95c 4-20*De la segona medicina*

[P]renga hom de bon galangal e de rèbols git-ne hom la escortxa, e de meolla de carabe de Babilònia la quarta part d'un ròtol de cascun, e de bona regalícia senes l'escortxa, *que* sia de color groga, III *onces*, e de gra de murta en sson temps III *onces*, e sia bé tot picat.

E totes aquestes coses sien pozades en X ròtols d'aigua. Puis prena hom e cola-o destrò *que* ssia clar. E puis poz-i hom de mel escumada II ròtols, e puis coga tant altra vegada entrò *que* ssia espès. E depuis poz-i hom de pólvora de màstèch I *onça*, e de riubarber un quarta part d'una *onça*.

SS/Cat⁴ f. 28v-29r*Altra medeçina*

Segon capítol

Pren II mirabolans, garangal, cubebes, foragitada la scorça aytant de un com d'altre, I ròtol de bona regalícia ben groga sens scorça, d'aygua dolça per spay de un dia e de una nit.

Après sia bollit axí com stà fins aminva la meytat de l'aygua. Après sia colat fins sia clar e sia mesclat ab II ròtols de bona mel. E altra vegada sia posada al foch a bullir, e bulla tant fins torn spès. E com sia spès, sia-y lançada pàlvora de màstèch, mija *onza*, e de riubarber mig quart de *una onza*.

§. **Fragment 4** [8].SS/Cat¹ f. 97v 20 - 98r 7

[De la octava medicina]

Prenga hom de reubarber bo e fresch ⁱⁱⁱ onçes, e de darenici ⁱⁱ onzes, e de llet ben assèdua dues onçes, e de tres maneres de sàndols *una onça* e miga. E pica·u hom, e no massa.

E puys mescla·u hom tot, e pos·hi hom desobre aygua dolça || x *liures*, e estiga·y mesclat ab l'aygua entrò *que* la *virtut* de aquelles coses sia mesclada ab l'aygua. E depuys pica·u hom tot, e prema·u hom tot suaument. E puys cola·u hom, e après pos hom damunt de mel bé adobat e bé escumat ⁱⁱⁱ *liures*. E pos·ho hom tot al foch fins *que* sia espès.

SS/Cat³ f. 96a 15-26De la *viii*^a medicina

[P]renga hom de riubàrber bo e ffresch ⁱⁱⁱ *onces*, e de deronici *una onça*, e de llet ben nèdea ⁱⁱ *onces*, e de tres maneres de sàndels *una onça* e miga. E pic·o hom, e no massa.

E puis mescla·o tot, e mit·hi x *libres* d'aigua dolssa, e estia·y mesclat ab l'aigua destrò *que·n* sia exida la *virtut* e depuis pic·o hom, e prena·o hom tot suaument e col·o hom, e puis meta·y hom damunt escumada ⁱⁱⁱ *libres*. E meta·u hom tot al ffoch *que* sia suau estrò *que* sia espès.

SS/Cat⁴ f. f. 31r

Sia pres riubàrber fresch dur ⁱⁱⁱ drachmes, e d'aureg fresch una drachma, e lets delçendenc 1 drachme, dos *S*. E sia tot tanchat e posat desobre de l'aygua dolça x *lliures*. E stiga en aquella aygua fins que·n hisqua la *virtut* d'aquella.

E enaprès sia tot fet trit lleugerament e llongament. E sia posat desús de mel preparada ⁱⁱⁱ *lliures*. E sia cuyt let tranquille al foch fins que sia engrosit.

lets] *cum s suprascripta* || preparada] *perparada*.

§. **Fragment 5** [9].SS/Cat¹ f. 98r 7 - 98v 20

[De la gran medicina]

[De la darrera e final medicina]

D'aquí avant sien ajustades totes les medicines dites, e depuys pos hom de totes en quantitat de un dàtil de Índia fresch, ben nèdeu, e sos grans dintre, axí com a manera de cervell.

E, si hom no la troba aytal, fon·la hom, <e> met·la hom en l'aygua entrò *que* tota la *virtut* ne sia exida, axí com fonch fet de les coses de damunt dites. Depuys ajusta·u hom en una gran olla, e gita·y hom de aygua rosada ben olent damunt ^{vi} *liures*. E coga·u hom tot per espau, entrò *que* hom vega començ a espessir. E après leva·u hom de sobre lo foch, e lexa·u hom estar entrò *que* sia un poch tèbeu.

SS/Cat³ f. 96a 26 - 96c 14

[D]'aquí avant sien ajustades totes les medicines dites, e depuis pos om de totes en quantitat de un dàtil d'Índia ffresch, ben nèdeu de son grans dintre, axí com a certa manera de servell.

E, si hom no la troba aytal, ffonta·la en l'aigua entrò *que* tota la *virtut* ne sia exida, axí com ffo ffet de les cozes de damunt dites. Depuis ajust·o hom en una gran olla, e puis git·y hom d'aigua·ros bé olent damunt ^{vi} *libres*. E coga·o hom tot per espau, entrò *que* hom veja *que* comens d'espessir. Depuis lev·o hom de sobre lo ffoch, e lex·o | hom estar entrò *que* sia un poc tèbeu.

SS/Cat⁴ f. 31r-32v

Enaprès | sien posades totes a cantitat de tots datili indici freschs nutdats dels grans seus, les quals coses de dins són tentes a manera de servell. E, si no serà trobat aytal, sia disolt en aygua fins hisqua la *virtut* d'aquella, axí com fo fet de les coses damunt dites. Enaprès sia ajustat tot en un gran vexell, e sia fus desobre aquell de l'aygua odrifera lets fins que sia començat a specir. E enaprès sia levat del foch, e sia llexat tant sia fet tèbeu. E après sia posat en auguent balatan. E sia·y posat del bon ambre ⁱⁱⁱ drachmes, e de bon almesch ⁱⁱⁱ drachmes, sia posat en lo dit lletovari.

E pos-hi *hom* del enguent de basme, e de oli de bàlsem, e de oli moscat. E pos-hi *hom* de bon ambre III *onçes*. E pos-hi *hom* aytant de oli de perles ben picades la meytat de I^a *onça*. E fa *hom* pólvora de jacints ben preciosos, e vermells, e blaus, e de color de rosa, VI *onçes* –ço és a saber de cada una cosa II *onçes*–, e és manera de terra I^a *onça*, una, de luco esmerachí III *onçes*, de pólvora d'aur VIII *onçes*.

E puys pos *hom* aquest letovari en algun vexell d'or, e sia perffumat primerament ab fust de àloe. E enaprés pos-ho *hom* a la celestia per tal que y devallen les virtuts sperituals, e estiga y per VII dies. E no la y leix *hom* estar en aquella nit | en la qual la Luna és mala e verinosa, car no ha lo cors natural axí com deu haver.

E meta y *hom* de l'enguent del basme, e de oly muscat. *E* meta y *hom* de bon ambre III *onces*. *E* meta y *hom* en aquell aitanbé de perles bé picades la meytat d'una *onça*. *E* fassa *hom* pólvora de jacint ben preciós vermey e blau e de color rozada, de cada una cosa III *onces*, e és manera de terra, de lucaz meragdý una *onça*, e de pólvora d'aur VIII *onces*.

E depuis pos aquest letovary en alcun vexell d'or, e sia perffumat primerament ab liynaloe, depuis meta'l *hom* a la selestia per tal que y devallen les virtutz esperituals, e estia y per VII dies. *E* no l'y lex *hom* estar en aquella nuyt en la qual la Luna és mala e verinoza, cor no à lo cors natural axí com deu aver, e encara que no à ssa respandor axí com deu aver.

Enaprés sia posat de perles en aquell ben menudes lo meytat de una *onça*, e de la pols de pedres preçioses de vermella color e selestina e roses VI drachmes, II S de caschú, e del fanch del marachde III drachmes.

Enaprés sia posat tot aquest lletovari en vexell deurat perffumat ab lligne àloes. Enaprés sia posat sots dos, per tal que devallen en aquell les virtuts || spirituals per VI dies. E no sia lexat en aquella nit en la qual la Luna serà mallívola o freturant de çios de desús o de sos raigs.

Fecha de recepció: 9 de marzo de 2012

Fecha de aceptació: 14 de abril de 2012